

KULTTUURI 2030:

Houkuttelevan koelaboratorion yrittäjäkansalaiset

Marja Palviainen
Pro gradu -tutkielma
Valtio-oppi /
Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2016

**KULTTUURI 2030:
Houkuttelevan koelaboratorion yrittäjäkansalaiset**

Marja Palviainen
Valtio-oppi/ Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaajat: Anita Kangas ja Sakarias Sokka
Kevät 2016
100 sivua + kaksi sivua liitteitä

Tutkin tässä työssä kulttuuritermistön merkitysyhteyksiä, kulttuurikäsitystä sekä kulttuuriin liittyvää politiikkaa virallisessa poliittisessa ohjelmassa, johon eksplisiittistä kulttuuripolitiikkaa ei ole kirjattu. Tutkielmani aineistona on valtioneuvoston 2013 eduskunnalle antama tulevaisuusselonteko *Kestävällä kasvulla hyvinvointia*.

Tutkimustehtävänäni on tarkastella, millainen kulttuurikäsitys tulevaisuusselonteossa esiintyy, millä tavoilla ja missä yhteyksissä kulttuurista puhutaan sekä millaista implisiittistä kulttuuriin liittyvää politiikkaa siitä voidaan lukea esiin. Käytän teoreettisena viitekehiksenä pääasiassa Kari Palosen, Sakari Hännisen sekä myös Jeremy Ahearnen käsitteellistystä politiikasta sekä alun perin Foucaultilta peräisin olevaa hallinnallisuuden teoriaa.

Tarkastelen tulevaisuusselontekoa retorisena ja poliittisena tekona, jonka avulla voidaan politikoida sekä myös hallintastrategiana, jolla tulevaisuus määritellään asiaksi, jota voidaan pyrkiä hallitsemaan. Käytän retorista analyysiä luennan välineenä, jolla etsin tekstistä poliittisuutta tarkastelemalla ensin minkälaisiin tekijöihin kulttuuri selonteossa kiinnitetään eli minkälaisia retorisia konstruktioita siinä luodaan kulttuurista. Sen jälkeen tarkastelen näistä yhteyksistä esiin nousseiden teemojen, kestävyuden, hyvinvoinnin, sivistyksen, koulutuksen ja identiteetin näkökulmista, millaista käsitystä todellisuudesta ja kansalaisuudesta selonteossa pyritään tuottamaan.

Aineiston analyysi osoittaa, että kulttuuritermistö liitetään tulevaisuusselonteossa työn ja toiminnan, erityisesti yrittämisen kontekstiin. Selonteon produktiivisessa yhteiskuntakäsityksessä ja kilpailukyvyyn kontekstissa kulttuurin paikan hyvinvoinnin yhtenä osatekijänä on ottanut työ ja sivistys määrittäytyä houkuttelevan ympäristön osatekijäksi ja taloudellisen kasvun välineeksi. Suurimmaksi esteeksi tulevaisuuden talouskasvulle ja hyvinvoinnille määritellään Suomen henkisen kulttuurin taso ja erityisesti kateuden ja häpeän tunteet. Näin poliittinen kiista tulevaisuuden suunnista ja kestävä kehityksen toteuttamisesta kääntyy kysymykseksi kansalaisten oikeanlaisista asenteista ja tunteista, jolloin ratkaisuksi talouden ongelmiin voidaan vaatia kansalaisilta mentaalista muutosta ja uutta yhteiskuntasopimusta vastuiden jakamisesta.

Selonteon identiteettipolitiikassa tulevaisuuden ihannekansalainen määrittäytyy omasta ja lähimmäistensä hyvinvoinnista vastuun ottavaksi, yritteliästä riskinottoa kaihtamattomaksi, elinikäisesti yritysten vaihtuviin tarpeisiin koulututtavaksi ja monia aloja hallitsevaksi aktiiviseksi osallistujaksi.

Avainsanat: hallinta, kestävyys, kulttuuri, kulttuuripolitiikka, retoriikka, sivistys, tulevaisuusselonteko

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1 Tausta ja tutkielman rakenne.....	1
1.2 Poliitiikka, kulttuuripoliitiikka ja hallintavalta.....	7
1.3 Kieli symbolisena ja poliittisena toimintana.....	13
2. TULEVAISUUSPOLITIikka.....	20
2.1 Kulttuuri tulevaisuuden rakentajana.....	20
2.2 Tulevaisuuden ennakointi.....	25
2.3 Selonteko poliittisena ohjelmana ja aikaisempi tutkimus.....	30
3. TUTKIMUSASETELMA.....	35
3.1 Tutkimuskysymykset.....	35
3.2 Kestävällä kasvulla hyvinvointia -selonteko.....	36
3.3 Argumentaation analyysi ja politiikan erityisretoriikka.....	43
4. KULTTUURIN KÄSITTEEN KÄYTTÖYHTEYDET SELONTEOSSA.....	47
4.1 Työnteon ja toiminnan kulttuuri.....	47
4.2 Luova yrittäjyyskulttuuri.....	51
4.3 Henkinen kulttuuri.....	53
4.4 Kulttuurinen identiteetti ja luottamus.....	56
5. KESTÄVYYS JA KASVU.....	63
5.1 Kulttuurinen kestävyys.....	63
5.2 Kilpailukyky ja houkuttelevuus.....	66
6. HYVINVOINTI JA TYÖN KULTTUURI.....	71
7. SIVISTYS, KOULUTUS JA IDENTITEETIPOLITIikka.....	78
8. JOHTOPÄÄTÖKSET: Koelaboratorio Suomi 2.0.....	88
LÄHTEET.....	93

LIITE 1: Tulevaisuusselonteon valmistelun ohjaus

LIITE 2: Ennakointihankkeen kuulemistilaisuudet

1. Johdanto

1.1 Tausta ja tutkielman rakenne

Pasi Saukkonen kysyi vuonna 2006 valmistellaanko Suomelle kulttuuritonta tulevaisuutta artikkelissaan, joka käsitteli kahta samana vuonna valmistunutta tulevaisuusraporttia, joissa pyrittiin ennakoimaan, mihin Suomi on menossa.¹ Niissä puhuttiin paljon luovuudesta, henkisestä osaamisesta, sosiaalisista innovaatioista ja monikulttuurisuudesta, mutta sivuutettiin kulttuuri lähes kokonaan taiteena, luovana toimintana, elämäntapana ja arjen kulttuurina. Ohjelmien sisältämä maahanmuuton tuottama monikulttuurisuus ei Saukkosen mukaan niissä välttämättä sisältänyt ollenkaan kulttuuria, vaan se näytti tarkoittavan työllis-taloudellista kotoutumista, yritysten toiminnan tehostamista ja luovia teollisia toimintaympäristöjä. (HS 26.9.2006 C1)

Esa Pirnes toteaa väitöskirjassaan, että vastaavia havaintoja voi tehdä miltei mistä tahansa vastaavassa asemassa akateemisen ja hallinnollisen toimintafäärin välimaastossa olevasta raportista. Hän on laskenut esimerkiksi vuonna 1998 ilmestyneen eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan mietinnön ”*Reilu ja rohkea – vastuun ja osaamisen Suomi*” sisältävän jossain muodossa sanan kulttuuri 27 kertaa. Siinä ei kuitenkaan esitetä mitään jäsenettyä näkemystä kulttuurin vaikutuksista käsiteltäviin teemoihin, joita ovat muun muassa arvot politiikassa, hyvinvointiyhteiskunnan kipupisteet ja osaamisen Suomi. (Pirnes 2008, 250)

Näiden kannanottojen jälkeen on julkaistu Matti Vanhasen toisen hallituksen aloitteesta Opetus- ja kulttuuriministeriön valmisteleva selonteko kulttuurin tulevaisuudesta, joka annettiin eduskunnalle toukokuussa 2010.² Se on ensimmäinen varsinainen kulttuurin tulevaisuuteen suuntautuva hallituksen selonteko, otsikoltaan ”*Kulttuuri – tulevaisuuden voima*” ja sen aikajänne ulottuu vuoteen 2035 asti. Otetaanko kulttuuri nyt siis paremmin huomioon poliittisissa ohjelmissa?

¹ Suomen Akatemia ja Tekes (2006): *Finnsight 2015: Tieteen, teknologian ja yhteiskunnan näkymät. Paneelien raportit* ja Hämäläinen, Timo (2006): *Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukykyistä yhteiskuntaa. Kansallisen ennakointiverkoston näkemyksiä Suomen tulevaisuudesta*. Sitran kansallisen ennakointiverkoston loppuraportti

² Opetus- ja kulttuuriministeriö (2010): Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta. Saatavilla www-muodossa: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/linjaukset>.

Ilmeisesti ei ainakaan puolueiden ohjelmissa: Yle Uutisten kulttuuritoimituksen päällikön Janne Mällisen mielestä ”suomalainen kulttuuripoliittikka on henkitoreissaan. Suomalaisten puolueiden kulttuuripuhe on jäänyt tyhjyyttään kumiseviksi sloganeiksi”, eikä yhdelläkään puolueella ole päivitettyä kulttuuripoliittista ohjelmaa. Varsinkin kuntatason säästöissä kulttuurimäärärahat ovat vaarassa leikkautua ensimmäisinä, joten kulttuuripoliittisista vaihtoehdoista ja siitä, mikä on tärkeää, tulisi hänen mielestään käydä nyt julkista keskustelua. (Mällinen, 2014)

Myös Saukkonen (2014) perää keskustelua kulttuuripoliitikasta sekä kulttuurin yhteiskunnallisista vaikutuksista, tehtävästä ja rahoituksesta. Nykyään suurin osa valtion kulttuuribudjetista menee tietyille laitoksille, orkestereille, teattereille ja museoille lähinnä niiden kiinteisiin kuluihin, kuten esimerkiksi palkkoihin. Tämä lainsäädäntöön ja vahvoin instituutioihin kytkeytyvä järjestelmä on kuitenkin antanut turvaa ja taannut palveluiden säilymisen julkisen talouden vaikeuksissakin. Koska nykyään kaikki alat joutuvat yhä enenevässä määrin perustelemaan olemassaolonsa oikeutuksen hyötydiskurssissa, jäävät tällöin ilman osoitettavissa olevaa taloudellista tai muuta hyötyä olevat asiat helposti marginaaliin ja poliittiselle agendalle nousee etupäässä vain asioita, joilla voidaan vedota talouden kasvuun ja kilpailukyvyyn parantamiseen. Kulttuuripoliittikan perusteluissa kulttuurin välineelliset vaikutukset ovatkin korostuneet, mutta kun vaatimukset näyttöön perustuvasta politiikasta lisääntyvät, joutuu kulttuuri hankalaan asemaan, koska näyttöä sen vaikutuksista, varsinkin laajimmista ja pitkäkestoisimmista, on joko vaikeaa tai mahdotonta osoittaa millään mitattavalla tavalla. (Belfiore & Bennett 2010, 5–6; Saukkonen 2014.)

Kiinnostukseni ryhtyä tutkimaan kulttuurille nykypoliitikassa annettuja merkityksiä ja asemaa syntyi, kun kirjoittaessani esseetehtävää osallistumisesta tutustuin valtioneuvoston tulevaisuusselontekoon *Kestävällä kasvulla hyvinvointia* (2013)³ ja siihen liittyvään *Tulevaisuus 2030 –ennakointihankkeeseen*⁴. Selonteon ja tutkimushankkeen yhteisenä näkökulmana oli ”miten voimme rakentaa Suomessa sekä nykyisille että tuleville sukupolville mahdollisimman hyvän elämän edellytykset?” (Tulevaisuus 2030: kansainvälinen tutki-

³ Valtioneuvoston kanslia (2013): Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko: kestäväällä kasvulla hyvinvointia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2013. Viitataan julkaisuun jatkossa lyhenteellä ”Kkh”

⁴ Valtioneuvoston kanslia, Sitra, Suomen Akatemia ja Tekes (2013): Tulevaisuus 2030 ennakointiraportti. Viitataan hankkeeseen jatkossa ”Tulevaisuus 2030”

mushanke). Hyvinvointi tavoitteena ja hyvä elämä näkökulmana herättävät odotuksia kulttuurin oleellisesta asemasta näiden edellytysten luomisessa, vaikka selonteossa tehdäänkin selväksi, että se ei ole kattava selitysmalli kestäväälle kasvulle ja hyvinvoinnille (Kkh, 9).

Koska kulttuuripolitiikka on syntynyt ja kehittynyt lähinnä taiteita käsittelevänä hallinnonalana 1800-luvun Euroopassa, on 1960-luvun lopulta lähtien alettu tutkia, mitä mahdollisuuksia kulttuurin käsitteen laajennus tarjoaisi kulttuurin merkityksen perusteluna. Varsinkin YK:n kasvatustiede- ja kulttuurijärjestö Unesco on tuonut kulttuuripolitiikkaan laajan kulttuurin käsitteen puhunnan. Sen mukaan kulttuurin käsitteen merkityssisältö on niin laaja ja merkityksellinen koko inhimillisen ja sosiaalisen toiminnan kannalta, että kulttuuripolitiikan tulee olla keskeinen tekijä myös yhteisöjen, valtioiden ja globaalin kehityksen muokkaamisessa ja ohjaamisessa. (Pirnes 2008, 16)

Kulttuuri -sanaa viljelläänkin selonteossa runsaasti, mutta se näytti esiintyvän siinä pelkästään synonyymina toimintatavalle, yleiselle ilmapiirille tai Suomen henkiselle tilalle. Siinä ei siis käsitellä kulttuuria taidemaailmaan liittyvänä käsitteenä, jolla olisi jotain merkittävää annettavaa tulevaisuuden hyvinvoinnille eikä se esiinny selonteossa edes kilpailukykyretoriikkaan liittyvänä luovana teollisuutena. Toisaalta selonteossa esitetään Suomen henkisen kulttuurin tason olevan suurin haaste kestäväälle kasvulle. Eduskunnan täysistunnossa tulevaisuusselontekoa käsiteltäessä tämä ”kulttuurinen kestävyysvaje” sai kansanedustaja Ilkka Kantolan (sd) puheenvuorossa jopa niinkin kärjistyneen tulkinnan, että menestyksemme suurin ongelma keskeisiin luonnonvaroihimme liittyen ei ole puu vaan pää ja että suomalaisten päässä on jotain vikaa.⁵ Koska kyseessä on Suomen tulevaisuuteen vaikuttamaan pyrkivä poliittinen asiakirja, tuntui tarpeelliselta selvittää tarkemmin, mitä merkityksiä kulttuurille selonteossa annetaan ja mihin tavoitteisiin tällä pyritään.

Kun varsinainen eksplisiittinen kulttuuripolitiikka siis puuttui tulevaisuusselonteosta, jossa kuitenkin käytetään paljon kulttuuritermistöä, tutkimustehtäväkseni täsmentyi sen tarkasteleminen, *millä tavoilla ja missä yhteyksissä kulttuurista puhutaan, minkälainen kulttuurikäsitys sen pohjalta hahmottuu sekä millaista implisiittistä kulttuuriin liittyvää politiikkaa siitä voidaan lukea esiin*. Tässä retoriikan lähestymistapa, jossa kieli nähdään toimintana,

⁵ Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja109/2013 vp, 7.11.2013. [Luettu 22.9.2014]

tarjoaa menetelmän, jonka avulla tekstistä voidaan ”paljastaa” sen poliittisuus.

Tutkielmani rakenne on seuraavanlainen: Tässä ensimmäisessä luvussa rakennan teoreettisen viitekehyksen, jossa tarkastelen ensin työlleni keskeisiä politiikan, kulttuuripolitiikan ja vallan käsitteitä, jotka tulkitsen nominalistisesti yleisnimiksi. Käsitteiden käyttö on aina erityiseen tarkoitukseen tietyssä yhteydessä muodostettu puheteko (Palonen 2008, 197). Alaluku 1.2, *Politiikka, kulttuuripolitiikka ja hallintavalta* muodostuukin politiikan eri aspektien tematisoinnista pääasiassa Kari Palosen politiikkakäsityksen pohjalta sekä hallintavallan ja vallan analytiikan teemoista, joiden taustalla on Michel Foucaultin hallinnan käsite. Tarkastelen myös sitä, miten kulttuuripolitiikka tutkimusalana asemoituu tässä kontekstissa. Käytän avuksi Jeremy Ahearnen (2009) tekemää käsitteellistä erottelua eksplisiittisen ja implisiittisen kulttuuripolitiikan välillä osoittaakseni yhteyden todellisuuden määrittelyn, hallintavallan ja kulttuuripolitiikan välillä. Esittelen sen jälkeen politologisen keskustelun esiin tuoman näkemyksen vallan eri kasvoista ja sen, miten käsite vallan ”toisista kasvoista” perustelee mahdollisuuden tutkia asioita, jotka on jätetty pois poliittiselta agendalta.

Katson tässä aineistolähtöisessä työssäni Marja Keräsen (2008, 55) määritelmän mukaisesti politiikassa olevan kyse kiistoista siitä, miten todellisuus määritellään ja konflikteista näiden todellisuusmääritelmien ympärillä. Hallintavallassa taas voidaan yksinkertaistetusti sanoa olevan kysymys siitä, miten saada kansalaiset haluamaan haluttavaksi annettua ja miten tuotetaan vallitseva rationaliteetti eli käsitys todellisuudesta. Kamppailu vallasta on aina myös poliittista kamppailua totuudesta ja oikeasta tiedosta. Hallinta on johdonmukaista toimintaa, joka pyrkii ohjaamaan yksilöitä, yhteisöjä ja koko väestöä kulloinkin tärkeiksi ymmärrettyjen päämäärien saavuttamiseen rakentamalla tietynlaista totuutta sekä menettelytapoja, joilla tätä päämäärää toteutetaan. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 11; Kantola 2010, 108.) Tässä tutkimuksessa mielenkiintoni kohdistuu niihin retorisen vaikuttamisen keinoihin, joilla tätä haluttua käsitystä todellisuudesta ja sen päämääristä pyritään tuottamaan kulttuuriin liittyvien käsitteiden ja niihin sisältyvien merkitysten avulla.

Tutkimus edellyttää irtautumista ”arkiajattelusta” ja samalla tavalla kuin maalausta on katsottava tietyltä etäisyydeltä, jotta se hahmottuisi, myös tietoinen ajallinen, paikallinen tai kielellinen etäisyys tutkimuskohteeseen luo perspektiiviä ja mahdollistaa outouden hyväksikäytön tutkimisen välineenä. Tämä ei kuitenkaan onneksi tarkoita, että ajankohtaisten ja kotimaisten aiheiden tutkimus olisi mahdotonta. Tutkimuksen vaatima intellektuaalinen

etäisyys auttaa käsittelemään myös suomalaisia ilmiöitä ikään kuin ”ulkomaalaisina” ja lähtökohtina yleisimmille suuntauksille. Samoin parhaillaan tapahtuvaan on mahdollista ottaa etäisyyttä, jos se historiallistetaan korostamalla jatkuvuuden sijaan katkoksellisuutta ja tapahtumisen kontingenssia eli ei-väistämättömyyttä, jolloin oman yhteiskunnan ”annetuilta” näyttävät piirteet nähdään vain eräinä kysymykseen tulleina vaihtoehtoina, joiden toteutuminen ei sinänsä osoita niiden paremmuutta. (Hänninen & Palonen 2004, 9; Palonen 1981, 6–10.)

Retoriikan käyttö poliittisen tekstin analysoinnissa mahdollistaa juuri tällaisen etäisyyden ottamisen, koska sen avulla teksti voidaan ”demystifioida” ja osoittaa tehtyjen valintojen kontingenssi ja siten niiden poliittisuus. Ymmärrän Palosen (1997, 4) tavoin retoriikan kielellä politikoinnin ja politisoinnin perustavaksi aspektiksi, jonka eksplikointi eli retorinen luenta on tutkimuksen keskeinen tavoite. Politologi voi lukea ohjelmista esiin sellaisia poliittisuuden ilmauksia, piilossa olevia retorisia motiiveja, joita kirjoittajat eivät ole sinne tarkoittaneet (Aarnio & Palonen 1995, 6). Ensimmäisen luvun lopuksi (1.3) käsitelen kielen poliittisuutta ja politiikan kielellisyyttä, aluksi Kyösti Pekosen kielen symbolimerkitysten ja Kenneth Burken retoriikan teoretisointien kautta, joissa molemmissa kieli nähdään toimintana. Taitona retoriikan perustavoite on muodostaa asenteita tai saada aikaan toimintaa sanoja käyttämällä ja retorinen analyysi tutkii niitä suostutteluokeinoja, joilla tähän tavoitteeseen pyritään. Vaikka Burken lähtökohta ja tavoitteet liittyvätkin retoristen ilmiöiden laajempaan merkitykseen osana inhimillisen toiminnan motiivien ymmärtämistä, hänen näkökulmansa retorisuuden merkityksestä ilmiöiden tulkinnassa toimii laajempana taustana Chaïm Perelmanin ja Lucie Olbrechts-Tytecan kehittämän teorian tarkasteluille argumentaation merkityksestä pyrkimyksessä retoriseen vakuuttavuuteen. (Summa 1996, 52–55.)

Luku kaksi, *Tulevaisuuspolitiikka* muodostaa yhteiskunnallisen taustan ja kontekstin aineistoni käsittelylle. Ensimmäisessä alaluvussa (2.1) *Kulttuuri tulevaisuuden rakentajana*, käsitelen sitä, miten kulttuurin merkitystä on perusteltu ja millaisena sen asema yhteiskunnassa ja kestävässä kehityksessä on nähty sekä kansainvälisissä asiakirjoissa että suomalaisessa keskustelussa kulttuuripolitiikan suurista linjoista ja kulttuuripoliittisissa selonteissa. Toisessa alaluvussa (2.2) *Tulevaisuuden ennakointi* jäsennän tulevaisuuspolitiikkaa politiikan ajan ja ajan politiikan käsitteiden avulla ja kuvaan tulevaisuuden ennakointia poliittisena toimintana, sitä miten tulevaisuutta ja sen painopisteitä määrittelemällä voidaan

politikoida. Luvussa 2.3 tarkastelen tulevaisuusselontekoa poliittisena asiakirjana ja politiikan välineenä. Tässä käytän avukseni varsinkin Anu Kettusen (2015) valtio-opin väitöskirjaa *Aika, yksilö- ja yhteiskuntakäsitykset suomalaisessa tulevaisuuspolitiikassa* ja esittelen myös muuta aiempaa tutkimusta sekä poliittisista ohjelmista että selonteosta.

Luvussa kolme kuvaan tutkimusasetelmaani, jolloin alaluvussa 3.1 täsmennän vielä tutkimuskysymykseni ja luvussa 3.2 kuvaan tutkielmani aineiston, tulevaisuusselonteon sekä sen syntyyn liittyvän ennakoitihankkeen. Luvussa 3.3 rajaon ja määritän menetelmälliset lähtökohtani, joita ovat Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan retorinen analyysi ja argumenttien tutkimus sekä Palosen esittelemän politiikan erityisretoriikan ja Pekosen välttämättömyysretoriikan käsitteet. Esittelen, kuinka käytän retorista luentaa ja argumentaation analyysia tutkimukseni apuvälineenä.

Varsinainen analyysi jakaantuu lukuihin neljästä seitsemään. Kuvaan ensin luvussa neljä, *Kulttuurin saamat merkitykset selonteossa* niitä käyttöyhteyksiä, joissa kulttuurin käsitettä käytetään selonteossa. Näissä yhteyksissä esiintyvät retoriset kuviot olen ryhmitellyt neljään eri alalukuun: työn ja toiminnan kulttuuri (4.1), luova yrittäjyyskulttuuri (4.2), henkinen kulttuuri (4.3) sekä kulttuurinen identiteetti ja luottamus (4.4). Sen jälkeen tutkin seuraavissa luvuissa kolmen aineistosta nousevan keskeisen teemaattisen näkökulman, *Kestävyyden ja kasvun* (luku 5), *Hyvinvoinnin ja työn kulttuurin* (luku 6) sekä *Sivistyksen, koulutuksen ja identiteettipolitiikan* (luku 7) kautta, mihin kulttuuri selonteossa kiinnitetään ja millaista kulttuuriin liittyvää politiikkaa siitä voidaan lukea esiin. Käytän hallinnan analytiikkaa tuomaan esiin sen, miten kestävyyden, luovuuden, hyvinvoinnin, sivistyksen ja ihannekansalaisen uudenlaisella määrittelyllä pyritään tuottamaan toivottua politiikkaa vaikuttamalla yksilöiden asenteisiin ja käsitykseen todellisuudesta. Lisäksi käytän eri teemaattisissa luvuissa muitakin teoreettisia lähestymistapoja, joiden avulla pyrin osoittamaan tehtyjen valintojen poliittisuuden tuomalla keskusteluun vaihtoehtoisia tapoja käsitteellistää näitä teemoja.

Luvussa kahdeksan vedän yhteen ja esittelen tutkimukseni tulokset, eli kuvaan millainen käsitys tulevaisuuden Suomesta ja kansalaisuudesta selonteosta hahmottuu, kun eksplisiitinen kulttuuripolitiikka sekä kulttuuri taiteena ja luovana toimintana puuttuu sen agendalta. Lisäksi tarkastelen tutkimukseni pätevyyttä ja luotettavuutta, arvioin tutkimusasetelmani toimivuutta sekä mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

1.2 Poliitiikka, kulttuuripoliitiikka ja hallintavalta

Palosen (Hänninen & Palonen 2004, 7; Palonen 2008, 195–196) mukaan politiikkaa on kaikki mitä politiikaksi nimitetään, käsitteelle ei ole mitään vakiintunutta tai normaalia merkitystä vaan sillä on erilaisia aspekteja ja ulottuvuuksia ja sille on tunnusomaista monimielisyys, kohdesidonnaisuus, kiistanalaisuus ja historiallisuus. Käsitteiden käyttö on aina ihmisten toiminnan historiallinen tulos, joka muodostuu niitä koskevien kiistojen kautta.

Käsitehistoriallisesti voidaan erottaa kaksi toisilleen vaihtoehtoista ja keskenään kilpailevaa politiikan käsitettä: politiikka *tilakäsitteenä* (sfääri, elämänpiiri, sektori, järjestelmä, näyttämö tai kenttä) tai politiikka *toimintakäsitteenä*, jolloin niitä vastaavasti käsitteellistetään tila- tai aikametaforin. Tilakäsitteissä politiikka sijoitetaan järjestelmäksi yhteiskunnan sisään, siitä tulee harmitonta yhteisten asioiden hoitamista, missä ei nähdä pelivaraa, vaan kyse on lähinnä hallinnosta. Kun politiikka ymmärretään toiminnaksi tai aktiviteetiksi, sille on tunnusomaista pelivara, eli se, että aina voi tai olisi voinut toimia myös toisin. Tämä tekee politiikasta myös ajallisen ja kontingentin ilmiön, politiikka tapahtuu ajassa ja toimijat ´pelaavat ajalla´. Aikametaforat viittaavat toimintaan, joka ei ole suoraan havaittavissa, mutta joka on erikseen tulkittava politiikaksi eli politisoitava. Toimintakäsitteen yhteydessä voidaan puhua näkökulmista eli topoksista⁶, jotka liittyvät niihin kriteereihin, jotka määrittelevät, mikä politiikassa on ratkaisevaa. Esimerkiksi toiminnan arviointiin liittyvässä *policy*-konseptioissa politiikka viittaa tiettyyn ohjelmaan, suunnitelmaan tai linjaan. Erilaiset nykyhallitusten suosimat politiikkaohjelmat, joissa erilliset toimenpiteet on koordinoitu keskenään tulevaisuuteen orientoituvaksi linjaksi, jota ilmoitetaan noudatettavan, voidaan tulkita tällaisiksi *policy*iksi, jotka suuntautuvat olemassa olevan tilanteen muuttamiseen normatiivisten periaatteiden mukaisesti, mutta tämän tarkoituksenmukaisuuteen ja saavutettavuuteen suhteuttaen. (Palonen 2008)

⁶ Aristoteleen Retoriikasta peräisin oleva hänelle keskeinen tekninen termi *topos* (lat. *locus*), joka tarkoittaa sananmukaisesti paikkaa, voidaan kääntää myös ´näkökohdaksi´ ja se tarkoittaa ikään kuin näköalapaikkaa, josta asioita tarkastellaan. (Ks. Juha Sihvolan (2012) laatimat Selitykset teoksessa Aristoteles: Retoriikka. Gaudeamus)

Käsittelen hallituksen tulevaisuusselontekoa juuri tällaisena *policy*n muotona, julkisena poliittisena asiakirjana, joka ”linjaa valtioneuvoston yhteisen tahtotilan tulevaisuuden rakentamiseksi” (Kkh, 9) eli hallituksen tekemänä poliittisena valintana kaikista mahdollisista tulevaisuuden suunnista. Policy-näkökulmalle on siis tunnusomaista toimenpiteiden yhteenkuuluvuuden ja linjan jatkuvuuden painottaminen, vaikka tiedetäänkin, että käytännössä toiminta poikkeaa etukäteisohjelmista ja suunnitelmista (Palonen 1988, 17).

Politologia voidaan tulkita tieteeksi siitä, miten poliittista aspektia luetaan esiin mistä tahansa ihmisten toimintaa koskevasta ilmiöstä (Palonen 1997, 60). Analyttisinä käsitteinä tässä voidaan käyttää *politisointia* pelivaran osoittamisena ja uuden pelivaran avaamisena sekä *politikointia* tällä pelivaralla toimimisena. Politikoinnin ja politisoinnin operaatiot eivät niinkään muodostu suorista pyrkimysten yhteentörmäyksistä kuin peliarenoiden käytöstä ja konstruoinnista. Politisointi voidaan määritellä sellaisten ilmiöiden saattamiseksi politiikan kohteiksi, joita ei ole tulkittu aiemmin poliittisiksi tai jotka pyritään esittämään epäpoliittisina. (Palonen 1997, 5–6; 117; Helin 2011, 26.)

Politiikan käsitteellistäminen edellyttää myös tulkintaa sen keskeisistä ulottuvuuksista, joiksi voidaan katsoa tila, aika, kieli ja toimijuus. Esimerkiksi tilaulottuvuutta kuvaa se käsitys kentästä, jolla toimitaan ja sen rajoista, aikaulottuvuutta käsitys menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden suhteista. Poliitiikan kieliulottuvuus taas näyttäytyy puhtaimmillaan puheen ja tekstin sisältämissä luokituksissa, kuten erotteluissa ja rinnakkain- ja vastakkainasetteluissa. (Palonen 1988, 30-31; 1997, 241.) Käsitteet ovat poliittisen ja retorisen toiminnan välineitä, joiden avulla käydään poliittista kamppailua. Käsitteiden määritelmästä ja sisällöstä sekä niiden hyväksyttävästä merkitysalasta voidaan kilpailla ja pyrkiä tuottamaan oma, haluttu merkitys niille käsitteille, jotka ovat tärkeitä kussakin poliittisessa kysymyksessä. Tällöin kyse on tiedon politiikasta. (Hänninen 2001, 21; Helin 2011, 29.) Toimijuus, eli politiikan henkilöllinen ulottuvuus taas ilmenee kysymyksissä, kuka toimii, kenen nimissä ja kenen hyväksi. Nämä ulottuvuudet voidaan nähdä myös resursseina, joiden avulla uusia kysymyksiä voidaan politisoida kyseenalaistamalla tehdyt rajaukset ja jaottelut. (Lindroos & Palonen 2000, 10.)

Palonen (1997) on kritisoinut eri sektoripoliittikkoja, kuten sosiaalipoliittikkaa ja kunnallispolitiikkaa siitä, että ne eivät viittaa politiikkaan yleensä, vaan sen erikoistapaukseen, näiden erityisalojen kysymysten policy-aspektiin. Hänen mielestään erityispolitiikat tieteen-

alanimissä viittaavat ennemminkin politiikan peittämiseen tieteen varjoon kuin politikoinnin tutkimiseen kyseisellä erityisalalla. Kieltämättä tämä tuottaakin teoreettisen haasteen, kun kulttuuripolitiikan kyseessä ollen kulttuurin ja politiikan liikefiguurit pitäisi sovittaa yhteen policyn järjestysfiguurin⁷ kanssa, jotta niitä voisi analysoida samalla tasolla. Ratkaisuksi tähän ongelmaan Pyykkönen, Simanainen ja Sokka tarjoavat Raymond Williamsin käsitystä kulttuurista toteutuneena merkityksenantojärjestelmänä (*a realized signifying system*) (Ks. Pyykkönen ym. 2009, 27) ja policya taas voidaan käsitellä politisoinnin ja politikoinnin valinnanvaraisuutta sitovana ja vakauttavana rajatapauksena, jolloin vältytään käsitysten sijoittumiselta eri sfääreihin. (Palonen 1996, 13; 1997, 200.)

Samana ongelmaa kulttuuripolitiikan käsitteellistämässä on käsitellyt myös Anita Kangas erottamalla sektori- ja latentin kulttuuripolitiikan, jolloin latenttia kulttuuripolitiikkaa on se, miten muut yhteiskuntapolitiikan sektorit, kuten talous-, koulutus-, ympäristö-, kauppa- ja teollisuus- sekä ulkopolitiikka vaikuttavat kulttuuripolitiikkaan. (Kangas 2013; Kangas & Pirnes 2015, 43-44.) Ahearne (2009) taas on tehnyt jaon *eksplisiittiseen* (eli nominaaliseen) ja *implisiittiseen* (eli efektiiviseen) kulttuuripolitiikkaan, jolloin edellinen tarkoittaa kaikkea sitä politiikkaa, mikä on nimetty kulttuuripolitiikaksi, kuten esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriön toimi- ja hallinnonalan hoidettavaksi määritellyt asiat. Tällöin kulttuuri samaistetaan helposti vain tiettyihin taiteellisen ilmaisun muotoihin ja samalla huomio kääntyy pois muusta kulttuurista koskevasta politiikasta. Implisiittistä kulttuuripolitiikkaa taas on *mikä tahansa poliittinen strategia tai toiminta, jolla on vaikutusta hallintoalueen kulttuuriin*, mikä voi ilmetä myös niihin sisältyvänä välinpitämättömyytenä tai kulttuurin laiminlyöntinä ja siitä seuraavina tarkoittamattomina kulttuurisina sivuvaikutuksina. Kulttuuripolitiikan strategisesti tehokkaimmat muodot eivät aina löydykään sieltä, missä niiden olettaisi sijaitsevan, sillä vaikuttavaa kulttuuria muokkaavaa politiikkaa esiintyy usein implisiittisessä tai tematisoimattomassa muodossa muissa sektoripolitiikoissa sekä ennen muuta ylikansallisten yritysten johtokunnissa, jolloin ne *pyrkivät muokkaamaan ja määrittelemään nimenomaan oikeita asenteita ja käyttäytymistapoja*. Tällöin kulttuuripolitiikan ”linssin” läpi tarkentuvia kysymyksiä voidaan eri konteksteissa käsitellä myös ideologian tai hallinnallisuuden käsitteiden avulla. (Ahearne 2009.)

⁷ Figuuri on lause- tai ajatuskuvio

Teoriakehyksenä tässä työssä käytänkin hallinnan analytiikkaan perustuvaa lähestymistapaa, jonka ”keskiössä on ajatus ulkoisen vallankäytön ja yksilön itseensä kohdistaman vallankäytön yhdistymisestä” (Kaisto & Pyykkönen 2010, 11). Voidakseen toimia hallinta pyrkii vaikuttamaan niiden subjektien muodostumiseen, joiden vapaan toiminnan avulla se voi toimia, esimerkiksi juuri määrittelemällä oikeita asenteita ja käyttäytymistapoja. (Dean 2010, 58; 87.) Hallinnan analytiikan taustalla on Foucault’n ajattelu ja varsinkin hänen 1970-luvun luennoillaan kehittämiensä hallinnallisuuden/hallintamentaliteetin (*gouvernementalité*) käsite. Tämä lähestymistapa mahdollistaa sosio-poliittisten ja eettisten ilmiöiden tutkimisen liittämisen yhteen tavalla, joka ei sido niitä liian tiukasti kaiken kattavaan kertomukseen, kuten esimerkiksi Norbert Eliasin teema sivilisaatioprosessista tekee (Dean 2010, 3).

Keskeisiä kysymyksiä hallinnan analyttisessä lähestymistavassa ovat millaista käyttäytymistä subjekteilta odotetaan ja millaisia velvollisuuksia ja oikeuksia heillä on sekä miten jotkin käyttäytymisen muodot problematisoidaan ja miten niitä samalla pyritään oikaisemaan (Kaisto & Pyykkönen 2010, 18). Modernin hallinnan ideana on tuottaa *järjestelmiä* (*regimes of government* tai *regimes of practices*), joissa sen ja hallinnan kohteiden tavoitteet määritellään poliittisina rationaalisuuksina yhteiseksi hyväksi. Näissä järjestelmissä eläminen on oman parhaan ymmärtämistä ja sen eteen ponnistelemista, kun meille esimerkiksi esitetään, että kyllähän te järkevinä ja vastuullisina kansalaisina ymmärrätte, että on pakko leikata etuuksia. Tämän vuoksi hallinta luo *tekniikoita* (*techniques and technologies of government*), biopoliittisia käytäntöjä ja käyttäytymisen ohjausvälineitä, joilla subjektit voivat parantaa itse elämäänsä ja mittareita, joilla he voivat ensin tehdä diagnoosin omasta tilastansa ja ryhtyä sen jälkeen tarvittaviin muutoksiin. Kun hallinta näin haluttujen eettisten periaatteiden, arvojen ja normien sisäistämisenä siirtyy yksilöiden sisälle, yhteiskunnallista ja kulttuurista johtovaltaa käyttävät voivat nojautua hallittujen halukkaaseen suostumukseen. (Dean 2010, 58; 87; Kantola 2010, 115; Lehtonen & Koivunen 2010, 243–244; Miller & Rose 2010, 28–29.)

Peter Miller ja Nikolas Rose (2010, 303–304) kuvaavat hallitsemista kehittyneelle liberalismille ominaisena tapana, joka sai alkunsa, kun 1900-luvun lopulta alkaen kehitettiin hallinnan tekniikoita, jotka loivat etäisyyttä virallisten poliittisten instituutioiden päätösten ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden välille. Hallitsemisen päämäärät, välineet ja teh-

tävät muotoiltiin uudelleen ottaen huomioon valtiojärjen sijasta markkinat, kansalaisyhteiskunta ja kansalaisuus. Toimijat representoidaan vastuullisuuden, autonomian ja valinnan subjekteina, joihin pyritään vaikuttamaan muovaamalla ja käyttämällä hyväksi heidän vapauttaan. Tällöin asiantuntijuuden ja politiikan välille muotoutuu uusi suhde ja hyvinvoinnista tulee olennainen hallintaperiaate, kun asiantuntijoiden käsitykset tavoitteista siirtyvät suoraan poliittisiksi päätöksiksi. Poliitiikan liikkumavara rajautuu myös kirjanpidon ja taloushallinnon järjestelmien budjettikurin ja erilaisten arviointimenettelyjen avulla. Muutos tapahtuu myös ”sosiaalisen” käsitteessä, kun kansalaisten ja yhteiskunnan välisen suhteen korvaa suhde vastuullisten yksilöiden ja heidän itseään hallitsevien yhteisöjensä välillä. Hallitseminen tapahtuu vaikuttamalla autonomisten yksikköjen, kuten yritysten, organisaatioiden, yhteisöiden, asiantuntijoiden ja yksilöiden tahtoon. Tässä retoriikalla on oma tärkeä osansa, sillä hallinta on aina sidoksissa tietynlaiseen kielenkäytön tapaan. Aiemmat palvelemisen ja omistautumisen kaltaiset normit korvautuvat kilpailun, laadun, tilivelvollisuuden ja asiakkaan vaatimusten ohjaavuudella. Vastuunkanto saa myös uusia muotoja mm. ”yhteistyökumppanien” muodossa. (Miller & Rose 2010, 291; 304–306.)

Kansalaisuuden teknologiat siis pyrkivät osallistamaan meitä aktiivisina ja vapaina kansalaisina, tiedostavina ja vastuullisina kuluttajina, itsehallinnallisten yhteisöjen ja järjestöjen jäseninä ja toimijoina, jotka kykenevät hallitsemaan omat riskinsä ja jotka pyrkivät ”yrittämissään” itsensä toteuttaessaan itseään ja omien valintojensa määräämää käsitystä hyvästä elämästä. Nykyiset poliittiset rationaliteetit – järjen muodot tapoina tulkita todellisuutta sekä ajatella ja toimia – perustuvat ja samalla käyttävät hyväkseen tekniikoita, joiden päämääränä on sivilisoitumisprojekti ja jotka muovaavat ja hallitsevat subjektien kykyjä, valmiuksia ja tahtoa. (Dean 2010, 196; Miller & Rose 1990, 167; 2010, 306–307. Ks. myös Lehtonen & Koivunen 2010.) Hallitseminen vapauden avulla sisältää kuitenkin aina jaon niihin, jotka kykenevät kantamaan kypsän kansalaisuuden tuomat vastuut ja vapaudet ja niihin jotka eivät tähän kykene. Jälkimmäisten suhteen tämä merkitsee usein heidän eriytymisensä despoottista täyttämistä, jolloin pyrkimyksenä on muodostaa heistä autonomisia subjekteja edistämällä heidän kykyään vastuuseen ja itsehallintaan, eli pakottamalla heitä vapauteen. (Dean 2010, 171.)

Koska hallinta tapahtuu nykyään kuitenkin pakottamisen sijaan enemmänkin ohjaamalla ja vaikuttamalla kansalaisten maailmankatsomukseen, asenteisiin ja makuun Pertti Alasuutari näkee tässä mahdollisuuden sille, että taide ja kulttuuri tulevat säilymään tärkeänä politi-

kan alana, jolla tätä kamppailua käydään (Alasuutari 2009, 115). Ne voivat tarjota myös maaperän, jolla voi toimia vallan ja auktoriteetin sanoittamien merkitysjärjestelmien sekä vallitsevan järjestyksen ja todellisuuskäsityksen ulkopuolella. (Shapiro 1990, 19). Siksi onkin tärkeää avata tämä vaikuttamisen pelikenttä politisoinnille.

Hallinnan analyttistä tutkimusotetta on kritisoitu sen politiikka-käsityksen puutteista, jolloin kamppailujen ja kiistojen rooli katoaa näkyvistä ja politiikkaa lähestytään yksipuolisesti hallinnan näkökulmasta (Ks. esim. Hall 1992, 340–354). Sakari Hänninen (2010) on tarkastellut tätä hallinnan ja politiikan suhdetta hallinnan analytiikassa ja esittää, että sen funktionalistinen pohjavire, jossa politiikka palautuu hallintaan ja huomio siirtyy instituutioista käytäntöihin, ei ole peräisin Foucault’lta vaan liittyy anglosaksiseen tulkintaan hallinnan analytiikasta. Hän kuvaa politiikkaa käytäntönä, joka viittaa tulemiseen ja pyrkii itsensä tuolle puolen. Poliittisia liikkeitä voidaan pitää poliittisen tulemisen tapoina ja politiikka voi hänen mukaansa tapahtua vain liikkeessä. Tästä näkökulmasta kyse on voimien kentästä, jossa Hänninen Jon Simonsia lainaten yhdistää politiikan perimmäisen tehtävän ”pyrkimykseen kieltäytyä hyväksymästä sitä, millaisena meidät halutaan määritellä, yksilöidä tai paikantaa” (Hänninen 2010, 73) eli kuten johdannossa totesin, kiistoista siitä, miten todellisuus ja identiteetti määritellään ja konflikteista näiden määritelmien ympärillä.

Tarkastelenkin tässä tutkimuksessa minkälaista kulttuurista subjektiviteettia, kansalaisuutta ja kulttuurisiin ilmiöihin liittyvää vallitsevaa rationaaliteettia tulevaisuusselonteossa policy-asiakirjana pyritään muodostamaan muun muassa problematisoimalla kansalaisten käytäytymisen joitakin muotoja ja vaatimalla mentaalista muutosta. Politisoimalla tämä määrittely kamppailun alueeksi voidaan myös avata pelitila toisinajattelulle ja toisin toimimiselle.

Politiikan tutkimukseen kuuluu myös kiinteästi debatti vallan luonteesta ja tulkinta sen käytön eri näkökulmista. Käsitys vallan ”kasvoista” kuvaa näitä eri näkökulmia. Vallan ”ensimmäiset kasvot” koskevat sitä, kuka (jos kukaan) käyttää valtaa, ”toiset kasvot” saavat miettimään *mitä asioita ja teemoja on jätetty poliittisesta päiväjäestyksestä sivuun* ja kenen toimesta. Demokraattisessa politiikassa päättämistä edeltää kamppailu siitä, mistä asioista oikein päätetään ja mitkä tai kenen asiat siirretään syrjään. ”Kolmannet kasvot”

kysyvät, kenen etuja edistetään ja kenen laiminlyödään ja ”neljännet kasvot” saavat pohtimaan, millaisia subjekteja tuotetaan, mikä liittyy hallinnan analytiikkaan. Nämä eri näkökulmat eivät kuitenkaan ole toisensa poissulkevia eikä niistä mitään voida pitää ehdottoman ensisijaisena. (Digeser 1992, 979–980; Hänninen 2010, 79–81)

Ensimmäiset ja toiset kasvot perustuvat liberaaliin käsitykseen vallasta, jolloin yksilöiden itse määriteltyjen etujen välillä on konflikti, kolmannet kasvot edustavat radikaalia käsitystä vallasta, jossa valta voi perustua toiminnan aikaansaamisen lisäksi uskomusten aikaansaamiseen toiveita ja haluja manipuloimalla, jolloin yksilö voidaan saada ”vapaaehtoisesti” toimimaan vastoin omia objektiivisia etujaan. Kaikkiin näihin kolmeen käsitykseen sisältyy ajatus siitä, että A käyttää valtaa B:hen, kun A vaikuttaa B:hen tavalla, joka on vastoin B:n etuja ja sekä A että B otetaan annettuina. Vallan neljänsissä kasvoissa taas on kysymys siitä, että A ja B eivät ole annettuja, vaan kyse on nimenomaan heidän konstruoinnistaan, siitä kuinka valta tuottaa ja muovaa subjekteja. (Digeser 1992, 979–980.)

Vallan toiset kasvot eli se, mitä asioita yleensä otetaan ’listalle’ ja miten ne luokitellaan eli ”ei-päätökset” viittaavat siihen, että tulosten sisältö on usein sidoksissa siihen, miten kysymykset on asetettu. Poliitiikka koskeekin kysymysten tematisointia samassa määrin kuin vastaamista annettuihin kysymyksiin. Kysymyksenasettelun asettamia ehtoja ja rajoituksia voidaan pitää perusteena, joka tuo näkyviin retoristen ja kertomuksellisten rakenteiden sekä sanaston ja käsitteenmuodostuksen poliittisen merkityksen. Poliittista kamppailua voidaan käydä myös siitä, mitkä kysymykset ovat keskeisiä ja mitkä jäävät taka-alalle samoin kuin siitä, kenen kysymykset ylipäättään pääsevät esille. (Palonen 1988, 98–99; Lindroos & Palonen 2000, 8–9.) Sillä, mitkä asiat valitaan poliittisissa ohjelmissa edistettäväksi ”keihäänkärjiksi”, on suuri merkitys myös resurssien jaossa eri sektoreille, kuten budjetoinnissa ja rahoituksessa erilaisten projektien toteuttamiseksi.

Seuraavaksi tarkastelen sitä, millä keinoilla hallinnan rationaalisuuksia ja kansalaisuutta voidaan pyrkiä muodostamaan ja määrittelemään.

1.3 Kieli symbolisena ja poliittisena toimintana

Kieli symbolisena järjestelmänä tekee ihmisille mahdolliseksi ylittää välittömästi annettu ja läsnä oleva ja liittyä laajempaan yhteiseen ymmärtämiseen, joka muodostaa kulttuurin. Se mahdollistaa sosiaalisen kanssakäymisen ja toimii kulttuuriin integroimisen keskeisenä väylänä, koska yhteiskunnassa mahdolliset roolit ja sosiaaliset suhteet sisäistetään kielen avulla. Kieli voidaan ymmärtää kulttuurisena ja poliittisena ohjausjärjestelmänä, johon menneisyydestä periytyvät arvot on tallennettu, ja jonka nojalla voi identifioitua tiettyyn kulttuuriin tai poliittiseen yhteisöön. Toimiessaan näin yhdistävänä ja erottavana välineenä kielellä on väistämättä poliittinen vaikutuksensa. (Pekonen 1991, 42.)

Burken mukaan retoriikan juuret ovat kielen olemuksessa, siinä että se on aina *kohdistettua*, eli se vetoaa suoraan tai epäsuorasti todelliseen tai kuviteltuun, sisäiseen tai ulkoiseen yleisöön (Burke 1969, 43–44). Tämä yleisölähtöisyys merkitsee myös sitä, että ihminen voi olla oma yleisönsä, kun hän vaikka salaisimmissa ajatuksissaan viljelee tiettyjä ideoita tai kuvia sen vuoksi, että toivoo niillä olevan vaikutusta itseensä. Retoriikalla on siis myös aina osansa sosialisaatioprosessissa, kun ihminen muovaa itsestään yhteensopivan yhteisön normien kanssa ja täydentää sisäisesti kasvatuksen tai hallinnan ulkoisen paineen.

Retoriikka sellaisenaan sisältää jo tietyn perspektiivin politiikkaan, eli poliittisuus on aina läsnä kun puhutaan retoriikasta, sillä jos tietyn väitteen puolesta ylipäänsä täytyy esittää argumentteja, se vihjaa että asia ei ole ilmeinen eikä välttämättä vakuuta kaikkia, toisin sanoen argumentointi edellyttää kontingenssin läsnäoloa tilanteessa. Argumentin teho on aina suhteessa yleisöön ja siksi argumentoinnin tärkein edellytys on esityksen sovittaminen yleisön mukaan vaikutuksen saavuttamiseksi. Retori pyrkii valitsemaan päättelynsä lähtökohdiksi väitteitä, jotka yleisö voi hyväksyä ja siirtämään näille premisseille osoitetun hyväksynnän koskemaan myös johtopäätöksiä. Tämä ei kuitenkaan merkitse gallupdemokraattista yleisön mielipiteisiin mukautumista, vaan ennemminkin pyrkimystä liikuttaa mielipiteitä suhteessa teeseihin. (Palonen 1997, 22; 75–90; Perelman 2007, 28.)

Retoriikan tunnusomaisimpana aihealueena voidaankin pitää ihmisten uskomusten manipulointia poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Retoriikka on sekä suostuttelun taitoa että niiden suostuttelukeinojen tutkimista, jotka ovat käytettävissä missä tahansa tilanteessa. Retoriikan perustavoite on muodostaa asenteita tai saada aikaan toimintaa sanoja käyttä-

mällä. Tämä perustuu kielen olemukseen symbolisena toimintana, jolla on kyky saada aikaan yhteistyötä olennoissa, jotka luonnostaan vastaavat symboleihin. (Burke 1969, 41–46.)

Retoriset identifikaatiot ovat poliittisuutta puhtaimmillaan. Mikä tahansa joukkoon kuuluminen on pohjimmiltaan retorista ja edellyttää erottautumista jostakin. Retorinen motiivi on mahdollista löytää myös sieltä, missä sitä ei tunnisteta, koska kaikkeen kielen käyttämiseen liittyy aina mystifikaatiota ja mahdollisuus petokseen. Inhimillinen toiminta on pohjimmiltaan retorista, siinä on kysymys esittäjän ja yleisön välisestä suhteesta. Identifikaatio osana retoriikan yleisölähtöisyyttä merkitsee puhujan pyrkimystä saada kuulijat samaistamaan omat intressinsä hänen intresseihinsä, esimerkiksi me/muut -vastakkainasettelulla. (Summa 1996, 55–62.) Kun tulevaisuusselonteossa kerrotaan, että *elämme* yhteiskuntana yli varojemme, korkeakoulujemme kilpailukyky on heikko mutta *edustamme* edelleen pohjoismaista hyvinvointivaltiota (Kkh, 16), tarkoituksena on tehdä seuraavaksi tarjotuista toimenpiteistä koko kansan yhteinen asia, vaikka selonteon lukija sattuisikin olemaan vaatimattomasti minimieläkkeellä elävä, vain kansakoulun käynyt kotiinsa yksin selviytymään jätetty vanhus, jota ei siis koske mikään edellä olevista ja joka rajautuu näin ”meidän” ulkopuolelle.

Retorinen teho voi perustua myös täysin argumentoinnin kannalta toisarvoisiin tekijöihin, kuten toistoon, jatkuvaan viestin vahvistamiseen tai viestintävälineiden tekniseen tehokkuuteen. Näin voidaan saada esimerkiksi kestävyysvajetta ja talouskriisiä jatkuvasti tiedotusvälineissä toistamalla kansalaiset kriisitietoisiksi ja toimimaan sen mukaisesti. (Summa 1996, 59.)

Retoriikan näkökulma sosiaalisten ilmiöiden tutkimiseen tarkoittaa käytännössä sen erittämistä, miten käsitteellisten valintojen, väittämien perustelemisen tekniikoiden ja muiden kielellisten käytäntöjen kautta synnytetään ja vakiinnutetaan yhteiskuntaa ja ihmisten toimintaa koskevaa tietoa. (Summa 1995, 71.) ”Ilmiöt” ja ”retoriikkaa” ei voi erottaa toisistaan, vaan ”ilmiöt” ovat keskeiseltä osaltaan retorisesti konstruoituja. (Lindroos & Palonen 2000, 10.) Modernia parlamentaarista politiikkaa voidaankin pitää yhdeltä tärkeältä puoleltaan kamppailuna symbolisesta vallasta, siitä kenen kielellä, sanoilla, termeillä ja merkityksillä tilanne ja todellisuus määritellään. Vaikuttamalla tilanteen määrittelyyn, tulkintaan ja käsityksiin siitä, mistä tapahtumassa tai tilanteessa on kyse sekä mitä tavoitteita ja odotuksia siihen liitetään, pyritään kontrolloimaan käyttäytymistä. (Pekonen 1991, 46–47.)

Burken tavoitteena ei ollut niinkään kehittää argumentoinnin ja sen tekniikoiden mallia kuin tutkia retoristen ilmiöiden laajempaa merkitystä osana inhimillistä toimintaa. Perelman taas pyrki esittämään kattavan teorian argumentoivan puheen tai tekstin analysoimiseksi ja pätevyyden arvioimiseksi. Hän määrittelee retoriikan praktisen päättelyn tutkimukseksi, jonka tavoitteena on esittää teoria, miten arvopäätelmien uskottavuus rakennetaan vakuuttavan kielenkäytön avulla. (Summa 1996, 52–73.) Tässä hän käytti ”universaaliyleisön”, merkityksessä ”kaikki järjelliset olennot” (Perelman 2007, 25) käsitettä, jota on usein kritisoitu siitä, että käsittämällä inhimilliset suhteet yhteistyöhakuisiksi, se poistaa politiikan retoriikasta. Koska Perelmanin näkökulma on yksipuolisesti argumentoinnissa, toiminnan poliittisuuden muut aspektit ja ulottuvuudet voivat kadota. Palosen mukaan Perelmanin konfliktiaspekti jääkin implisiittiseksi, mutta se voidaan kuitenkin lukea esiin hänen teksteistään (Palonen 1997, 80–91).

Perelman tekee eron argumentin lähtökohtien ja varsinaisten argumentaation tekniikoiden välille. Argumentaation lähtökohdat ovat väittämien esittäjän ja yleisön välisiä yksimielisyyden alueita, joihin argumentoija voi nojautua perusteluissaan. Kyse on julkilausumattomista esisopimuksista siitä, mitä voidaan pitää totena (asioiden reallisuus) ja millaisin periaattein voidaan esittää uskottavia väitteitä (arvostamisen perusteet). Yleisön ja argumentoijan väliset esisopimukset ilmenevät siinä, millaisia perusteita arvostuksia koskeville väittämille esitetään. Perelman kuvaa *lokuksen* käsitteellä näitä jonkun asian paremmaksi arvioimisen perusteena olevia yleisiä ehtoja, jotka ovat viime kädessä luonteeltaan joko määrällisiä tai laadullisia. Kvantitatiivinen lokus merkitsee, että asian tärkeys tai paremmuus perusteellaan viittaamalla suurempaan määrään tai kokoon, jolloin määrä ratkaisee arvon missä tahansa kysymyksessä. Tällöin se, että jokin asiantila koskee suurta määrää ihmisiä, että se on yleinen tai että sen seuraukset ovat määrällisesti mittavia, muodostuu itsestään selväksi tärkeyden perusteeksi, jolloin normaalista tulee normi. Kvalitatiivinen lokus taas merkitsee taipumusta vedota asioiden tai ilmiöiden ainutkertaisuuteen, korvaamattomuuteen, korjaamattomuuteen, uhanalaisuuteen tai hetkellisyyteen. Tällainen argumentointi pyrkii usein olevien olojen muuttamiseen ja vallitsevien itsestäänselvyksien kumoamiseen. (Summa 1995, 78–80.)

Argumentointi on siis aina myös suhteessa joihinkin teeseihin, eikä sitä voi ymmärtää ilman niitä. Vastakohta retorin ja yleisön välillä koskee ensisijaisesti teesejä, joihin on otet-

tava kantaa puolesta tai vastaan. Perelman korostaa argumentoinnin merkitystä asiana, joka pyrkii edesauttamaan kiistanalaisten teesien hyväksymistä tai muuntamaan hyväksymisen vahvuutta sen yleisön keskuudessa, jolle ne on osoitettu. Tämän vuoksi argumenttien formulointi ja niiden vivahteet ovat tärkeitä, sillä ne osoittavat viittauksia sitoumuksiin ja taustaoletuksiin, joihin niiden uskottavuus tai kiistäminen on sidoksissa. Poliitiikan retorikassa voidaan lähteä oletuksesta, että vastustus on paradigma ja kannatus poikkeustapaus. (Palonen 1997, 24; 82–83; 89.) Argumentoinnin tekniikat ovat niitä menetelmiä, joiden avulla tietyn päätelmän oikeutusta perustellaan. Retoristen kuvioiden eli trooppien lisäksi tekniikoiden osatekijöitä ovat käsitteiden ja ilmiöiden yhdistämisen ja erottamisen periaatteet, riippuvuussuhteiden ja miellelyhtymien rakentaminen, rinnastukset ja esimerkkien käyttö, joilla kaikilla voidaan rakentaa perusteltavan asian uskottavuutta ja vahvistaa argumentin painoa. (Summa 1995, 80–81.)

Pekonen kuvaa termillä *välttämättömyysretoriikka* sellaista tapaa puhua politiikasta, joka tuottaa kuvauksen todellisuudesta, jossa ei ole poliittisia vaihtoehtoja. Tällainen retoriikka nousee yleensä talouden ensisijaisuudesta ja se johtaa poliittisen kielen ja politiikan abstrahoitumiseen ja samankaltaistumiseen, erojen häviämiseen. Talous on jotakin ensisijaista, määräävää, rajoittavaa ja poissulkevaa tavalla, joka antaa vastaukseksi vain yhden rationaalisen näkökulman ja toiminnan mahdollisuuden. Taloudellista pakkoa argumentoiva politiikka voi olla rationaalista vain pyrkimällä sulkemaan ristiriidat mahdollisen ulkopuolelle ja pyrkimällä tuon yhden pakottavan mahdollisuuden mahdollisimman rationaaliseen ennakkointiin, suunnitteluun ja toteuttamiseen. (Pekonen 1991, 80–81.)

Välttämättömyysretoriikan keskeinen strateginen tavoite on tulla mahdollisimman universaaliksi politiikan areenalla. Se on suunnattu ja tarkoitettu kaikille ja sen pitäisi myös sitoa kaikkia, se pyrkii legitimoimaan konsensusta. Välttämättömyyttä perustellaan taloudellista pakkoa kuvaavilla retorisilla figureilla, kuten ”kansainvälinen kilpailukyky”, ”kestävyysvaje”, ”julkisen talouden tasapainottaminen”, mikä kertoo käsityksestä, että taloudellinen pakko yhdistää erilaiset edut välttämättömyydeksi toimia siten kuin kilpailukyky, kestävyysvaje ja talouden tasapainottaminen näyttävät edellyttävän. Tällöin syntyy myös mielikuva, jonka mukaan ”vastuuta kantavat tahot” ilmaisevat vain välttämättömyyttä, jossa ei ole mitään poliittista ja toisin ajattelevat voidaan sulkea ulkopuolelle epärealistisina eikä heitä tarvitse ottaa vakavasti. Välttämättömyyteen perustuva yhteisymmärrys on kuitenkin ekonomistinen eikä poliittinen, minkä seurauksena poliittisesta puheesta tulee ”itsestä

taktikointia”, ”utopististista haihattelua” ja ”turhaa riitelyä” tai muuta yhteisen hyvän vaarantavaa vastuutonta toimintaa. (Pekonen 1991, 81–82.) Pelivara on kuitenkin välttämätöntä poliittisuudelle, se että asiat ymmärretään valinnanvaraisiksi ja juuri tämän vuoksi potentiaalisesti kiistanalaisiksi ja muutettavissa oleviksi (Palonen 1997, 189).

Myös hallinnan analyysissä katsotaan, että kieli on olennainen tekijä eri tavoissa tehdä asioita. Kieli muotoilee sen, minkä katsotaan olevan sosiaalisen ja poliittisen elämän ongelma-alueita ja kuinka niistä puhutaan. Kielellä ja sen retorisuudella on tärkeä osa maailmojen, ongelmien ja yksilöiden muovaamisessa hallittaviksi kokonaisuuksiksi. (Miller & Rose 1990, 166; Dean 2010, 79.) Politisoiva kieli ja retoriikka problematisoivat entisen, yleisen ja rutiininomaisen ja tukeutuvat uuteen kieleen ja retoriikkaan, joka tarjoaa uuden merkityksen. Vaikka kielen ja käsitteiden muutos on välttämätön väline poliittiselle muutokselle, ne eivät kuitenkaan ole itsessään vielä riittävä ehto sille. (Pekonen 1991, 55–56.)

Risto Heiskala (2006) kuvaa tällaista puhunnan muutosta ja sen yhteyttä tulkintamallin muutokseen. Hänen mukaansa 1990-luvun laman aikana tapahtunutta yritysten, julkishallinnon ja kansalaistoiminnan rakenteellista murrosta edelsi kulttuurisen tulkintamallin muros eli siirtymä suunnittelutaloudesta kilpailukyky-yhteiskuntaan. Siirtymässä ei ollut kysymys pelkästä arvomaailman muutoksesta, vaan siinä näkyy myös diskursiivinen muutos, jonka myötä maailma alettiin nähdä toisella tavalla kuin aiemmin. Tämä muutos ei siis liittynyt vain sosiaalisiin normeihin ja niitä perusteleviin arvoihin vaan myös tapaan, jolla todellisuutta tulkitaan eli hallinnan kielellä vallitsevaan rationaliteettiin. Suuntautumistavan muutos muuttaa myös käsitystämme siitä, mikä on asioiden normaali, luonnollinen, tavoiteltava kulku. Uuden rationaliteetin vallitessa entisten arvojenkin puolustajat joutuvat kuitenkin artikuloimaan tavoitteensa uudelleen kilpailukyky-yhteiskunnan kielellä. (Heiskala 2006, 35–36.)

Ahearnen (2009) kuvaamaa implisiittistä kulttuuripolitiikkaa voidaan siis lukea esiin selonteosta retorisen tulkinnan avulla. Tarkastelenkin tässä tutkielmassa millainen kulttuurikäsi-tyt ja millaista kulttuuriin liittyvää politiikkaa selonteosta poliittisena ohjelmana voidaan lukea esiin siitä nouseviin teemoihin kestävyys, kasvuun, hyvinvointiin, työhön, sivistykseen ja oppimiseen liittyen. Tarkastelen myös, millaista käsitystä todellisuudesta ja millaista kansalaisuutta siinä pyritään muodostamaan ja minkälaisiin taustaoletuksiin nämä käsitykset perustuvat.

Jos politiikan ja vallan käsitteitä voidaan pitää malliesimerkkeinä kiistanalaisista käsitteistä, joita ei voida tutkimuksessa ottaa annettuina ja tunnettuina ”peruskäsitteinä” (Hänninen & Palonen 2004, 7), niin seuraavassa luvussa siirryn aluksi tarkastelemaan varsinaista käsitelmäärittelyn haastetta, kulttuuria.

2. TULEVAISUUSPOLITIikka

2.1 Kulttuuri tulevaisuuden rakentajana

Ihmisiä ei pelkästään sosiaalisteta yhteisöön vaan myös ”kulttuuristetaan” siihen. Erik Ahlmanin (1976, 14–17) mukaan kulttuuriksi kutsutaan sekä tietynlaista toimintaa ja prosessia että sen tulosta. Hän on määritellyt kulttuurin järjestelmäksi ihmisten aikaansaamia, yhteiskunnassa syntyneitä ja sukupolvelta toiselle siirtyviä arvonomaisia muodosteita ja oloiloja. Kulttuurin piiriin kuuluu näin kaikki se, minkä tekniikka, valtiollinen ja yhteiskunnallinen organisoituminen, taide ja uskonto ovat synnyttäneet. Kulttuurissa ilmenee arvoja, se on arvojen ilmaus ja arvojen kannattelija.

Vanhasen toisen hallituksen vuoteen 2035 ulottuvassa *Selonteossa kulttuurin tulevaisuudesta* (2010) taide ja kulttuuri määritellään ihmisenä olemisen itseisarvoiksi ja välttämättömiksi perusasioiksi, joiden uutta luova vaikutus säteilee elämän kaikille alueille. Selonteon mukaan taiteen ja kulttuurin sisällöt luovana pääomana tuottavat edellytykset hyvälle elämälle ja yhteisöjen hyvinvoinnille. Kulttuurin merkitys taloudelle ilmaistaan taiteen ja kulttuurin merkitysten vaihdannan ja levittämisen synnyttämän eri alojen aktiivisen toiminnan sekä suorina vaikutuksina että sovelluksina. Selonteon laatimisen aikaan havaittavissa olleet tulevaisuustrendit ennakoivat taiteen ja kulttuurin yhteiskunnallisen vaikuttavuuden vahvistumista, samoin kuin kiireettömyyden ja leppoistelun (*slowness*) lisääntymistä. Kulttuurin ja taiteen tulevaisuuden keskeisimpinä mahdollisuuksina selonteossa esitetään kolme kehitykseen vaikuttavaa ”voimatekijää”: kestävä kulttuuri, kulttuurinen moninaisuus ja luovuus, jotka ovat myös edellytys ja perusta kulttuurin yhteiskunnalliselle vaikuttavuudelle, ihmisten hyvinvoinnille ja kulttuurialojen taloudelle. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010.)

Kestävä kehitys käsitteenä on peräisin YK:n Ympäristön ja kehityksen maailmankomission (tunnetaan yleisesti puheenjohtajansa mukaan Brundtlandin komissiona) raportista ”*Yhteinen tulevaisuutemme*” vuodelta 1987, missä se määriteltiin ”kehitykseksi, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa”. Määritelmä viittaa globaaliin ja sukupolvien sisäiseen oikeudenmukaisuuteen sekä

myös sukupolvien väliseen reiluuteen hyvinvoinnin, hyödykkeiden ja resurssien jaossa. Johtuen käsitteen monitulkintaisuudesta hyvin monet tahot ovat ottaneet sen käyttöönsä. (Soini & Birkeland 2014, 213.)

Kestävään kehitykseen kulttuurisena muutosprosessina katsotaan yleensä kuuluvan kolme ulottuvuutta, ekologinen, taloudellinen ja sosiaalinen, jotka ovat keskinäisriippuvaisia ja ottavat huomioon ympäristön, talouden ja ihmisen. Jos kulttuuria yleensäkin otetaan kehitykseen tähtäävässä politiikassa huomioon, sen katsotaan tällöin kuuluvan yhtenä aspektina sosiaaliseen kestävyYTEEN. Erityisesti YK:n maailman kulttuurikehityksen vuosikymmenellä 1988-1997 keskustelu kulttuurin asemasta omana kehityksen ulottuvuutenaan alkoi kuitenkin voimistua ja sen tuloksena julkaistiin Unescon Kulttuurista moninaisuutta koskeva raportti *Moninaisuus luovuutemme lähteenä (Our Creative Diversity)*, Opetus- ja kulttuuriministeriö 1995). Yhtenä tekijänä, joka vaikutti tähän uuteen kiinnostukseen kulttuurin rooleihin yhteiskunnassa, voidaan pitää tieteessä tapahtunutta ”kulttuurista käännettä”, mihin liittyy käsitys kielen ja diskurssin todellisuutta rakentavasta roolista. Oman neljännen kehityksen ulottuvuutensa muodostamisen sijaan kulttuuri voidaan nähdä myös perustana tai välttämättömänä ehtona, jolla kestävän kehityksen tavoitteeseen päästään. (Soini & Birkeland 2014, 213–215.)

Unescon raportin lähtökohtana todetaan, että ”kulttuuria tulisi pitää yhteiskunnalle tai yhteiskuntaryhmälle ominaisten henkisten, aineellisten, älyllisten ja tunne-elämän piirteiden joukkona,” johon kuuluvat taiteen ja kirjallisuuden lisäksi ”elämäntavat, yhteiselon muodot, arvojärjestelmät, perinteet ja uskomukset. Kulttuuri on keskeisellä sijalla identiteetistä, sosiaalisesta yhteenkuuluvaisuuden tunteesta ja tietoon perustuvasta talouden kehittymisestä parhaillaan käytävissä keskusteluissa.” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 1995.)

Euroopan unionin Amsterdamin sopimuksen (1997) artiklan 151 mukaan Euroopan yhteisön tulee ottaa kulttuuriin liittyvät näkökohdat huomioon muiden sopimuksen määräysten mukaisessa toiminnassa, erityisesti kulttuuriensa monimuotoisuuden vaalimiseksi ja edistämiseksi. (Euroopan yhteisö 1997). Vuonna 1997 julkaistu Euroopan neuvoston raportti *Syrjästä esiin (In from the Margins)*⁸ osallistuu alaotsikkonsa mukaisesti keskusteluun kult-

⁸ The European Task Force on Culture and Development (1997): *In from the margins. A contribution to the debate on culture and development in Europe.* Council of Europe Publishing, Strasbourg

tuurin ja kehityksen suhteista. Se pyrkii kulttuurin ja kehityksen yhteen liittämällä kah-
teen päämäärään: tuomaan yhteiskunnan marginaalista esiin miljoonat osattomat ja huono-
osaiset eurooppalaiset sekä tuomaan kulttuuripolitiikan esiin hallinnon marginaalista kes-
keiseksi kehitykseen vaikuttavaksi tekijäksi. Ellei kulttuuria oteta huomioon, ei kestävä
kehityskään todennäköisesti toteudu ja kuten Pirnes asian ilmaisee: ”Kielletessä kulttuuri
kielletäisiin koko inhimillisen toiminnan merkitys” (Pirnes 2008, 15).

Miten kulttuuria sitten on pyritty määrittelemään kulttuuripolitiikassa? Pirnes (2008) on
tarkastellut kulttuurin käsitettä ja miten sitä on käytetty harjoitetun kulttuuripolitiikan pe-
rusteluina eri aikoina. Hänen mukaansa kulttuuri on olemassa siitä tehdyissä tulkinnoissa,
kulttuurin käsitteen merkitykset ovat kontekstuaalisia, aikaan ja paikkaan sidottuja ja laa-
jimillaan kulttuurin käsitteellä voidaan tarkoittaa kaikkea, mitä inhimillisen elämän ja
toiminnan piiriin kuuluu, kapeimmillaan pelkästään taidetta. Kulttuuripolitiikka taas
on ”kulttuurisuuden tunnistamisprosessin tuomista yhteiskuntapolitiikkaan ja sen mukaista
toimimista.” (Pirnes 2008, 14–15 ja 33–34.)

Pirnes asettaa kulttuurin käsitteen toisaalta luovuuden ja hallinnan, toisaalta yksilön ja yh-
teisön perusjännitteiden väliseen kenttään *merkityksellisinä merkityksenantoina*. Hallinnal-
la hän tarkoittaa järjestyksen luomista sosiaaliseen elämään siten, että siinä jokin sosiaalis-
ta olemassaoloa organisoiva vaihtoehto valitaan jonkin toisen sijasta, sitä suositaan muiden
yli. Hän ei ota kuitenkaan kantaa, miten tämä suhteutuu Foucault’n ’hallinnallisuus’-
käsitteeseen, mutta myöntää, että se saattaisi sopia myös tähän yhteyteen. (Pirnes 2008,
105; 267.) Luovuus inhimillisen vapauden käyttöön liittyvänä itsensä toteuttamisena taas
haastaa vakiintuneet kulttuurin muodot ja käsitykset. Poliittikkaa on niin kauan kuin tilanne
hallinnan ja luovuuden välillä säilyy avoimena ja muutettavissa olevana, potentiaalisesti
kiistanalaisena. Laajimpana mahdollisena kulttuuripolitiikan perustelevana kulttuurin kä-
sitteen ymmärtämistapana Pirnes pitää semioottis-fenomenologista käsitetyyppiä, joka pe-
rustuu näkemykseen kulttuurista pikemminkin näkökulmina inhimilliseen ja sosiaaliseen
todellisuuteen kuin jonakin pysyvästi olemassa olevana todellisuutena tai sen osana (Pirnes
2008, 104; 149–151).

Myös ns. birminghamilainen kulttuurintutkimus korostaa kulttuuria kamppailun keskiönä
ja erilaisia tyylejä rakentavana vastakohtana ajatukselle kulttuurista kansakunnan yhtenäis-
syyttä luovana tekijänä. ”Kulttuuri itse ei ole rationaalinen rakenne, mutta kulttuuripoli-

tiikka on käytännössä kulttuurin rationalisointia.” (Kangas & Virkki 1999, 6). Näin jo määritelmä siitä, mitä kulttuuri on ja mitä kaikkea siihen katsotaan kuuluvaksi, on perustaltaan poliittinen.

Käytännön kulttuuripolitiikka seuraa laajempien yhteiskunnallisten ja taloudellisten suuntausten yleistä kehitystä. Euroopan mittakaavassa institutionaalistumisen ensimmäinen vaihe liittyi kiinteästi kansallisvaltioiden muodostumiseen ja kansalaisten sivistämiseen, Pohjoismaissa tämän vaiheen alku osui 1800-luvun loppuun ja 1900-luvun alkuun. Organisoitujen ja ”kansallistetun” kulttuurin muodot toivat yhteen yhteiskunnan eri osapuolet. Toisen maailmansodan jälkeen kansallisten kulttuuripolitiikkojen, jotka perustuivat taiteen kohottavalle vaikutukselle, alkoi olla vaikea legitimoida itseään ja laajempi (antropologisesti) kulttuurikäsitys alkoi saada sijaa 1960-luvulta lähtien. Sen myötä valtaan nousi uusi kulttuurin demokratisoinnille ja myöhemmin kulttuuridemokratialle perustuva politiikka-orientaatio, jonka mukaan noudatettavan politiikan pitäisi perustua enemmänkin kansalaisten arkielämän kulttuurisille tarpeille kuin ulkoisille esteettisille standardeille (”bottom-up”-lähestymistapa ”top-down”in sijaan) sekä myös kestävään kehitykseen alueellisen ja sosiaalisen epätasa-arvon korjaamisena. (Pyykkönen ym. 2009, 12–16.)

Kangas (1999, 161–164, ks. myös Kangas & Pirnes 2003, 65–69) määrittelee kulttuuripolitiikan tapana, jolla kulttuuri organisoituu yhteiskunnallisessa toiminnassa. Hän erottaa suomalaisessa kulttuuripolitiikan institutionalisoitumisessa kolme eri kehitysvaihetta tai pitkää linjaa: 1) ”Korkean” taiteen tukemisen politiikka 1960-luvulle saakka, jolloin sivistys oli identiteettipolitiikan hallitseva määre, jonka avulla myös valikoitiin se, minkä katsottiin kuuluvan kansalliseen kulttuuriin. 2) Kulttuuri osana hyvinvointivaltion tehtäviä 1990-luvulle saakka, jolloin hyvinvointi ja sen tuottamisen ehdot muodostuivat yhdeksi keskeisimmistä tavoitteista. 3) Avautuminen kansainvälisyydelle ja markkinoille. Tämän kolmannen vaiheen katsotaan alkaneen 1990-luvun alussa ja siihen liittyviä tekijöitä ovat kansainvälisyys ja varsinkin EU:n vaikutus, mutta samaan aikaan myös paikallisuus, markkinoistuminen, mihin sisältyy mm. uusliberalismi, kulutusideologia, uusi julkisjohtamisen oppi (NPM), kulttuuriteollisuus ja luovuusretoriikka sekä kulttuurinen yhteiskuntakehitys, jolloin kulttuurituotannon osuus taloudellisena tekijänä kasvaa. Kulttuurituotantoon sisältyy merkitysten tuottamiseen ja välittämiseen perustuva immateriaalituotanto sekä myös kulttuuristen merkitysten antojen, tarpeiden ja toimintamuotojen korostuminen arkielämässä. Tämä näkyy vallitsevassa keskustelussa kulttuurin terveys-, hyvinvointi-,

osallisuus- ja ympäristövaikutuksista. Varsinkin terveys- ja hyvinvointidiskurssissa kulttuuri tällöin helposti tavaroiduu, siitä tulee palvelutuote. Myös kulttuurin instrumentalisointi ohjelmien kautta liittyy tähän vaiheeseen. (Kangas 1999, 165–170.)

Julkiseen rahoitukseen perustuva erilaisten kulttuuritoimintojen edistäminen on selkeästi poliittinen arvovalinta, jonka lähtökohdaksi on toimiminen vastapainona markkinoille, joiden katsotaan yhdenmukaistavan ja vähentävän vaihtoehtoja. Tällaisen politiikan hyötyjä on vaikea alistaa mittaamiselle, varsinkaan rahamäärien suhteen. Rahoitus on kuitenkin vain yksi tapa toteuttaa institutionalisoituneen kulttuuripolitiikan tavoitteita. Muita tapoja voivat olla muun muassa koulutus ja erityisesti taidekasvatus, lainsäädäntö, kansainvälinen yhteistyö, tekijänoikeuksien edistäminen, sääntely ja myös EU:n ohjelmat. (Kangas, 1999, 171–172; Heiskanen, Kangas & Mitchell 2015, 43.)

Poliittisen järjestyksen luominen vaatii myös sen symbolista legitimaatiota, jolloin kulttuuripolitiikasta ja kulttuurin organisoinnista tulee välttämättömyys jokaiselle poliittiselle järjestelmälle. Järjestelmän legitimaation säilyttäminen on mahdollista vain, jos sen perustana oleva kulttuuri onnistutaan välittämään läpi aikojen. Taide- ja kulttuurielämällä on katsottu olevan tärkeä yhteys kansalliseen kulttuuri-identiteettiin. Kansainvälinen näkyvyys on myös muodostunut entistä tärkeämmäksi. Ainakin tässä mielessä kansallisen kulttuuripolitiikan voidaan katsoa olevan todella keskeistä, perustavaa ja oleellista. Tämä saa muotonsa myös keskustelussa maabrändistä kilpailukykytekijänä, jolloin tässäkin diskurssissa kulttuurin kulutustavaraluonne korostuu. (Ahearne 2009, 143–144; Belfiore & Bennett 2010, 3–4; Kangas 1999, 172; Saukkonen 2014, 46.)

Määrittelen kulttuurin tässä työssä yksilölliseksi ja yhteisölliseksi merkityksellisyuden tuottamiseksi (Pirnes 2008, 166 alaviite) ja implisiittisen kulttuuripolitiikan pyrkimykseksi poliittisesti tarkoituksenmukaisten todellisuuskäsitysten ja subjektiviteetin muodostamiseen. Taide on tällöin yksi tärkeä kulttuurin merkitysalue, joka sijoittuu sen jännitekentällä luovuuden alueelle ja voi muodostaa siksi pelitilan toisin toimimiselle ja ajattelulle.

Seuraavissa luvuissa tarkastelen, miten ajan erilaisilla käsitteellistyksillä ja tulevaisuuden kuvauksilla voidaan politikoida tulevaisuutta ennakoimalla sekä millainen asema tulevaisuuslonteolla on poliittisena ohjelmana.

2.1 Tulevaisuuden ennakointi

Tulevaisuudesta on tullut poliittisen hallinnan, tieteellisen tiedon ja kamppailujen kohde varsinkin 1950-luvulta lähtien. Sen mahdollisia kehityskulkuja pyritään ennakoimaan nykyään paikallisilla, alueellisilla, kansallisilla sekä myös ylikansallisilla tasoilla valtioiden yhteishankkeissa. Euroopan unionilla ja OECD:llä on omat tulevaisuutta ennakoivat yksikönsä. (Kettunen 2015, 11.)

Tulevaisuuteen varautuminen ja toimintaympäristön muutosten ennakointi onkin tullut 2000-luvulla keskeiseksi osaksi julkishallinnon toimintatapoja ja se kuuluu myös kaikkien yksittäisten hallinnonalojen tehtäviin. Valtioneuvoston ennakointiverkosto, joka koostuu kaikkien ministeriöiden edustajista, laatii toimintaympäristökuvauksia ministeriöiden käyttöön, jotka taas laativat niiden pohjalta omat tulevaisuuskatsauksensa. (Pirnes 2010, 22.)

Menneen, nykyisyyden ja tulevan ajan erottelulla voidaan jäsentää ajan pelikenttää, jolloin voidaan puhua ajan politiikasta, joka politisoi ajan tekemällä sen suhteen eroja. Erilaisilla ajan käsitteellistyksillä voidaan luoda erilaisia poliittisen toiminnan mahdollisuuksia. Aikakäsitteiden käyttö politiikan oikeuttamisen välineenä, kuten ”nykyajan vaatimukseen”, ”muutoksen tarpeeseen” tai ”tuleviin sukupolviin” vetoamalla on ajan tai ajalla peluun retoriikkaa. Se on poliittisilla tilanteilla, niiden analyyseilla ja niiden avaamalla mahdollisuuksilla pelaamista siten, että toimijat esittävät ymmärtävänsä tai hallitsevansa nämä paremmin kuin vastapelaajat. Tulevaisuuden kuvausten sisältämä argumentointi on poliittista toimintaa, jossa erilaiset esitykset tulevaisuudesta avaavat toimintatiloja joillekin ja samalla rajaavat toimintamahdollisuuksia joiltakin toisilta toimijoilta. (Lindroos & Palonen 2000, 12–16; Kettunen 2015, 26.)

Esimerkiksi kun poliittisia linjauksia arvostetaan niiden kattaman aikajänteen pituuden perusteella, hallituskauden mittainen aikajänne saadaan näyttämään riittämättömältä. Poliitiikan ajan käsitteen näkökulmasta tämä voidaan tulkita tulevaisuudella politikointina, jossa nykyinen hallitus päättää seuraavienkin hallitusten tavoitteista ja rajaa niiden pelivaraa eli toiminnan mahdollisuuksia esittämällä omat tulevaisuuden tavoitteensa kiistattomiksi ja hyödyllisiksi. Poliittisen toiminnan kannalta tulevaisuus sulkeutuu, mutta valtioneuvoston oman toiminnan horisontti kasvaa kattamaan myös seuraavien hallitusten toiminnan alan.

Tällöin tulevaisuutta ei politisoida vaan se epäpolitisoidaan, kun oletetaan, että nyt valittu tulevaisuuden suunta vastaa myös seuraavienkin hallitusten tavoittelemaa suuntaa ja arvoja. (Kettunen 2015, 87–88.)

Selonteko on kuitenkin ensijaisesti tarkoitettu avaamaan seuraaville hallituksille hyödyllisiä polkuja tavoitellun tulevaisuuden toteuttamisessa. (Kkh 8)

Depolitisointia voidaan pitää retorisenä operaationa, jolla pyritään ”nousemaan politiikan yläpuolelle” vetoamalla käsitteiden epäpoliittisuuteen. Jonkin epäpoliittiseksi, objektiiviseksi tai ainoaksi totuudeksi määrittelemineen on jo itsessään poliittinen teko. Käsitteitä, kuten kestävä kasvu, tulevaisuus ja hyvinvointi voidaan käyttää poliittisen ”antiteeseinä”, dominoivina termeinä, joiden avulla argumentointi pyritään voittamaan vetoamalla siihen, että kyse ei ole politiikasta vaan jostakin tärkeämmästä, puhtaammasta ja paremmasta. (Helin 2011, 31–32.)

Politiikan aika koskee ajan käyttämistä poliittisena pelivälineenä, ajalla politikointia. Esimerkiksi Walter Benjaminin ”politiikan ajallistaminen” ankkuroi politiikan käsityksen nykyisyyteen ja toimintaan tässä ja nyt, samalla kun edistys- ja tulevapainotteinen aikakäsitys menettää ylikorostettua asemaansa. Tuleva sisältyy katkoksen mahdollisuutena jo alkupe-
räisesti jokaiseen hetkeen ja poliittisuus muokkaantuu ajallistumisprosessissa senhetkisestä toiminnasta lähtien, menneen ajankohtaistumisessa ”nythetkessä” (*Jetztzeit*) tuomalla menneessä piileviä ja aikaisemmin marginaaliin jätettyjä tapahtumia ”sytytyslangaksi” nykyisyyteen ja sytyttämällä ne. Tulevaisuuteen orientoituneet toimijat taas joutuvat valitsemaan, toimivatko he tuhatvuotisen valtakunnan, tulevien sukupolvien, viisivuotissuunnitelman, seuraavien vaalien, seuraavan viikon vai tämän päivän perspektiivistä. (Lindroos 1996, x; Lindroos & Palonen 2000, 12–17.)

Vetoaminen tulevaisuuteen, tuleviin sukupolviin ja pitkän aikavälin suunnitelmien tekeminen yli vaalikauden ja hallituskauden rajojen voidaan tulkita tilaisuuden topoksen näkökulmasta sekä äänestäjien vaaleissa ilmaiseman päätösvallan kiistämiseksi että kunkin tilanteen erityisten mahdollisuuksien analyysin, arvioinnin ja hyväksikäytön tekemättä jättämiseksi (Palonen 2008, 211–212).

Tulevaisuusselonteossa hyvinvointivaltion säilyttäminen problematisoidaan tulevaisuuden

ongelmaksi, mikä antaa hallinnan näkökulmasta mahdollisuuden vaatia rakenteellisia muutoksia ja ottaa käyttöön tarvittavia keinoja edellytyksinä talouskasvulle.

Suomen tulevaisuuden merkittävin haaste on kyky luoda ja ylläpitää riittävää taloudellista vaurautta hyvän tilanteen säilyttämiseksi. Väestön ikääntyessä hoivakustannukset kasvavat ja huoltosuhde heikkenee. Tuleville sukupolville on annettu lupauksia palveluista, joiden toteuttaminen ei ole nykyisillä rakenteilla taloudellisesti kestäväällä pohjalla. (Kkh 13)

Kestävyysvajeen paikkaamiseksi olennaisinta on luoda rakennemuutoksilla edellytyksiä tulevaisuuden taloudelliselle kasvulle. (Kkh 14)

Markku Wileniuksen (2006, 220) mukaan ennakkoinnin perusajatus on, että nykyhetken tilannetta ei voida ymmärtää, jos ei ole ”näkemystä siitä, mihin suuntaan asiat ovat tulevaisuudessa kehittymässä”. Suomessa ennakointi on perinteisesti liittynyt teknologian kehityssuuntien arviointiin. Tekniikan voidaan katsoa kehittyvän (hyvään tai huonoon suuntaan), mutta prosessina se poikkeaa kuitenkin yhteiskunnan muuttumisen ja muuttamisen tavoista, joihin vaikuttaa olennaisesti se, mihin suuntaan asioita halutaan kehittää, joten mekanistisen ajatustavan siirtämistä poliittisen toiminnan alueelle voidaan pitää pyrkimyksenä toiminnan epäpolitisoinnista.

Alunperin nykyaikainen tulevaisuuden tutkimus on alkanut ennustamisena toisen maailmansodan jälkeen USA:n armeijan aseteknologian ja varsinkin ilmavoimien tarpeisiin ja se kehitti useat nykyisinkin käytössä olevista menetelmistään kylmän sodan aikana (Linstone 2010). Keskeiseksi muodostui tällöin strateginen suunnittelu uhkiin varautumiseksi. Käsitteellisesti tulevaisuuden ennakointi (*foresight*) erotetaan tulevaisuuden tutkimuksesta (*future research*) ja ymmärretään käytännönläheisemmäksi ja politiikkaorientoituneemmaksi. Samoin se erotetaan tulevaisuuden ennustamisesta painottamalla tulevaisuuden tekemistä pelkän todennäköisen kehityssuunnan arvioimisen sijaan. (Kettunen 2015, 13.)

Palosen (1988,160) määritelmän mukaan politiikan toiminnan tulos ei voi koskaan olla kenenkään tietoisesti ajaman politiikan mukainen, ei myöskään sovittuna kompromissina vaan se ylittää aina etukäteissuunnitelmat ja karkaa kaikkien kontrollista. Poliitiikka on konfliktiorientoitunutta toimintaa, jonka tulokset voi tulkita satunnaisiksi. Tätä taustaa vasten kysymyksiä herättää se, miten perustellaan argumentti, että tulevaisuudesta ja sen suunnista yleensä voidaan ennustamisen sijasta *tehdä selkoa*? Selonteossa ”hallitus ei voi luvata, että se näkisi tarkasti tulevaisuuteen” (Kkh, 7) ja sen mukaan ”tulevaisuutta kuvaa-

vaa ennakointiaineistoa on olemassa erittäin paljon” (Kkh, 10). Tämän ajattelun taustalta paljastuu käsitys tulevaisuudesta deterministisen kehityksen tuloksena, jonakin valmiina, joka voidaan nähdä jo ennalta, tosin ei kovin yksityiskohtaisesti. Tällainen käsitys myös pyrkii poistamaan tulevaisuuteen vaikuttamisesta poliittisen kamppailun aspektin ja ristiriidat, ikään kuin kyse olisi vain rationaalisesta toiminnasta ennalta olemassa olevaan päämäärään pääsemiseksi.

Suunnitteluajattelun loppua kuvaa myös Pirnes (2008, 212) käsitellessään opetusministeriön visio- ja strategiatyötä, joka korvasi perinteiset suunnittelumekanismit. Hänen mukaansa 1990-luvun taitteessa tapahtuneeseen suunnittelu- ja hallitsemisideologian tyhjentymiseen vaikutti myös kansainvälisen kommunismin romahtaminen, minkä seurauksena ei enää uskottu siihen, että poliittishallinnollisia prosesseja voidaan suunnitella tarkkaan ennakolta ja toimintaa ohjata ja valvoa laadittujen suunnitelmien mukaan.

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta perustettiin vuonna 1993 ja se sai pysyvän aseman 1999. Wileniuksen (2004) mukaan tämän tapaista pysyvää tulevaisuutta käsittelevää valiokuntaa ei ole missään muualla maailmassa. Sen juuret löytyvät 1980-luvun puolivälistä, jolloin perustettiin ns. Allardtin toimikunta, jonka tehtävänä oli selvittää, miten Suomessa voitaisiin valtionhallinnon yhteyteen luoda Hollannin mallin mukainen tulevaisuuden tutkimukseen keskittynyt instituutio, joka tuottaisi myös politiikkasuosituksia. Vuoden 1989 budjetissa tutkimusinstituutille ei kuitenkaan löytynyt varoja, sen sijaan Suomen Akatemiaan perustettiin kaksi tulevaisuuden tutkimuksen virkaa ja valtioneuvoston kanslia aloitti tulevaisuuden ennakointityön. Wilenius (2004, 23–24) esittää, että 1990-luvun alun lama aiheutti sen, että tarve tulevaisuuden suuntien *selvittämiseen* kasvoi ja eduskunta hyväksyi vuonna 1992 aloitteen valtioneuvoston antamasta tulevaisuusselonteosta. Valtioneuvoston kanslian valmisteleva ensimmäinen tulevaisuusselonteko tuotiin eduskuntaan syksyllä 1993 uuden tulevaisuusvaliokunnan käsittelyyn, joka teki sen pohjalta mietinnön. Selonteossa pohdittiin, mitkä olivat ne asiat, jotka tulisi nostaa keskeisiksi yhteiskuntapolitiikan kohteiksi laman aiheuttaman kriisin aikana. (2004, 23–24.)

Oman määritelmänsä mukaan tulevaisuusvaliokunta ”käsittelee tulevaisuuden kehitykseen vaikuttavia tekijöitä, tulevaisuuden tutkimusta ja teknologiakehityksen vaikutuksia.” (Eduskunta/valiokunnat). Sen toimialaan kuuluvat muun muassa valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ja myös muiden valiokuntien tulevaisuutta koskevat asiat, jos ne pyytävät

niistä lausuntoa. Valiokunnan toimikausi on neljä vuotta eli vaalikausi ja sen kokoonpano vastaa eduskuntaryhmien voimasuhteita.

Syksyllä 2011 tulevaisuusvaliokunta ja silloin Turun yliopiston erillislaitoksena toiminut Tulevaisuuden tutkimuskeskus tekivät jatkuvan yhteistyösopimuksen, jonka mukaan tutkimuskeskus tuottaa valiokunnalle tulevaisuus- ja ennakoititietoa, osallistuu valiokunnan tulevaisuushankkeisiin ja avustaa sitä menetelmäkysymyksissä sekä valiokuntasihteeristöä sen työssä. Tutkimuskeskukselle sopimus on yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen (YVV) kärkihanke. Näitä tehtäviä varten Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen kehitysjohtaja Olli Hietanen nimitettiin tulevaisuusvaliokunnan pysyväksi asiantuntijaksi. Sopimuksen taustalla on Opetus- ja kulttuuriministeriön Turun yliopistolle ja Tulevaisuuden tutkimuskeskukselle antama kansallinen tehtävä ennakoinnin ja tulevaisuuden tutkimuksen kehittämisessä. Turun yliopiston tiedotteen mukaan tehty sopimus vahvistaa merkittävästi tulevaisuusvaliokunnan menetelmällistä ja tiedollista osaamista (Turun yliopisto/yksiköt).⁹

Ennakoinnissa on aina kyse poliittisesta toiminnasta, sillä ennakoinnilla pyritään yhteiskunnan kehityksen ohjaamiseen haluttuun suuntaan ja ennakoitihankkeissa määritellään, mitkä ovat Suomen tulevaisuuden kannalta keskeisiä poliittisia kysymyksiä. Ennakointihankkeiden osallistujat koostuvat yleensä päätöksentekijöistä, asiantuntijoista ja muista vaikutusvaltaisiksi katsotuista henkilöistä, kuten menestyneiden yritysten johtajista, elinkeinoelämän ja työmarkkinajärjestöjen johdosta, ministereistä, ministeriöiden virkamiehistä, kansanedustajista, EU-parlamentin jäsenistä, kuntajohtajista, yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen rehtoreista, eri medioiden johdosta, yliopistojen tai tutkimuslaitosten tutkijoista sekä jonkin verran myös kansalaisjärjestöjen edustajista. Ennakointihankkeissa on näin luotu uusi rakenne, päätöksentekoareena ja keskustelufoorumi yhteiskunnalliselle eliitille. Tämä aiheuttaa ongelmia demokratian kannalta, koska tällöin ei ole kyse demokraattisesta päätöksentekoareenasta, jossa päätöksenteon legitimiisyys pohjautuisi kansalaisilta saatuun mandaattiin ja jossa kansalaisten näkemyksillä päätöksenteosta olisi merkitystä. Osallistujajoukon valinta kertoo siitä, kenen tehtäväksi Suomen tulevaisuuden poh-

⁹ 1.8.2013 lähtien tutkimuskeskus on toiminut osana Turun yliopiston kauppakorkeakoulua ja se on hallinnolliselta asemaltaan ainelaitokseen verrattava yksikkö. Keskuksen johtajan Juha Kaskisen mukaan kauppakorkeakouluun yhdistymisellä on selviä etuja erityisesti liiketoimintaan liittyvässä tutkimuksessa ja yleisen tulevaisuusajattelun juurruttamisessa. Tulevaisuuden tutkimus on hänen mukaansa käytännönläheistä ja pyrkii vahvaan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen (Turun yliopisto/yksiköt).

timinen, keskustelu ja päättäminen katsotaan kuuluvan. (Kettunen 2015, 43; 46–50; 65.)

2.3 Selonteko poliittisena ohjelmana ja aikaisempi tutkimus

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko on virallinen poliittinen asiakirja, joka linjaa hallituksen toimintaa ja se voidaan siten määritellä poliittiseksi ohjelmaksi. Tulevaisuusselonteossa tekstinä on kysymys politiikasta, joka ilmaistaan kirjoittamalla ja lukemalla. Ohjelmateksti viittaa erilaisiin valintatilanteisiin: mistä jotakin sanotaan eli miten taustaoletuksia, sitoumuksia, perusteluja, erityisiä tulkintoja, käsitteitä ja teemoja otetaan esiin ja valikoidaan. Ohjelmatyössä pyritään muodostamaan tulkinta todellisuudesta. Ohjelmaa voidaan tällöin tarkastella toimintatilanteena, jossa voidaan paikantaa poliittisen kulttuurin konventioita sekä toisin tekemisen mahdollisuuksia eli valinnaisuuksia ja vaihtoehtoisuuksia. Argumentaatioteoreettisen tarkastelun näkökulmasta, kuten tässä työssä, ohjelmilla ajatellaan olevan myös itsenäisiä merkityksiä poliittisina tekoina, politiikan kielenä, kommunikaationa ja symboleina. Tutkimuskohteena tarkastellaan tällöin ohjelmien poliittisia аспекteja, kuten tekstin sisältämiä käsityksiä, käsitteitä, ajatustapoja ja kysymysten problematisointitapoja. (Palonen 1997, 22–24; Aarnio 2004, 147–157.)

Kestävällä kasvulla hyvinvointia -selonteon tavoitteeksi ilmoitetaan *tuottaa periaatelinjauksia, joiden pohjalle voidaan jatkotyössä rakentaa konkreettisia uudistuksia* (Kkh 7). Näin se rajaa tulevaisuuden valintojen mahdollisuuksia ja pyrkii ohjaamaan tulevaisuutta määrättyyn suuntaan. Se myös määrittelee niitä toimijoita ja toimia – *uuden tekemisen kehäänkärkiä* (Kkh 9), jotka muodostavat halutun tulevaisuuden. Periaatelinjaukset perustuvat arvovalinnoille, joista päättäminen on poliittista toimintaa. Kun selonteossa esitetään näkemyksiä yhteiskunnan ongelmista ja tulevaisuuden tavoitteista, jäsennetään samalla myös näkemyksiä siitä, millaisia ovat hyvät kansalaiset ja miten heidän tulee toimia. (Kettunen 2015, 14.)

Eri ohjelmatyypit voidaan jakaa vahvasti yksinkertaistaen sen mukaan, hahmotetaanko politiikka suunnitteluideologian näkökulmasta suunniteltavissa olevaksi vai tämän ajan kysymyksiä hahmottavaksi ja ennakoimattomuutta sisältävä toiminnaksi. Edellisessä suunnitellaan politiikkaa, ohjataan tulevaa ja annetaan vastauksia tulevan varalle, jälkimmäises-

sä ohjelman laadinta mielletään itsessään poliittiseksi toiminnaksi, jossa pyritään osoittamaan ”ajanhengen” tuntemus ja ollaan tekemisissä näkökulmien valintojen, kamppailun ja tulkintojen kanssa. Näin tulevaisuusselonteko hahmottuu politiikkakäsitykseltään pikemminkin suunnitteluideologiaa noudattavaksi toiminnaksi. (Aarnio 2004, 148.) Selonteko noudattaa myös ohjelmankirjoituksen kaanonin, jonka elementteinä ovat analyysijakso (miten asia ovat nykyään), arvotusjakso (näkemys puutteista ja niiden korjaamisen keinoista) ja vaatimusjakso (mitä pitäisi tehdä, kuka tekee ja miten) (Palonen 1988, 44–45).

Tulevaisuuden pyrkimyksiä kuvattaessa vedotaan usein nykyajan ääneen ajan vaatimuksina ja viitataan vanhoihin tapahtumiin, jolloin mennyt, nykyinen ja tuleva kohtaavat. Poliittisessa kamppailussa menneen kuvaaminen tarkoituksenmukaisella tavalla on erittäin tärkeää, sillä retorisessa uudelleenkuvaamisessa onnistuminen antaa paremmat edellytykset nykyisyydessä ja tulevaisuudessa tapahtuville vaatimuksille. (Kurumäki 2004, 195.) Tästä tarkoituksenmukaisuudesta esimerkkinä on selonteossa hyödynnetyn *Kestävän kasvun mallin* (Castells & Himanen 2013) kuvaus ”vanhentuneesta” hyvinvointivaltioista verrattuna uuteen hyvinvointiyhteiskuntaan ja tämän ”uudistuksen” mukanaan tuomasta siirtymisestä universaalista vastuusta yksilöiden omaan vastuuseen ja kohteista toimijoiksi:

Teollinen hyvinvointivaltio käsittelee ihmisiä hyvinvointitoimiensa kohteina hyvinvoinnin toimijoiden, subjektien, sijaan. Tämän seurauksena myös ihmiset ulkoistavat hyvinvointinsa toisten tehtäväksi. Uudistettu hyvinvoinnin yhteiskunta näkee ihmiset hyvinvoinnin toimijoina, jotka ovat myös olennainen palvelujen kehittämisen ideoiden lähde avoimen kehittämisen mallin mukaisesti. Samoin ihmisten tulee nähdä itsensä hyvinvoinnistaan vastuullisina subjekteina. (Castells & Himanen 2013, 328)

Ennakointihankkeiden puheessa uuden luomiseen liittyvien riskien ottaminen esitetään aina myönteisenä asiana, sen sijaan hyvinvointivaltioon liittyvää turvallisuutta, vakautta ja ennustettavuutta pidetään olosuhteina, joita ei voida enää tuottaa, kun tulevaisuus jäsentyy tekemisen ja muutoksen maailmana (Kettunen 2015, 110).

Kulttuuripoliitiikan opinnäytteitä kulttuurin ilmiöistä poliittisia asiakirjoja tutkimalla on ilmestynyt varsinkin viime aikoina. Heidi Hummastenniemi (2014) on kuvailut neljää taide- ja kulttuuripoliittista selontekoa vuosilta 1978–2010 ja taiteen käsitteen merkityksen muutosta niissä rakentaja- ja hyötydiskurssin kautta. Olli Jakonen (2013) taas on tarkastel-

lut puolueohjelmia poliittisena tulevaisuuskamppailuna Antonio Gramscin valtioteorian ja hegemoniakoneiston käsitteiden avulla tutkien kulttuurin, nationalismin ja talouden käsitteitä niissä.

Jutta Virolaisen (2012) tutkimus tarkasteli, millaista kulttuuripoliittista puhuntaa kulttuurivientiä käsittelevistä opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamista asiakirjoista löytyy. Hänen mukaansa tämä puhunta edustaa välineellistävää kulttuuripoliitikkaa, jossa kulttuurinen hylätään omana alueenaan, itseisarvona ja jossa painottuu kulttuurin taloudellinen merkitys. Keskeisten toimijoiden eli taiteilijoiden ja kulttuurin toimialojen roolit määritellään myös uudelleen.

Valtio-opin puolella opinnäytteitä on tehty myös tulevaisuuden ennakoinnista. Timo Bergman (2011) on tutkinut eri ministeriöiden hallinnonaloiltaan vuosina 2006–2010 antamia tulevaisuuskatsauksia ja niiden eroja sen suhteen, kuinka ne varautuvat tulevaisuuteen mahdollisuutena, haasteena tai uhkana. Hän tarkastelee erityisesti katsauksissa ilmeneviä näkemyksiä väestön ikääntymisestä tulevaisuuden haasteena.

Anu Kettunen (2015) on tutkinut väitöskirjassaan *Aika-, yksilö- ja yhteiskuntäkäsitykset suomalaisessa tulevaisuuspolitiikassa* tulevaisuuden ennakointia Suomessa vuosina 1993–2010. Hän määrittelee ennakoinnin toiminnaksi, jossa pohditaan tulevaisuuden kehitystä, luodaan tulevaisuusvisioita ja linjataan toimia halutun tulevaisuuden saavuttamiseksi, sekä tulkitsee tulevaisuuden ennakointia useiden toimijoiden toteuttamaksi tulevaisuuden poliittiseksi hallinnaksi. Hänen tutkimissaan asiakirjoissa ennakointi esitetään yleensä keinona parantaa päätöksentekoa ja korjata sen ongelmia, mutta tosiasiasa kansalaisista tehdään keskusteluun kyvyttöitä, asiantuntijoiden poliittisen toiminnan yleisöä, mikä on ristiriidassa demokratian periaatteiden kanssa. (2015, 13; 25.)

Ennakointihankkeiden puheessa jäsenyy yhtenäinen ajattelutapa, jota voi tulkita poliittisena rationaalisuutena, jossa jäsennetään ”oikeanlaista” tapaa orientoitua tulevaisuuteen ja käytetään erilaisia tekniikoita juurruttamaan tätä ajattelutapaa osaksi ihmisten ajattelu- ja toimintatapoja. Käytettyihin tekniikkoihin Kettunen lukee elämänhallinnan ja yrittäjyyskulttuurin tukemisen. Ennakoinnin julkilausuttua puhetta, toiminnan organisointia ja kansalaisten osallistamista luonnehtii epäluottamus kansalaisten kykyihin määrittellä tulevaisuuden kannalta keskeisiä poliittisia kysymyksiä. Näiden kysymysten luonne poliittisina

valintoina pyritään usein häivyttämään ennakoitihankkeiden omassa puheessa. (Kettunen 2015, 51; 68; 127.)

Muina perusteluina ennakoinnille käytetään myös tulevaisuuden aktiivista valitsemista ja tekemistä vastakohtana ajelehtimiselle ja sopeutumiselle sekä myös kansakunnan henkistä tilaa ja kansalaisten muutosvalmiutta. Kansalaisten ajattelutapojen, arvojen, asenteiden ja toimintatapojen katsotaan oleva merkittävä tekijä muutoksen hallinnassa. Hankkeiden toivotaan usein myös herättävän yhteiskunnallista keskustelua Suomen tulevaisuudesta. Niissä ei kuitenkaan yleensä täsmennetä, kenen tätä keskustelua tulisi käydä ja miksi tai mihin tällä keskustelulla pyritään. Täysin avoimeksi jää, voisiko sillä esimerkiksi vaikuttaa valittuun suuntaan ja muuttaa sitä. (Kettunen 2015, 44–46)

Tulevaisuusselonteon näköaloista syntyy toivottavasti keskustelu, joka vahvistaa Suomen kykyä tehdä tulevaisuudestaan toivottu. Hallitus jatkaa vuoropuhelua kansalaisyhteiskunnan kanssa ja ryhtyy samalla viemään käytäntöön selonteon tärkeimpiä linjauksia. (Kkh 8)

Tällainen toive keskustelusta ei ainakaan kannusta kriittisiin tai muihinkaan kannanottoihin, koska samalla ilmoitetaan, että asiat on jo päätetty ja toimeenpano aloitettu, ellei sitten vain halua olla kannanotollaan mukana ”vahvistamassa” tätä ”toivottua” linjaa.

Kettusen tavoin tulkitseen ennakoinnin ilmentävän *kehittyneitä liberaalia hallinnan tapaa*, jolloin ennakoitua ja siihen liittyviä hankkeita ja ohjelmia voidaan tulkita yhtenä uutena *tulevaisuuden hallintastrategiana*, joka pyrkii vastaamaan tarpeeseen hallita tulevaa, kun aikaisemmista tulevaisuuden suunnittelun menetelmistä on luovuttu ja niitä on purettu. Ennakointia tuotetaan tulevaisuuden tutkimuksen sanaston avulla erityisalueena, jolla tulevaisuus vallataan tietynlaisen sanaston, kuten esimerkiksi *ei-toivotut mustat joutsenet* (Kkh 8), asiantuntemuksen ja asiantuntijoiden toiminnan ja ajattelun kohteeksi ja alueeksi. (Kettunen 2015, 25; 48.)

Vaikka työni liittyikin poliittisten asiakirjojen tutkimusperinteeseen, se pyrkii tuomaan siihen uutta näkökulmaa teoreettisen kehyksensä ja analyysinsä avulla tutkimalla millaista implisiittistä kulttuuripoliittikkaa voidaan lukea esiin ohjelmasta, johon sitä ei eksplisiittisenä ole ollenkaan kirjattu. Eeva Aarnion (2004, 155) mukaan poliittisesti lukemisen mieli

saavutetaan vakiintuneita kysymyksenasetteluja kyseenalaistamalla, etsimällä sitoumuksia sieltä, missä ne eivät ole alleviivaavasti ja ilmeisinä esillä. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen kentällä tutkimukseni liittyy aiheeltaan poliittisen hallinnan mekanismien tarkastelemiseen kulttuurin alueella. Tarkoitukseni on analysoida tulevaisuusselontekoa vain kulttuurin politiikan näkökulmasta, ei kokonaisuutena. Samalla tutkimukseni pyrkii kuitenkin myös toteuttamaan tulevaisuusselonteon esipuheessa julkilausutun toiveen (Kkh 8), eli se osallistuu omalta osaltaan keskusteluun selonteon esiintuomista tulevaisuuden näköaloista ja linjauksista tarkastelemalla niitä kulttuurin näkökulmasta. Tästä nähdäkseni nousee tutkimukseni yhteiskunnallinen merkitys ja kiinnostavuus.

3. TUTKIMUSASETELMA

3.1 Tutkimuskysymykset

Ennen kuin ryhdyn tarkastelemaan tutkimukseni aineistoa ja sen syntyprosessia sekä tarkennan käyttämäni tutkimusmenetelmää, kokoan vielä aluksi yhteen aiemmin esille tulleet näkökulmat tutkimusaiheeseen ja rajaan niiden pohjalta tutkimuskysymykseni. Määrittelin johdannossa tutkimustehtäväkseni selvittää, mitä merkityksiä kulttuurille tulevaisuusselonteossa annetaan ja mihin tavoitteisiin tällä pyritään. Kun tulevaisuus on ennakkoinnissa määritelty asiaksi, jota pyritään hallitsemaan ja kyseessä on Suomen tulevaisuuden suuntaan vaikuttamaan pyrkivä poliittinen asiakirja, sen valitsemalla käsityksellä tulevaisuudesta ja kulttuurin paikasta siinä on politiikkaa ohjaavaa merkitystä. Hallinta on aina sidoksissa tietynlaiseen kielenkäytön tapaan ja selonteossa tekstinä mielenkiintoni kohdistuukin niihin retorisen vakuuttamisen ja suostuttelun keinoihin, joilla tätä haluttua käsitystä todellisuudesta ja sen päämääristä pyritään tuottamaan totuutena kulttuuriin liittyvien käsitteiden ja niihin sisältyvien merkitysten avulla. Retorinen analyysi tarjoaa tulkintani mukaan menetelmän, jolla voidaan paljastaa tämän tieto-valta konstruktion poliittisuus, sillä argumentit ovat jo osa sitä politiikkaa, jota ohjelmateksteissä tehdään.

Poliittisten päätöstekstien, kuten tässä tapauksessa tulevaisuusselonteon tarkastelu retorikan näkökulmasta ja sen argumentointistrategioiden analysointi tai julkiseksi tekeminen on eräs tapa, jolla voidaan tehdä näkyväksi politiikan itsestäänselvyyksiä. Verrattuna strukturalistis-semioottisiin lähestymistapoihin, joilla on samantapaisia pyrkimyksiä, Hilikka Summan mukaan retoriikka eroaa niistä siinä, että se korostaa argumentoijan vastuuta niistä merkitysvaikutuksista, joita hän retorisilla valinnoillaan tuottaa. (Summa 1995, 86.) Tulevaisuusselonteossa on kyse tekstistä, jota ei ole niinkään kirjoitettu kuin allekirjoitettu. Tältä kannalta retorisen luennan avulla voidaan pyrkiä tekemään teksti toimintana paremmin ymmärrettäväksi kuin mitä se on toimijoille itselleen, mutta ei kuitenkaan niin, että oletettaisiin toiminnan olevan joidenkin ”syvempien” tekijöiden ilmausta, vaan tuomalla esiin poliittisuus toiminnan varsinaisena tarkoituksena. (Palonen 1997, 5; 22.)

Tutkimustehtäväkseni tarkentuukin sen tarkasteleminen, minkälaisiin tekijöihin kulttuuri

selonteossa kiinnitetään eli minkälaisia retorisia konstruktioita siinä luodaan kulttuurista. Kahden tekijän suhteuttaminen toisiinsa merkitsee niiden lähentämistä, asettamista ikään kuin samalle tasolle (Perelman 2007, 55). Tarkastelen myös sitä, millaisessa yhteydessä nämä kulttuuriin liittyvät retoriset määrittelyt esiintyvät selonteossa ja kuinka niiden avulla tuotetaan haluttua tulevaisuuspolitiikkaa. Tähän liittyy se, millaisena aktiviteettina kulttuuri esitetään, mitä tehtäviä kulttuurille annetaan ja mitä pyritään problematisoimaan. Selonteon argumentointia tutkimalla pyrin myös lukemaan esiin, minkälaisia sitoumuksia ja taustaoletuksia tehtyjen valintojen taustalla on, koska valittujen argumenttien uskottavuus on sidoksissa niihin. Näin selonteosta yhtenä tulevaisuuden hallintastrategiana voidaan lukea esiin, millaista käsitystä todellisuudesta ja kansalaisuudesta sekä oikeanlaisesta tavasta orientoitua tulevaisuuteen sen avulla pyritään muodostamaan.

Kulttuuriin liittyvinä topoksina selonteosta nousee esiin sivistyksen, koulutuksen, oppimisen, identiteetin, kestävyiden ja hyvinvoinnin teemat. Tarkastelen näiden käsitteiden määrittelyä ja niiden saamia merkityksiä ja tavoitteita tulevaisuuden yhteiskunnassa implisiittisenä kulttuuriin vaikuttavana politiikkana.

Tutkimuskysymyksiksi täsmentyivät siis seuraavat:

-millä tavoilla ja missä yhteyksissä kulttuurista puhutaan

-minkälainen kulttuurikäsitys tulevaisuusselonteossa esiintyy

-millaista implisiittistä kulttuuriin liittyvää politiikkaa tulevaisuusselonteosta voidaan lukea esiin liittyen siitä esiin nouseviin kulttuurin lähikäsitteisiin

3.2 Kestävällä kasvulla hyvinvointia -selonteko

Valtioneuvosto hyväksyi 30. lokakuuta 2013 kestävästä kasvusta ja hyvinvointia käsittelevän tulevaisuusselonteon *Kestävällä kasvulla hyvinvointia*. Tulevaisuusselonteossa, joka annetaan kerran vaalikaudessa, tuodaan hallituksen mielestä keskeisiä Suomen tulevaisuuteen liittyviä asiakokonaisuuksia paitsi eduskunnan ja hallituksen väliseen käsittelyyn myös laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Kunkin selonteon aihepiiri on rajattu politiikkapäätösten kannalta keskeisiin strategisiin kysymyksiin 10–20 vuoden ajanjaksolla (Tulevaisuus 2030a). Keskustelua herättivät aluksi kuitenkin ihan muut kuin selonteon

sisältöön liittyvät asiat. Kritiikkiä aiheutti lähinnä selonteon valmisteluun liittyvän kansainvälisen tutkimushankkeen tilaus Sofos Oy:ltä kilpailuttamatta.

Rakenteellisesti selonteko jakautuu sisällöltään seuraaviin osiin: Esipuhe eduskunnalle selonteon luovutuksessa, 1) johdanto, taustakuvaus, 2) visio vuodelle 2030 ja perustelut kestäväälle kasvulle, 3) kestävä kasvun kannalta keskeiset tulevaisuuden muutokset, 4) Suomen edellytykset kestäväälle kasvulle, 5) Suomi houkuttelevana toimintaympäristönä kaikenlaisille yrityksille, 6) työn, oppimisen ja yrittämisen uusi liitto, 7) menestyksen ja hyvinvoinnin perustana on sivistys, yhteisöllisyys ja osallisuus, 8) julkinen sektori kestävä kasvun tukena, 9) yhteenveto valtioneuvoston tavoitteista ja toimintalinjauksista sekä lopuksi lähteet ja liitteinä kuvaus valmistelusta ja sen ohjauksesta. Avainsanoiksi julkaisuun on valittu *kestävä kasvu, hyvinvointi, tulevaisuus, pitkä aikaväli, yritystoiminta, oppiminen, yhteisöllisyys, julkinen sektori ja ennakointi*. (Valtioneuvoston kanslia: Hankkeet)

Selonteon lukuihin 2–8 on lisätty kehystettyjä osioita, jotka sisältävät joko ”Laatikoksi” otsikoitua lisä- tai taustamateriaalia käsiteltävään asiaan tai otteita Tulevaisuus 2030 -ennakointiraportista. Esimerkiksi lukuun 2 sisältyvät seuraavat laatikot: Laatikko 2.1 Suomen kestävyysvaje (Lähde: valtiovarainministeriö), Laatikko 2.2 Voimmeko hyvin? (ei ilmoiteta lähdeä sen sisältämästä tiedosta) ja Laatikko 2.3 Mitä jos talouskasvua ei olisi? (ei ilmoiteta lähdeä). Kaikkiaan näitä Laatikkoita on 10 kappaletta ja niistä vain kolmen sisältämille tiedoille ilmoitetaan lähde. Kehystettyjä otteita ennakkoraportista selonteossa on kaikkiaan 18 kappaletta.

Tulevaisuusselonteon valmisteluun liittyi ensimmäistä kertaa erillinen ennakointivaihe, jonka esivalmistelun valtioneuvoston kanslia aloitti syksyllä 2011 ja kolmivaiheinen hanke asetettiin virallisesti 20.3.2012. Ennakoinnin kerrottiin koonneen näkemyksiä tulevaisuuden suunnista, strategiavaiheessa niistä luotiin tulevaisuusvisio ja toimintalinjaukset ja toimeenpanovaihe kesti selonteon valmistumisesta hallituskauden loppuun. Näkemysten *kokoaminen* sekä vision ja linjausten *luominen* pyrkivät esittämään nämä tulevaisuutta koskevat poliittiset valinnat neutraalina asiantuntijatoimintana. Ennakoinnin asiantuntijaryhmien työn tulokset julkistettiin 14.2.2013 pidetyssä seminaarissa ja ne raportoitiin interaktiivisena verkkoraporttina osoitteessa tulevaisuus.2030.fi. (Kkh, 65). Ennakointivaiheen toteuttivat Sitra, Suomen Akatemia ja Tekes valtioneuvoston kanslian ohjauksessa ja koko hankkeen pääsihteerinä toimi Pekka Lindroos samasta kansliasta. (Tulevaisuus 2030a) Se-

lonteon valmistelua johti hallituksen nimittämä kaikkia hallituspuolueita edustava ministerityöryhmä (Kkh, 9), jonka puheenjohtajana toimivat elinkeinoministerit Jyri Häkämies (26.1.–16.11.2012) ja Jan Vapaavuori (16.11.2012 alkaen koko hankkeen päättymiseen asti). Opetus- ja kulttuuriministeriöstä mukana oli opetusministeri Jukka Gustafsson 24.5.2013 asti ja Krista Kiuru 24.5.2013 alkaen. Myös hankkeen ohjausryhmässä opetus- ja kulttuuriministeriöstä oli mukana opetusneuvos Marja Pulkkinen. Hankkeessa ei ollut mukana ministeriön kulttuuripuolen edustajaa. Tiedot hankkeen ministerityöryhmästä ja ohjausryhmästä löytyvät työni liitteestä 1.

Ensimmäistä kertaa tulevaisuusselonteon valmistelun historiassa myös kansalaisten mielipiteitä ja ajatuksia kerättiin sosiaalisen median avulla ennakointivaiheessa. Hankkeella on omat nettisivut, www.2030.fi, jotka avattiin syyskuussa 2012. Sivuilla on tietoa hankkeen vaiheista, mahdollisuus kommentointiin ja kuka tahansa saattoi ilmoittaa bloginsa mukaan. Sivustoa isännöi kahden viikon välein vaihtuva päätoimittaja, joka toimi keskustelun aloitteentekijänä. Hankkeella on myös virallinen sivu Facebookissa (Tulevaisuusselonteko 2030, jolla oli 1547 tykkääjää 2.4.2014) ja tili Twitterissä (#2030fi).

Myös sähköpostilla oli mahdollisuus lähettää palautetta osoitteeseen tulevaisuus2030@vnk.fi. Seitsemällä yliopistopaikkakunnalla (Lappeenrannassa, Helsingissä, Jyväskylässä, Oulussa, Vaasassa, Turussa ja Tampereella) järjestettiin ministerien johdolla keskustelutilaisuudet, selonteon mukaan näin saatiin alueiden ja nuorten näkemyksiä ennakointityöhön. (Valtioneuvoston kanslia: Hankkeet). Kansalaisia haluttiin siis osallistaa selonteon valmisteluun, mutta moniko tiesi tällaisen mahdollisuuden olemassaolosta? ¹⁰

Hankkeen strategiavaiheessa järjestettiin maaliskuussa 2013 seitsemän kuulemistilaisuutta, joihin osallistui kansalais- ja nuorisojärjestöjen, ministeriöiden, etujärjestöjen, tulevaisuuden tutkijoiden, maakuntaliittojen ja ELY-keskusten edustajina yhteensä 125 henkilöä (Kkh, 66). He käsittelivät ennakointivaiheessa saatuja tuloksia ja ehdottivat niistä tärkeimpiä

¹⁰ Tulevaisuus 2030 -nettisivuille löytäneetkään eivät aina päässeet käsiksi itse aineistoon. 15.11.2013 TVirtanen kommentoi Miten mukaan? -otsikon tekstiä: ”Mielelläni lukisin ja kommentoisin Tulevaisuusselontekoa kun ensin löytäisin yhdenkään kopion. Asun haja-asutusalueella missä nopea laajakaista ei toimi joten verkosta lataaminen ei ole vaihtoehto. Täällä paikallisessa kirjastossa raportista taas ei tiedetä mitään. Täältäkään sivulta en raporttia löytänyt. Olen hämilläni. Onko tämä sattumaa vai enne tulevaisuuden yhteiskunnasta.” (Tulevaisuus 2030b. Tulostettu 16.2.2014)

teemoja, jotka tulisi ehdottomasti näkyä selonteossa sekä mahdollisesti liian vähälle jääneitä uusia teemoja. Kolmessa ministeriöille järjestetyssä kuulemistilaisuudessa oli mukana yhteensä 44 henkeä, joista neljä oli Opetus- ja kulttuuriministeriön työntekijöitä (Ville Heinonen ammatillisen koulutuksen osastolta, Kirsti Laine liikuntayksiköstä, Jari Rajanen yleissivistävän koulutuksen ja varhaiskasvatuksen osastolta sekä Esa Pirnes kulttuuri- ja taidepolitiikan osastolta)¹¹ (Tulevaisuus 2030c). Tiedot näistä kuulemistilaisuuksista löytyvät liitteestä 2.

Tulevaisuusselonteon mukaan tulevaisuudessa tarvitaan enemmän tietoa globaaleista trendeistä ja niiden heijastumisesta Eurooppaan ja Suomeen, mutta myös kansalaisten arvioita ja avointa tulevaisuuskeskustelua. Sen mahdollistamiseksi vaaditaan otettavaksi käyttöön toimintamalli, jossa avoimessa verkossa organisoidaan, arvioidaan ja välitetään ennakkotietoa päätöksenteossa hyödynnettäväksi. Hyvin toimiessaan tällainen ennakointiprosessi olisi ”kansallinen kilpailuetu ja Suomen edelläkävijyyden elementti” (Kkh, 51). Päätöksenteon tietopohjan parantaminen ja kehityksen suunnan ohjaaminen ovatkin olleet keskeisiä teemoja ennakointihankkeiden omissa perusteluissa ja tavoitteissa. (Kettunen 2015, 43.)

Selonteon mukaan ennakointivaiheen raporttiin on koottu ”asiantuntijoiden *tunnistamia* suuntia Suomelle kohti vuotta 2030”, ennakointiin valitut teemat *tunnistettiin* kestävän kasvun ja kansalaisten hyvinvoinnin kannalta olennaisiksi ja selonteko ”keskittyy keskeisiksi *tunnistettuihin* tulevaisuuden menestyksen edellytystekijöihin” (Kkh, 10). Näin annetaan ymmärtää, että valinta ei taaskaan ollut poliittinen, kyse oli vain olennaisimpien tekijöiden neutraalista havaitsemisesta. Nämä valinnat ”vallan toisina kasvoina” kuitenkin rajaavat ja ohjaavat työskentelyä eli siten ne sisältävät poliittisia valintoja. Näitä ministerityöryhmän ennakointiin valitsemia teemoja olivat *hallinto mahdollistajana, yritysten uudistuminen, tulevaisuuden työelämä, niukkuuden mahdollisuudet, kansalaisten hyvinvointi ja osallisuus* sekä *uusi pohjoisen maantiede*. Horisontaalisesti kaikkia näitä teemoja kos-

¹¹ Ministeriöiden kuulemistilaisuudessa 12.3.2015, johon Esa Pirnes osallistui, osallistujat nostivat keskustelumuistion mukaan esiin myös seuraavan teeman erittäin tärkeänä: ”Kulttuuria ei voi jättää huomiotta. Se liittyy globaaliin toimintaympäristöön konflikteja aiheuttavana, selittävänä ja ratkaisevana tekijänä, taloudellisen menestyksen edellytyksiin elinkeinorakenteen monipuolistajana (luova talous), digitalisoitumiskehitykseen digitaalisten kulttuurisisältöjen ja jakelukanavien vahvistavana roolina, sosiaalisen eheyden säilyttämiseksi osallisuus- ja hyvinvointivaikutusten kautta, ekologisiin ja muihin ympäristökysymyksiin kulttuurisen ympäristön ymmärtämisenä ja vaalimisena sekä taiteen itseisarvoiseen kehittymiseen perustutkimukseen verrannollisena arvona ja toimintana.” (Tulevaisuus 2030b: Ministeriöiden kuulemistilaisuus 12.3.2013, keskustelumuistio 18.3.2013)

keviksi näkökulmiksi valittiin *osaamiset ja kyvykkyydet, digitaalitalouden tuomat muutokset, globalisaatio ja joustavuus* sekä *kriisinsietokyky*. (Kkh 10) Näissä näkökulmissa kyse on kansalaisten ohjaamisesta tulevaisuudessa tarvittaviin oikeanlaisiin ajattelu- ja toimintatapoihin.

Ennakointityön lisäksi selonteon taustalla ovat valtioneuvoston jo aiemmin tekemät eri linjaukset ja strategiat, ennakkoinnin rinnalla toteutetun kaksivuotisen kansainvälisen tutkimushankkeen ”Kestävän kasvun malli” tulokset sekä tuoretta tutkimustietoa, josta löytyy esimerkkejä selonteon lähdeluettelosta. Esimerkiksi työ- ja elinkeinoministeriön linjauksessa talouskasvun eväistä Kataisen hallitusohjelman ja Euroopan komission Eurooppa 2020 –strategian tavoitteiden edistämiseksi, joka oli yhtenä taustapaperina valmistelussa, ilmoitetaan kaikkien eri hallinnonalojen politiikkatoimien tehtävä välttämättömyysretoriikalla yksiselitteisesti:

Suomeen tarvitaan yhteinen kasvua tukeva tahtotila ja siihen on kytkettävä koordinoidusti myös julkisen vallan toimijat. Mikäli painavia esteitä ei ole, kaikkien politiikkatoimien tulisi tukea kansantalouden kasvutavoitetta. Tämä edellyttää hallinnonalat ylittävän yhteistyön lisäämistä. (Känkänen, Lindroos & Myllylä 2013, 11)

Kansainvälisen seitsemänhenkisen professoreista koostuneen tutkimusryhmän vetäjinä toimivat Manuel Castells ja Pekka Himanen sekä jäseninä AnnaLee Saxenian, You-tien Hsing, Fernando Calderon, Isidora Chacon Alvarez ja Nico Cloete. Valtioneuvoston kanslian tulevaisuusselontekoa käsittelevillä sivuilla kansainvälisen tutkimushankkeen tavoitteeksi esitetään ”tuoda uutta tietoa ja näkökulmaa valmisteluun” (Valtioneuvoston kanslia: hankkeet) ja Tulevaisuus 2030 -nettisivuilla tavoitteeksi määritellään akateemisen tutkimuksen tuottaminen valmistelun tukemiseksi analysoimalla esimerkkien valossa maailmantalouden muutosta ja kestävän kasvun ratkaisuja. Hankkeen lähtökohdaksi taas ilmoitetaan se, että ”Suomelle on tärkeää saada myös kansainvälisiä näkökulmia ja asemoida itseään laajemmassa globaalissa yhteydessä.” (Tulevaisuus 2030a). Tutkimusryhmän jäsenen asiantuntemusta ja asemaa – kaikki professoreita – korostetaan alansa huippuina: Himanen on ”kansainvälisesti tunnetuimpia informaatioajan tutkijoita”, jonka työ ”on tunnustettu useilla kansainvälisillä palkinnoilla”, Castells on ”maailman johtavia yhteiskuntatieteilijöitä”, jonka työ on palkittu ”yhteiskuntatieteiden Nobelilla”, Saxenian on ”tunnustetuin globaalin verkostoyhteiskunnan innovaatiokeskusten [...] ekspertti”, Hsing on ”teknologiatalouksien johtavia asiantuntijoita”, Calderon ”vaikutusvaltaisimpia inhimilliseen ke-

hitykseen erikoistuneista akateemikoista”, Chacon Alvarez taas ”hyvinvointiyhteiskunnan uudistamisen asiantuntija” ja Cloete ”oppimisan ekspertti”. (Tulevaisuus 2030a)

Ennakointityössä näyttäisi näin esiintyvän kaikki kolme Kettusen (2015) kuvaamaa osallistujiin liittyvää argumenttia, joiden varaan hankkeen pätevyyttä ja vakuuttavuutta pyritään rakentamaan: asiantuntijoiden määrä, laatu ja korkea asema. Tätä voidaan pitää retorisesti auktoriteettiin vetoavana argumenttina, jossa jonkin henkilön tai ryhmän nauttiman arvostuksen nojalla haetaan hyväksyntää esitetyille väitteille (Perelman 2007, 107). Näistä puhe- tavoista muodostuu myös kuva kilpailusta, jota käydään Suomen tulevaisuuden muotoilusta ja jonka kriteerinä on se, missä hankkeessa on eniten ja laadultaan parhaimmat asiantuntijat pohtimassa tulevaisuuden suuntaa. (Kettunen 2015, 47–50.) Myös hallintavallalle keskeinen asiantuntijuuden suhde politiikkaan, jossa poliittiset rationaalisuudet riippuvat tuotetusta tiedosta, ongelmien tunnistamisesta ja ratkaisujen keksimisestä käy ilmi ennakointihankkeesta. (Miller & Rose 1990, 167.)

Kaksivuotisen hankkeen puolivälissä 1.11.2012 tutkimusryhmä julkaisi ilmoituksensa mukaan keskustelunavaukseksi tarkoitetun Himasen kirjoittaman ylimääräisen väliraportin *Sininen kirja: Suomen kestävän kasvun malli – Luonnos kansalliseksi tulevaisuushankkeeksi. Johtopäätöksiä Suomen tulevaisuusselonteolle Kestävän kasvun malli - tutkimushankkeen pohjalta*. Kirja julkaistiin Helsingissä järjestetyssä Kestävän kasvun ja hyvinvoinnin foorumi -tilaisuudessa. Tulevaisuus 2030 -nettisivujen mukaan ”Sininen kirja on keskittynyt Suomen hyvinvointiyhteiskunnan kannalta kriittisimpään kysymykseen, eli siihen, miten hyvinvointiyhteiskunnan 10 miljardin euron kestävyysvaje ratkaistaan” (Tulevaisuus 2030a). Tarkoituksena on haastaa kaikki Suomessa keskustelemaan ja miettimään ratkaisuja tähän kysymykseen. Tällä ongelmanmäärittelyllä hyvinvointivaltion, joka määrittellään uudelleen hyvinvointiyhteiskunnaksi, säilyttäminen problematisoidaan meidän kaikkien vastuulla olevaksi kysymykseksi.

Tutkimusryhmä järjesti yhteensä kymmenen ”pyöreän pöydän tilaisuuksiksi” kutsumiaan tapahtumia Suomessa ja ulkomailla. Niiden tavoitteeksi ilmoitettiin ”yhteistyön luominen ja kehittäminen suomalaisen yliopistomaailman kanssa sekä suomalaisten tutkijoiden tärkeiden yhteyksien vahvistaminen ulkomaisiin johtaviin yliopistoihin”. Lisäksi tutkimusryhmän ilmoitettiin järjestäneen tilaisuuksia ”myös muiden yhteiskunnan alojen, kuten esimerkiksi innovaatio-, talous- ja yrittäjämaailman kanssa. (Valtioneuvoston kanslia:

Hankkeet). Tässäkin korostuu asiantuntijoiden asema ja se, minkä alueiden edustajat saavat äänensä kuuluviin, eli kenen kielellä, sanoilla, termeillä ja merkityksillä tilanne ja todellisuus määritellään

Työryhmän työskentely jatkui syksyllä 2013 pidettyyn toiseen ”huippufoorumiin” asti ja loppuraportin suomenkielinen versio julkaistiin 7.11.2013 ja englanninkielinen ”laajalle kansainväliselle yleisölle tarkoitettu akateeminen teos keväällä 2014.” (Tulevaisuus 2030a) Tutkimusryhmän loppuraportin suomenkielinen nimi on *Kestävän kasvun malli: Globaali näkökulma* ja sen johdannossa Himanen kuvaa Suomen haasteita seuraavasti:

Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan haaste ei ole vain sen rakenteellinen kestävyysvaje ja uudistaminen. Hyvinvointiyhteiskunnan haaste on myös sen henkinen kestävyysvaje ja uudistaminen. Tämä antaa lisämerkitystä arvokkaan elämän kulttuurille kehityksen päämääränä. Suomi tarvitsee tulevaisuuden haasteisiin vastaamiseksi yhdessä onnistumisen kulttuuria. Tässä sen perinteiset vahvaan luottamuksen kulttuuriin perustuvat lähtökohdat voisivat olla sille mahdollinen vahvuustekijä. (Castells & Himanen (toim.) 2013, 13.)

Suomen talouden rakenteellinen kestävyysvaje rinnastetaan tässä analogisesti henkiseen kestävyysvajeeseen hyvinvointiyhteiskunnan haasteena. Metaforalla henkisestä kestävyysvajeesta pyritään muodostamaan argumentti jonkinlaisesta kestävästä tilanteesta, henkisen tason puutteesta, joka vaatii korjaamista, vajeen täyttämistä. Molempien kestävyysvajeiden argumentoidaan tarvitsevan uudistamista ja ratkaisuksi tähän tarjotaan ”yhdessä onnistumisen kulttuuria”, joka taas voisi perustua perinteiseen vahvaan luottamuksen kulttuuriin. Yhdessä onnistuminen ja luottamus määrittyvät siis henkisen tason tekijöiksi, joilla vajeita pyritään paikkaamaan.¹² En analysoi jatkossa kuitenkaan tätä tutkimusryhmän loppuraporttia tässä työssä muuta kuin niiltä osin, jotka siitä päätyivät tulevaisuusselontekoon.

Tulevaisuusselonteon loppuraportissa kansainvälisen tutkimusryhmän kerrotaan ”*avanneen tulevaisuuden näköaloja*” (Kkh, 8), millä annetaan kuva, että kyse ei ole taaskaan valinnoista vaan pelkästään vaikuttavien asioiden näkyville tuomisesta. Tässä korostetaan tule-

¹² Johdannon lisäksi Himanen on kirjoittanut loppuraporttiin myös sen päätösluvun ”Arvokas elämä kehityksen päämääränä: ”Dignity as development””, jossa hän esittelee ”Dignity-indeksin”, jonka on vaihtoehtona BKT:lle tarkoitus mitata kehitystä kolmessa ulottuvuudessa: informaationaalisessa, inhimillisessä ja kulttuurisessa kehityksessä (Castells & Himanen 2013, 279–313).

vaisuuden asiantuntijoiden roolin merkitystä ja hallintavallan mukaisesti tulevaisuutta onkin ryhdytty 2000-luvulla käsittelemään väistämättä asiantuntijoiden ennusteiden mukaisena, mikä rajoittaa tulevaisuuden suhteen toimimisen ja siihen vaikuttamisen mahdollisuuksia (Kettunen 2015, 99).

Selonteon tulevaisuusvision mukaan vuonna 2030 Suomessa pitäisi olla ”jatkuva ja haastava, paikallinen demokratia jossa [v]altiokeskeisyys on korvattu paikallisuudella. Hallinto ja kansalaisyhteiskunta on kytketty sulavasti yhteen” (Kkh, 48). Julkisen sektorin tehtäväksi jää toimia mahdollistajana, koska ”[p]erinteinen hallinto ei tuota tyydyttäviä tuloksia vahvojen keskinäisriippuvuuksien maailmassa” (Kkh, 47). Eksplisiittisenkin kulttuuripolitiikan asema tulee siis mullistumaan tulevaisuudessa, jos seuraava visio toteutuu:

Ratkaistavien asioiden pilkkominen sektoreittain, hallinnonaloittain ja politiikka-lohkottain ei enää toimi. Edellytys ketterälle ja kestävästä kasvusta luovalle tulevaisuuden tekemiselle on sektorirajojen poistaminen ja ilmiöiden yhteinen käsittely laajemmilla näkökulmilla. Kyky strategiseen ja ilmiölähtöiseen politiikkaan on kansakunnan menestystekijä. (Kkh, 50)

Seuraavaksi kuvaan tarkemmin retorista luentaa ja argumentaation analyysia, joita käytän välineenä selonteon tekstianalyysissä.

3.3 Argumentaation analyysi ja politiikan erityisretoriikka

Palonen (1997) kuvaa Perelmanin retoriikan peruskuviota tutkimuksen instrumenttina ja retorisen luennan mallina seuraavasti:

Kuka (retori, *eetos*)

vetoaa

keneen (auditori/yleisö, *paatos*)

millä (argumentti, *logos*)

Palosen (1997, 25) mukaan tätä mallia voidaan käyttää mihin tahansa tekstiin ja se voidaan tulkita myös konfliktitilanteeksi yleisön ja retorin välillä teesin hyväksymisen suhteen. Tällöin argumentointi on mahdollista nähdä keinona liikuttaa tätä konfliktiasemaa.

Kuka siis vetoaa selonteossa keneen? Virallisesti kyse on valtioneuvoston kanslian julkaisemasta pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen nimissä eduskunnan käsittelyyn luovutetusta asiakirjasta, jonka valmistelua ohjasi ministerityöryhmä. Onko selonteon ”me” siis hallitus tai selonteon esipuheen allekirjoittanut ministerityöryhmä, kun siinä todetaan, että ”[n]äitä arvoja rakennamme nyt lastemme kanssa” (Kkh, 44) ja ”[o]saamis pohjamme ja sivistystasomme ovat uusiutumiskykymme kannalta äärimmäisen kriittistä” (Kkh, 39)? Pyrkimyksenä on pikemminkin retorisesti muodostaa ”meidän” kaikkien yhteisö, jossa voimme olla samaa mieltä esitetyistä asioista ja joka normittaa oikeaa ajattelu- ja toimintatapaa.

Kenelle vaatimukset ja velvoitteet esitetään ja kuka voisi olla vaaditun muutoksen toimeenpanija, kun ”Suomen on kannettava vastuu omasta tulevaisuudestaan ja kansalaisistaan” (Kkh, 12) ja kun toisaalta ”kaikki riippuu siitä, minkälaisen kulttuurin Suomi antaa voittaa” (Kkh, 46)? Kuka on tämä toiminnan subjekti, personifioitu retorinen ri ”Suomi”, jolle kohdistetaan vaatimuksia ja jolla on omia tavoitteita? ”Suomi” ei ole pelkästään Benedict Andersonin kuvaama kuvitteellinen yhteisö vaan myös tietty poliittinen kuvasto, jossa kaikki suomalaiset sisältävä moniaineksinen väestö käännetään yhdenmukaiseksi kansakunnaksi, joka koostuu vain niistä, jotka vastaavat ihanteellisia määritelmiä meistä. Näin tietty erojen järjestelmä – väestö – muunnetaan kuvitteelliseksi yhtenäisyydeksi – kansaksi. (Lehtonen & Koivunen 2010, 235.)

Perelmanin retoriikan peruskuvioista johdetussa politiikan erityisretoriikan luennassa huomio suuntautuu implisiittisiin negatiofiguureihin, jolloin se, mistä argumenteissa irtisanoudutaan on tärkeämpää kuin se, mitä niissä hyväksytään. Tämä käsitys politiikasta voidaan yhdistää esimerkiksi Weberin ajatukseen politiikan asymmetriasta siten, että vallan tavoittelu asetetaan etusijalle jo saavutetun vallan käyttöön verrattuna tai Palosen tulkitaan politiikasta politikoinnin toiminnallisen ja politisoinnin tulkinnallisen operaation korrelaattina. Tällöin kyse on yleisösuhteen kannalta:

rajauksen päätöksestä (ketkä rajataan pois meidän joukosta)

katkaisun eetoksesta (kuka määrittyy toimijaksi)

pelinavauksen logoksesta (millaiseksi toiminta tai aktiviteetti ymmärretään)

(Palonen 1997, 26–30.)

Selonteon argumentointitekniikoita tutkimalla tarkastelen kielikuvien ja muiden retoristen keinojen merkitystä esitettyjen väitteiden vakuuttavuuteen pyrkimisessä. Vakuuttavuus muodostuu siitä, kuinka uskottavia yleisön mielestä valitut syy – seuraus -suhteet, tavoite – keino -kytkennät, esimerkit, rinnastukset, metaforat tai vastakkainasettelut ovat. (Palonen & Summa 1996, 11; Aarnio 2004, 154.) Argumentaation näkökulmasta kiinnostavin tekniikka on usein toistettuna kulunut eli ”uinuvaa” metaforaa kehittämällä ja laajentamalla aikaansaatu suggestiivinen teho. *Kestävää kehitystä* voidaan pitää tällaisena uinuvana metaforana, jossa adjektiivi *kestävä* ilmaisee teeman ja perustan metaforista sulautumista. Tulevaisuusselonteon perustava metafora eli juurimetafora *kestävä kasvu* on saatu kehittämällä edelleen tätä uinuvaa metaforaa, jolloin sen argumentatiivinen teho aktivoituu. (Perelman 2007, 136–137; 140.) Kestävää kasvua käytetään selonteossa retorisenä kriteerinä, jolla sekä analysoidaan tilanteita että asetetaan muutosvaatimuksia.

Analysoin käytettyjä argumentaatiotekniikoita Perelmanin (2007) tekemän eri argumentaatiotyypin jaottelun avulla. Hän erottelee *sidosmuotoiset* argumentit, jotka mahdollistavat premissejä koskevan hyväksynnän siirtämisen koskemaan johtopäätöksiä ja *erottelumuu- toiset* argumentit, joilla pyritään saattamaan erilleen tekijöitä, joita kieli tai vakiintunut perinne sitoo yhteen. Sidosmuodoista voidaan erotella edelleen kolme eri tyyppiä: kvasi- loogiset argumentit, todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit sekä itse tuota raken- netta luovat tai perustavat argumentit. (2007, 58–59)

Erottelumuuotoiseen argumentaatiotekniikkaan taas kuuluvat käsite-erottelut, kuten filosofisen parin retorinen käyttö, jossa käsiteparin ensimmäinen jäsen esitetään vähemmän tärkeänä ja toinen tärkeänä. Tämä on yksi tasojen erotteluun liittyvistä arvonalennuksen ta- voista (Palonen 1997, 78). Kaikki filosofiset parit voidaan yleisesti esittää muodossa termi I/ termi II (esimerkiksi ilmiö/todellisuus, teoria/käytäntö), jolloin termi I vastaa ilmeistä, sitä mikä esiintyy ensimmäisellä tasolla, on aktuaalista, välitöntä ja tunnetaan suoraan. Termi II voidaan ymmärtää vain vertailussa siihen, se on seurausta termin I puitteissa teh- dystä erottelusta, jonka tarkoituksena on voittaa sen eri puolten väliset ristiriidat. Termi II tarjoaa kriteerin, normin, jonka avulla voidaan erotella termin I arvokkaat puolet arvotto- mista. Tämä normi voi myös olla vain potentiaalinen, mutta sen keskeisenä vaikutuksena on erottelussa muodostuvien termien asettaminen hierarkkiseen järjestykseen siten, että termiin II liittyvien ominaisuuksien arvo lisääntyy ja niiden vastakohtien arvo vähenee,

jolloin termi I ilmiönä on vain kuvitelma ja virhe. (Perelman 2007, 143–144; Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 415–417.)

Passiivimuodon käytöllä asia voidaan pyrkiä esittämään yleisenä totuutena. Epäselväksi kuitenkin jää, kuka vaatii keneltä ja minkä johtamisesta on kyse:

Vaaditaan myös uudenlaisia tapoja tehdä kansainvälistä yhteistyötä ja erilaista johtamista (Kkh, 9)

Vertailu merkitsee aina kahden asian harkittua liittämistä samaan luokkaan ja niiden esittämistä enemmän tai vähemmän homogeenisiksi. Kahden toisilleen etäisen termin lähentäminen ylentää alemmaa ja vastaavasti jossain määrin alentaa ylempää (Perelman 2007, 87). Esimerkiksi liittämällä yleisesti arvostettu kulttuuri-sana toisiin termeihin, voidaan niiden arvoa pyrkiä lisäämään tällä rinnastuksella.

Paradiastole-troopin avulla voidaan ymmärtää käsitteiden merkitysten muuntamista ja uudelleentulkintaa selonteossa retorisena strategiana. Käsitteiden arvotusta voidaan muuntaa, kun niiden kohdetta ja sovellutusala liu'utetaan. Aina on mahdollista sekä legitimioida häpeällisiä tekoja tulkitsemalla niitä 'läheisen hyveen' mukaisiksi että kyseenalaistaa hyveellisiä tekoja väittämällä niitä 'läheisen paheen' ilmaisuiksi. (Palonen 1997, 142–143.)

Poliittista ohjelmaa totuuden tuotannon järjestelmänä voidaan pyrkiä politisoimaan *in utramque partem* -periaatteen eli heikomman logoksen vahvistamisen avulla, jossa olennaista on huomion suuntaaminen siihen, miten on mahdollista kyseenalaistaa, kiistää, hylätä tai yleensä ajatella toisella tavalla sitä, mikä tietyssä tilanteessa näyttää luonnolliselta, annettulta tai yleisesti hyväksytyltä (Palonen 1997, 178–180).

4. KULTTUURIN KÄSITTEEN KÄYTTÖYHTEYDET SELONTEOSSA

Tulevaisuusselonteosta löytyy kaikkiaan 45 sanaa, jotka sisältävät kulttuuri-osan.¹³ Suurin osa sanoista, 30 kpl, on luvun 7 lopussa olevissa kahdessa ”laatikossa”: Laatikot 7.2 ”Henkisen kulttuurin vahvistaminen” ja 7.3 ”Suomen mallin valttikortti on informaation ja ihmisen kehityksen ’hyvän kehä’ ” perustuvat Castellsin ja Himasen (2013) toimittamaan *Kestävän kasvun malli – Globaali näkökulma* -käsikirjoitukseen (Kkh, 45–46). Muissa selonteon luvuissa sana ’kulttuuri’ esiintyy yhteensä vain 15 kertaa.

Tarkastelen seuraavaksi näitä kulttuuri-termejä aineistosta esiin nousevan neljän käyttöyhteyden näkökulmasta. Selonteossa kulttuuri-termistö liitetään *toimintaan*, joka määrittyy erityisesti *työnteoksi* ja *yrittämiseksi*, joilla tulevaisuuden tavoitteet saavutetaan. Toisaalta suurimmiksi haasteiksi näiden tavoitteiden saavuttamiselle määritellään retorisia konstruktiona Suomen *henkisen kulttuurin* ja *kulttuurisen identiteetin* vinoutumat ja puutteet. Adjektiivina ’kulttuurinen’ esiintyy myös yhteyksissä kulttuurinen linkki, taso, kehys, tekijä ja resurssi, jolloin se alistetaan näiden kategorioiden yhdeksi erikoistapaukseksi.

4.1 Työnteon ja toiminnan kulttuuri

Yhdeksi merkittäväksi kilpailukykyyn liittyväksi *tulevaisuuden menestystekijäksi* selonteossa määritellään kulttuuri, jota käytetään välineenä tulevaisuuden mahdollisuuksien jäsentämisessä, millä viitataan uuteen ennakointimalliin.

Ennakointivaihe loi pohjan myös uuden ennakointimallin kehittämiseksi. Ennakkoluuloton tulevaisuutta ja sen mahdollisuuksia jäsentävä kulttuuri on merkittävä tekijä Suomen menestyksessä. (Kkh, 7)

Suomen pitää luoda edellytyksiä kasvulle ja varmistaa kasvun kestävyys luomalla mahdollistava toimintaympäristö ja -kulttuuri sekä pelisäännöt. (Kkh, 26)

¹³ Kaikki laskemani sanat on laskettu selonteon tekstistä alkaen ”Esipuheesta” sivulta 7 viimeisen kappaleen ”Yhteenveto valtioneuvoston tavoitteista ja toimintalinjauksista” loppuun, sivulle 55.

Mahdollistava toimintakulttuuri ja *pelisäännöt* rinnastetaan tässä *kestävän kasvun* edellytyksinä ja välineinä. Välttämättömyysretoriikan mukaan ne pitää kuitenkin luoda, millä pyritään vahvistamaan argumenttia, että nykyinen ympäristö, toimintakulttuuri ja säännöt eivät johtaisi kasvun kestävyys, vaan tarvitaan uudet pelisäännöt, jotka mahdollistavat paremmin jollekin osapuolelle pelikentän käyttöä. Poliittisena rationalisuutena tässä on kyse nykyisen kulttuurin problematisoimisesta, sen kuvaamisesta ongelmana, joka vaatii keinoja sen muuttamiseksi.

Digitaalitalouden muutosten lisäksi ja osin näiden seurauksena työnteon kulttuuri muuttuu. Yksittäisen työntekijän vapaus oman työn suunnittelusta ja tekemisestä kasvaa, mutta samalla vastuu tuloksista lisääntyy. (Kkh, 36)

Digitaalitalous ja työnteon kulttuuri ovat muutoksissa, mikä johtaa myös arvojen muutokseen, työntekijän vastuun lisääntymiseen samalla, kun hän vapautuu oman työnsä suunnittelusta ja tekemisestä. (Tässä kirjoittajalle on ilmeisesti kuitenkin tullut ajatusvirhe, jos hän on tarkoittanut vapautta johonkin eikä jostakin). Tätä kulttuurin muutosta kuvaa myös se, että ”*työ ja muu elämä lomittuvat yhä tiukemmin toisiinsa ja isolla osalla työelämän tahti kiivastuu*” (Kkh, 36), jolloin työ valtaa yhä suuremman osan elämästä.

Uusi informaalisen kehityksen johtamis- ja työskulttuuri liitetään *talouden menestykseen* ja hyvinvoinnin *rahoittamiseen* ne mahdollistavana välineenä ja julkisen sektorin *pelisääntöjen* uudistamiseen. Ihmiset rinnastetaan informaalista kehitystä vastaavan inhimillisen kehityksen tuotteisiin, joiden tehtäväksi määritellään talouden menestyksen jatkaminen.

Tällaisessa kehitysmallissa inhimillinen kehitys tuottaa hyvinvointivaltion kautta osaavia ja hyvinvoivia ihmisiä jatkamaan talouden menestystä. Ja informaaliset kehitys, jossa informaatioteknologian hyödyntäminen yhdistyy uuteen johtamis- ja työskulttuuriin, puolestaan mahdollistaa hyvinvoinnin rahoittamisen jatkamisen. (Kkh, 46)

Käytännön toiminta tapahtuu julkisen sektorin omilla työpaikoilla ja muutos vaatii työskulttuurin, yhteisten pelisääntöjen ja johtamisen uudistumista. (Kkh, 47-48)

Muutos on tekijä, jonka argumentoidaan esittävän vaatimuksen julkisen sektorin uudistamiseksi. Selonteko peräänkuuluttaa ”*yhteistä kansallista tahtotilaa ja paikallisen tason toiminnan mahdollistamista*” julkisen sektorin ja yhteiskunnan muiden toimijoiden kanssa ”*yhteisen tekemisen tehokkuushyötyjen ja laajan hyödyntämisen varmistamiseksi*” (Kkh,

47). Yhteisen kansallisen tahtotilan asettaminen tavoitteeksi ja ihanteeksi pyrkii kieltämään ristiriitojen olemassaolon yhdenmukaisen kansakuvan ja moninaisen sosiaalisen todellisuuden välillä. Se pyrkii näin tyhjentämään kansan käsitteen sen poliittisuudesta. (Lehtonen & Koivunen 2010, 236)

Selonteossa argumentoidaan, että ylhäältä alaspäin tulisi luoda päinvastainen toimintatapa, kun julkisen sektorin tehtäväksi määritellään spontaanin ruohonjuuritason toiminnan aikaansaaminen ja myös siihen sitouttaminen:

Julkisen sektorin on panostettava toimeenpanoon, sitouttamiseen ja ”alhaalta ylöspäin” -toimintakulttuurin luomiseen. (Kkh, 48)

Kestävän kasvun mahdollistamiseksi ”*tärkeintä on ketterä ja ideoille avoin kokeileva toiminta,*” jossa kansainvälisiä malleja soveltamalla voidaan ”*tehostaa toimivien ratkaisujen löytymistä*” (Kkh, 48). Tavasta suunnitella asiat ensin on selonteon mukaan siirryttävä suoraan toimintaan, jossa opitaan kokemuksista ja hyvät ratkaisut siirretään, monistetaan ja jalostetaan nopeasti isommiksi hyödyiksi ja epäonnistuneista kokeiluista kyetään luopumaan nopeasti (Kkh, 48–49).

Suunnittelukulttuurista on siirryttävä tekemisen kulttuuriin. (Kkh, 48)

Argumentin painoa pyritään lisäämään, kun suunnittelu ja tekeminen asetetaan filosofisen parin vastakohtiksi, jolloin tässä erottelussa ”pelkän” teoreettisen suunnittelemisen arvo ilmiönä vähenee ja näennäistyy, kun taas ”todellisessa” käytännön tekemisessä reaalisuus ja arvo kytkeytyvät yhteen, jolloin voidaan vaatia siirtymistä jälkimmäiseen, arvokkaampaan, tässä tapauksessa siis ennalta suunnittelemattomaan toimintaan. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 417)

Tulevaisuudessa ratkaistavien asioiden pilkkominen sektoreittain, hallinnonaloittain ja poliittikalohkoittain ei selonteon mukaan enää toimi. ”*Edellytys ketterälle ja kestävästä kasvusta luovalle tulevaisuuden tekemiselle on sektorirajojen poistaminen ja ilmiöiden yhteinen käsittely laajemmilla näkökulmilla*” (Kkh 50). (Alaviitteen mukaan näitä toimenpiteitä toteutetaan jo keskushallinnon uudistus -hankkeessa (KEHU) sekä valtionhallinnon vaikuttavuus ja tuloksellisuusohjelmassa (VaTu) (Kkh 50, alaviite 48).) Selonteon mukaan tarvitaan vain sellaisia merkittäviä strategioita, jotka integroivat ”*eri kestävyysnäkökulmia siten, että päästään strategisesti perusteltuun uudistavaan toimintaan*” (Kkh 51). Poliittiset pää-

tökset tulee myös panna jämäkästi toimeen. Julkisen sektorin hallinnon argumentoidaan vaativan muuttamista ja sen toimintatavan kehittämistä, mutta mistään ei käy ilmi, minkä instituutioiden seuraavassa lainauksessa argumentoidaan menettäneen luottamuksen:

Tämä kaikki edellyttää julkisen sektorin hallinnon uudistumista ja toimintakulttuurin kehittämistä sekä luottamuksen palauttamista instituutioihin. (Kkh, 51)

Kulttuuriin liitetään uudistaminen, kokeilut ja innostunut toiminta, jonka pitäisi tapahtua julkisella sektorilla kaikkialla valtionhallinnosta kuntatasolle.¹⁴

Uudistava ja kokeileva innostunut toimintakulttuuri on saatava läpileikkaavaksi valtionhallinnossa ja kunnissa. (Kkh, 55)

Kestävän kasvun mahdollistamiseksi ”tärkeintä on ketterä ja ideoille avoin kokeileva toiminta” (Kkh, 48). Toimivakaan kokeilu ei kuitenkaan johda välttämättä uudistuksiin, jos sen takana ei ole poliittista tahtoa. Juho Saari (2011, 302) kuvaa kahta eri suoritettua kokeilua, joista toisessa toimeentulotuen perusosan myöntämisen siirtäminen kunnilta Kelalle osoittautui hallinnollisesti mahdolliseksi ja asiakkaiden kannalta mielekkääksi, mutta uudistus on toistuvasti kaatunut, kun taas toisessa palvelusetelin käyttöönotto on edennyt nopeasti, vaikka kokeilussa tulokset sen käytöstä eivät ole ollenkaan yksiselitteisen myönteisiä.

Välttämättömyysretoriikkaa käyttäen työhön ja toimintaan liittyvä kulttuuri pelisääntöineen varsinkin julkishallinnon puolella siis kuvataan ongelmana, joka vaatii uudistamista, muutosta ja kehittämistä ja joka samalla otetaan näin haltuun ja sitä aletaan työstää toivotavaan suuntaan. Sen tulisi olla ennakkoluuloton, mahdollistava, ketterä, tehokas ja innostunut. Yksi erityinen työn, toiminnan ja toimijuuden muoto saa selonteossa vielä muitakin merkittävemmän painotuksen. Siinä kansalaisista pyritään tuottamaan yrittäjäsubjekteja muun muassa määrittelemällä luovuus uudella tavalla.

¹⁴ Termi ”kokeilukulttuuri” liittyy psykologiaa ja taloustiedettä yhdistävän käyttäytymistaloustieteen soveltamiseen yhteiskuntapolitiikassa. Alunperin 2010 Iso-Britanniassa pääministeri Cameronin kanslian yhteyteen perustettu ja myöhemmin yksityistetty tutkimus- ja innovaatioyksikkö BIT (Behavioural Insights Team), jota kutsuttiin nimellä ”nudgeunit” (tuuppaustiimi) oli uranuurtaja tässä suuntauksessa. Suuntaus on saanut jalansijaa myös Suomessa varsinkin Sitran ja ajatushautomoiden, kuten Demos ja Tänk tekemissä selvityksissä ja hankkeissa. Ks. esimerkiksi Demoksen Design for Government-projekti ja Ajatushautomo Tänkin ”Käyttäytymistaloustieteen mahdollisuudet Suomessa” -seminaari 5.6.2014

4.2 Luova yrittäjyyskulttuuri

Hallinnallisuutta analysoidessaan Foucault oli kiinnostunut erityisesti yrityselämästä tulevien mallien läpiajosta yhteiskunnassa sekä siitä, että yrityksen mallia tarjottiin yleiseksi olemassaolon malliksi (Kantola 2010, 98). Selonteossa myös kulttuuri ”yrittäjyyskulttuuri”, jolloin sen sisällöksi ja arvoiksi määrittyvät kunnianhimoisuus, epäonnistumisen hyväksyminen ja riskiturvan tarjoaminen.

Yhteiskunnan ja yrityskulttuurin tulisi kannustaa kunnianhimoisuuteen, luoda epäonnistumisen hyväksyvä ilmapiiri sekä tarjota turvaa yksilöille epäonnistumisen varalle. (Kkh, 33)

Yrittäjyyskulttuurin tehtäväksi esitetään luoda edellytykset ja ilmapiiri sille, että Suomesta voisi tulla ”maailman houkuttelevin digitaaliajan toimintaympäristö kaikenlaiselle vastuulliselle yritystoiminnalle.” (Kkh, 31) Tässä argumentissa Suomea asemoidaan maailman huipulle laadun lokuksella ja ainutlaatuisuudella ja konkreettista arvoa kuvaavalla superlatiivilla, joka erottaa Suomen muista vähemmän houkuttelevista toimintaympäristöistä (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 89–93).

Suomeen olisi luotava rohkea yrittäjyyskulttuuri, joka kannustaa monimuotoiseen yrittämiseen ja vastuunottoon. Siirtymiset yrittäjämäisen ja muunlaisen työn välillä lisääntyvät ja nämä siirtymät tulee tehdä saumattomiksi ja selkeiksi. (Kkh, 38)

Rohkea yrittäjyys kulttuurin määreenä liitetään tässäkin vastuunottamisen kontekstiin, johon kulttuurin tulisi kannustaa.

Luovuus oman potentiaalinsa toteuttamisena määritellään selonteossa uudelleen *yrittäjyys* dek- si esittämällä ne analogisiksi käsitteiksi. Paradiastole-troopin mukaisesti yrittäjyyden arvostusta pyritään näin lisäämään laajentamalla sen käsitettä koskemaan aiemmin luovuu- delle kuuluvaa alaa oman potentiaalinsa toteuttamisena.

1) *Luovuuden kulttuuri*
Tässä kohtaa sille voi käyttää myös nimitystä ”luovan yrittäjyyden kulttuuri”, ymmärtäen sana ’yrittäjyys’ laajasti nimenä mille tahansa aktiiviselle oman potentiaalinsa toteuttamiselle. (Kkh, 45)

Eräiksi suurimmiksi haasteiksi Suomen tulevaisuudelle valtioneuvosto määrittelee yrittäjyyttä tukahduttavat ”vastavoimat”.

Suomen tulevaisuuden kannalta eräät kaikkein suurimmat haasteet liittyvät sen luovuuden kulttuuria tukahduttaviin vastavoimiin. (Kkh, 45)

Näiksi vastavoimiksi, eli *kulttuurisen tason ominaisuuksiksi* ilmoitetaan yrittämisen ehkäiseminen ja siihen kannustamattomuus ja *kulttuurisen kehyyksen* sisällöksi häpeä. Suomessa vallitsevasta kulttuurista pyritään näin muodostamaan retorisesti perustava argumentti tulevaisuuden haasteena ja ongelmana sekä hyvinvoinnin ja kasvun esteenä. Hallinnan näkökulmasta kulttuuri problematisoidaan, jotta voidaan tarjota keinoja sen muuttamiseen haluttuun suuntaan.

Kulttuurinen taso ei kannusta vaan pikemminkin voimakkaasti ehkäisee yrittämistä. Ensinnäkin yrittämisessä epäonnistuminen nähdään yhä henkilökohtaisena epäonnistumisena, kulttuurisessa kehyyksessä, jota voi kutsua ”häpeän kulttuuriksi”. (Kkh, 45)

Positiivisena vasta-argumenttina Suomessa vallitsevalle ”häpeän kulttuurille” esitetään amerikkalainen Piilaakson kulttuuri, jossa ei ole vain lupa epäonnistua, vaan sitä pidetään suorastaan ansiona. Kyseessä on kvasi-looginen vertaileva argumentti vastakohtan avulla, jossa vertailun mahdollistava yleisesti hyväksytty kriteeri puuttuu, mutta syntyy vaikutelma taustalla olevasta mittaamisesta. Vertailu pyritään esittämään tällaisessa argumentissa tosiasian toteamisena, mutta yleensä se perustuu pelkästään esittäjän väitteeseen. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 242.)

Tämä on täysin vastakkainen esimerkiksi Piilaakson kulttuurille, jossa epäonnistumiset nähdään jopa meriitteinä: epäonnistumiset osoittavat, että olet yrittänyt ja ettei ole siitä huolimatta luovuttanut. (Kkh, 45)

Periksi antamattomuus, se ettei luovuta vastoinkäymisten edessä, jota on yleensä kuvattu suomalaisena sisuna, näyttäytyykin tässä argumentissa kalifornialaisena ominaisuutena.

Toisaalta myös Palonen (2012, 111) essentialisoi suomalaista kulttuuria: hänen mielestään suomalaiseen ajatteluun on syvälle juurtunut vaihtoehdottomuuden kulttuuri, jonka mukaista on selittää, että toiminta on välttämätöntä, luonnollista, ainoa vaihtoehto ja paras mahdollinen linja. Hänen mielestään tämä liittyy puurtavan työnteon kulttuuriin, joka tulisi kyseenalaistaa vaihtoehtojen, politiikan, demokratian ja parlamentaarisen debatin nimissä.

Kasvun argumentoidaan vaativan välineekseen kulttuuria, joka määrittyy rohkeasti kokei-

levalla yrittämisellä.

Rohkean kokeileva yrittäjäkulttuuri on kasvun edellytys. (Kkh, 53)

Ratkaisuksi aiemmin määriteltyihin ”kulttuurisen tason” ongelmiin tarjotaan siis kunnianhimoista asennetta, rohkeaa, kokeilevaa, luovaa yrittäjyyttä ja kannustamista siihen sekä vastuunottoa, eli yrittäjyyden eetosta, jota Pyykkönen (2014, 8–11) kuvaa ajattelutapojen ja käytäntöjen kokonaisuutena, joka järkenä ja moraalina pyrkii ohjaamaan ihmisten toimintaa ja heidän valintojaan ja jonka avainsanoja ovat muun muassa kilpailu- ja aloitekyky, luovuus, riskinottokyky, vapaus ja omatoimisuus. Myös innovointi määritellään riskinottoa (Kkh, 32): Yrittäjyysriskin ottaminen on myös ”tehtävä houkuttelevaksi ja on huolehdittava, että kannustimet kaikkeen yritteliäisyyteen ovat kohdallaan.” (Kkh, 34)

4.3 Henkinen kulttuuri

Hänninen (2001) on tarkastellut pohjoismaisen hyvinvoinnin poliittista eetosta, jota kannustaa luottamus siihen, että politiikalla on merkitystä. Hänen mukaansa tätä eetosta kuvaa kolme tunnusmerkkiä: tasa-arvo, universaalisuus ja julkinen vastuu. Tasa-arvo tai solidaarisuus viittaa tuloerojen vähentämiseen, köyhyden alentamiseen ja sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen, universaalisuus viittaa kohtuullisuuteen, kaikkien oikeuteen perustoimeentuloon ja laaja-alaisiin kaikille suunnattuihin palveluihin. Kohtuullisuus myös edellyttää, että ylenpalttisuudelle ja liiallisuudelle asetetaan pidäkkeitä ja neuvotellaan yhdessä yhteisistä standardeista ja universaalisuus epäilee yksilöllistymisen tai yksityistämisen tarjoamia ratkaisuja yhteiskunnallisiin ongelmiin. Julkinen vastuu viittaa siihen, että julkinen sektori on ratkaisevassa asemassa niin riskien jakamisen kuin sosiaali- ja terveyspalveluidenkin osalta, mihin sisältyy maallistunut näkemys, joka arvostaa turvallisuutta elämän ennustettavuuden mielessä enemmän kuin markkinoiden ”näkyttömän käden automaattista vaikutusta”. Hyvinvointivaltion muutos vaatisi Hännisen mukaan näistä sen eetosta määrittävistä kannanotoista luopumista.

1990-luvun alun jälkeen Suomessa harjoitettu yhteiskunta- ja talouspolitiikka on systemaattisesti lisännyt eriarvoisuutta, koska vallitsevan näkemyksen mukaan taloudellisen

eriarvoisuuden kasvu on välttämätöntä taloudellisen tehokkuuden, tuottavuuden ja kilpailukyvyn kannalta. Paitsi tuloerot, myös pienituloisten osuus väestöstä on kasvanut hyvin nopeasti. Tämän politiikan arvostelu kuitataan julkisuudessa helposti kateudeksi. Empiirissä tutkimuksissa on kuitenkin osoitettu, että mitä tasa-arvoisempi yhteiskunta on, sitä korkeampi on kansalaisten mitattu hyvinvointi. (Hänninen & Palola 2010, 10–21)

Tulevaisuusselonteossa *henkinen kulttuuri* yhtenä kulttuurin lajina rinnastetaan informaatioyhteiskunnan uusiin haasteisiin.

..kansainvälinen tutkijaryhmä on selonteon rinnalla avannut tulevaisuuden näköaloja erityisesti henkisen kulttuurin ja informaatioyhteiskunnan uusien haasteiden kannalta .(Kkh, 8)

Selonteon mukaan siinä esitetyn ”Suomen mallin”, ”hyvän kehän mallin” tai kestävä kasvun mallin ratkaiseva tekijä on Suomen henkisessä kulttuurissa. Mallin toteutumisen kerrotaan edellyttävän ”uudistuksia”, joiden onnistumisen tai epäonnistumisen argumentoidaan riippuvan ”*kulttuurisesta linkistä*”. Tämä tekninen linkki-figuuri, jolle kulttuuri on alistettu, pyritään osoittamaan kuitenkin liian heikoksi, koska otsikossa argumentoidaan sen tarvitsevan vahvistamista.

*Henkisen kulttuurin vahvistaminen
Kestävä kasvun mallin ratkaiseva linkki on lopulta kulttuurinen.
Kulttuurinen linkki määrittää viime kädessä kestävä hyvinvoinnin ja kestävä talouden sekä niiden yhdistelmän edellyttämien uudistusten onnistumisen tai epäonnistumisen. (Kkh, 45)*

Valtioneuvoston visiossa todetaan, että vuonna 2030 kaikkien Suomessa on hyvä elää merkityksellistä ja arvokasta elämää (Kkh, 12). Myös selontekoon sisällytetyssä otteessa ennakointiraportista kerrotaan, että ”*vuonna 2030 kansalaiset kokevat elämänsä mielekkääksi ja arvokkaaksi*” (Kkh, 43). Arvokasta elämää tai sen mielekkyyttä ei kuitenkaan määritellä suoraan selonteossa, vaan se rinnastetaan kestävä kasvun malliin.

Henkinen kulttuuri on arvokkaan elämän yhteiskunnan pääpilari. Kulttuurisella tasolla kestävä kasvun mallin rakentamisen onnistumisen kannalta ratkaisevassa asemassa on kolme tekijää. (Kkh, 45)

Retorisen hyvän, merkityksellisen ja arvokkaan elämän perustana korostetaan terveys- ja sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisyä, mutta hyvä elämä universaalina arvona rinnaste-

taan taloudelliseen kasvuun.

Panostamalla kansalaisten terveyteen sekä terveysongelmien ja syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn luomme perustaa hyvälle elämälle ja tulevaisuuden taloudelliselle kasvulle. (Kkh, 15)

Selonteko yhdistää Suomen henkisen kulttuurin arvo- ja asennetutkimuksissa¹⁵ esiin tulleisiin asenteisiin ja arvoihin. Tämä kvasilooginen argumentti perustuu tausta-ajatuksenaan kvantiteetin lokukseen, ajatukseen että henkistä kulttuuria voitaisiin tutkia määrällisesti mittaamalla. Kyselytutkimusten tulosten summaksi ilmoitettuun kateuteen liitetään menestyminen ja onnistuminen, ja sitä pidetään niiden aiheuttamana seurauksena.

Toiseksi tämä linkittyy ajatukseen, jonka mukaan kukaan ei saisi menestyä enempää kuin toiset eli ”kateuden kulttuuriin”. Suomalaisten vastaukset eri arvo- ja asennetutkimuksiin voisi summata henkisenä kulttuurina näin: Suomessa ainoa vähemmän sallittu asia kuin epäonnistua on itse asiassa onnistua! (Kkh, 45)

Suomen nykyinen ”henkinen tila luovuuden kulttuurin suhteen”, siis yrittämisen suhteen, määritetään vääräksi tulkinnaksi tasa-arvosta ja esteeksi talouden ja hyvinvoinnin uudistamiselle sekä sitä myöten koko kestäväälle kasvulle.

Mikäli tämä henkinen tila luovuuden kulttuurin suhteen jatkuu – eräänlaisena vääristyneenä tulkintana siitä, mitä tasa-arvo yhteiskunnallisena merkitsee – se tulee olemaan merkittävä este koko Suomen pyrkimykselle uudistaa luovasti taloutensa sekä hyvinvointinsa ja luoda tulevaisuudessa onnistumiseksi tarvittava kestävä kasvun malli. (Kkh, 45)

Retorisesti asetetaan vastakkain koko Suomi, joka pyrkii uudistamaan taloutensa ja hyvinvointinsa sekä suomalaisten arvot ja asenteet, jotka estävät tämän muutoksen. Selonteon argumentoinnin mukaan Suomessa vallitsee siis vääristynyt tulkinta tasa-arvosta, koska kansalaiset eivät hyväksy eriarvoisuutta ja tuloerojen kasvua, joka määritellään ”onnistumiseksi” ja ”menestymiseksi”, vaan kannattavat tasaista tulonjakoa. Tämän tulkittamista kateudeksi, joka estää kestävä kasvun toteutumisen voidaan pitää retorisenä tavoitteena, jolla pyritään problematisoimaan suomalaisten vaalimia universalistisia arvoja ja asenteita,

¹⁵ Esimerkiksi Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA on tehnyt vuodesta 1984 lähtien vuosittain mielipidemittauksia ”rasti ruutuun” -kyselytutkimuksina suomalaisten kansallisista ja vuodesta 2002 lähtien myös EU:ta koskevista arvoista ja asenteista. Kysymysten kehityksen vaikutuksista tuloksiin ks. esim. Julkunen (2004, 241)

jotka ovat pohjoismaisen hyvinvointimallin perustana, sekä muokkaamaan niitä poliittisiin tavoitteisiin paremmin sopiviksi. Näin kateus ja häpeä määritellään tunteiksi, joihin Suomessa ei ole tulevaisuudessa enää varaa. Niiden tilalle tarjotaan kunnianhimoisuutta, rohkeaa kokeilevuutta, yrittäjähenkisyyttä ja vastuunottoa.

4.4 Kulttuurinen identiteetti ja luottamus

Avoimuus rinnastetaan vahvaan kollektiiviseen kulttuuriseen *identiteettiin*, joka määritellään Suomen mallin avainlinkiksi.

2) Avoimuuden kulttuuri

Toinen ratkaisevan tärkeä kulttuurinen tekijä on avoimuuden kulttuuri.

Kulttuurinen identiteetti on pidemmällä tähtäimellä avainlinkki kestävän talouden ja hyvinvoinnin ”hyvän kehän” tai ”noidankehän” syntymisen kannalta. (Kkh, 45)

Argumentissa pyritään muodostamaan abstraktien universaalien arvojen vastakohtapari hyvä – paha (*noita*), joka on liitetty metaforisiin ”kehiin”.

Vahva ja voimakas yhteinen, kollektiivinen kansallinen identiteetti, ”suomalaisuus” identifioinnin kohteena yhdistetään poikkeuksellisen ja erityisen vahvuuden luomiseen. Tällöin maahanmuuttajienkin tulisi identifioitua nimenomaan suomalaisina. Laadun lokuksella ja toistolla pyritään vahvistamaan argumentin painoarvoa.

Vahva kulttuurinen kollektiivinen identiteetti voisi olla erityisesti vahvuus, jos kaikki maassa asuvat ihmiset nähtäisiin yhtä lailla ”suomalaisina” riippumatta siitä ovatko he sattuneet syntymään alun perin jossakin muualla. Tässä tapauksessa Suomi voisi luoda poikkeuksellisen vahvuuden yhdistämällä voimakkaan kollektiivisen kulttuurisen identiteetin muualta tulevien suhteen vahvaan integroivaan avoimuuteen. (Kkh, 45)

Kulttuurien ja sukupolvien välinen oppiminen edellyttää, että ihmiset pystyvät joustavasti hyödyntämään toistensa älyllisiä ja kulttuurisia resursseja. (Kkh, 39)

”Kulttuurien välinen oppiminen edellyttää toisten kulttuuristen resurssien hyödyntämistä” -lauseen epämääräisyydestä huolimatta oppimisen argumentoidaan perustuvan monikulttuurisuuden rikastavaan vaikutukseen. Tässä lauseessa kulttuuri-sana liitetään poikkeuksellisesti kulttuuriin tekijöihin, vaikkakin siinä diversiteettiä pidetään resurssina, jota voidaan

hyödyntää. Tässä kulttuuri kategoriana alistetaan ekonomistiselle resurssin figurille.

Luottamus Suomen suurimpana vahvuutena yhdistetään yhteiskuntasopimukseen.

3) *Luottamuksen kulttuuri*

Lopulta kolmas kulttuurisesti keskeinen tekijä on luottamuksen kulttuuri. Luottamuksen kulttuuri on Suomen mallin suurimpia vahvuuksia, joka on aiemmin mahdollistanut vaikeatkin eri osapuolet yhteen tuovat ”yhteiskuntasopimukset”, jollaista nyt myös kestävän kasvun malli edellyttää. (Kkh, 46)

Tämä uusi yhteiskuntasopimus, jota Suomen mallin siis toimijana kerrotaan edellyttävän ja jossa on tarkoitus sopia uusista pelisäännöistä, kuvataan myöhemmin seuraavanlaiseksi:

Uudessa yhteiskuntasopimuksessa on määriteltävä uudelleen työn tekemisen ja sosiaaliturvan ehdot. On päätettävä, mitkä sosiaaliset palvelut järjestetään verovaroin, mitkä kansalaisjärjestöjen kautta ja mitkä ovat yksilön omalla vastuulla. Kaikille ei voida kustantaa samoja palveluja, mutta on yritettävä turvata oikeat palvelut kaikille niitä tarvitseville. Kansalaisten keskinäinen luottamus on rakennettava myös uudelta pohjalta. (Kkh, 50)

Tarkoitus on siis luopua hyvinvointipalveluiden universaalisuudesta ja siirtyä tarveharkintaisuuteen, jossa yritetään turvata – ei enää taata – oikeat palvelut vain niitä tarvitseville. Luottamus, jota kautta selonteon pidetään Suomen suurimpana vahvuutena ja muista maista erottavana menestystekijänä, joudutaankin nyt siis selonteon mukaan rakentamaan uudelta pohjalta, joka onnistuu kuitenkin yhdistämään ”yhteiskunnan osapuolet”. Selonteon mukaan nämä osapuolet lähtökohtaisesti luottavat toisiinsa ja heillä on yhteiset edut.

Suomella on vahvassa luottamuksen kulttuurissaan maailmanlaajuisesti poikkeuksellisen hyvä lähtökohta onnistua yhdistämään yhteiskunnan osapuolet tällaiseen mallin uudistukseen niin, että ihmiset kokevat kehitysmallin oikeutetuksi. (Kkh, 46)

Laadun lokuksella, jolla pyritään olevien olojen muuttamiseen, argumentoidaan tässä Suomen tilanteen ainutlaatuisuudesta ja harvinaisuudesta

Käsitteen ´moraalitalous´ (Ks. lisää esimerkiksi Kauppinen 2004) avulla voidaan tarkastella yhteiskunnan, moraalipoliittisten arvojen ja talouden välisiä suhteita, jolloin arvot ovat moraalipoliittisesti merkittävin kulttuuria ja taloutta toisiinsa sitova ulottuvuus ja hyvinvointivaltiota ja sen sosiaalipoliittikkaa voidaan pitää yhtenä moraalitaloudellisena instanssina. Globaalin talouden pelisäännöt budjettitasapainona ja julkisen talouden rajoittamisena merkitsevät sinällään jo tiettyä moraalijärjestystä. Hyvinvointivaltion eettiseen moraaliseen

luonteeseen kuuluvia ovat esimerkiksi toimeentuloon, sosiaaliturvaan ja vastuisiin muita kohtaan liittyvät kysymykset. Tällöin moraalitaloudesta voidaan löytää myös radikaali ulottuvuus. 1990-luvun lopulta lähtien hyvinvoinnin moraalitaloudessa on tapahtunut muutos konservatiivisempaan suuntaan. Tähän liittyy työn arvon voimakas korostuminen ja retorinen siirtymä oikeuksista velvollisuuksiin sekä yksilöiden ajattelemisen valtion sopimusosapuolena, jolloin sosiaaliturvan uudelleenmuotoilu käsitteellistetään valtion ja yksilöiden välisen sopimuksen uudistamisena. (Kauppinen 2004, 5–11; Julkunen 2004, 233–237.)

Kulttuurisen tason muuttamisen tarpeellisuutta perustellaan organismin toimintaan viittavilla juurimetaforilla *kukoistus* ja *kuihtuminen*, joita käytetään tässä korostamaan personifoidun ”Suomen” muuttumisen eli *uudistamisen* tärkeyttä. Tätä korostaa myös uhkaus tehokeinona, jota käytetään varsinkin tapauksissa, jolloin nykyisiä oloja arvostetaan eikä niiden muuttamiseen tunneta tarvetta. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 245)

Jos Suomi ei kykene uudistamaan tässä mainittua kolmea kulttuurisen tason tekijää, niin Suomella saattaa olla tulevaisuudessa edessään kukoistuksen sijaan kuihtumisen kohtalo. (Kkh, 46)

Kohtaloa (fortuna) käytetään toiminnan taustafiguurina, johon politiikka tulisi suhteuttaa, kun kyseessä ilmoitetaan olevan kahden eri kulttuurin kamppailu, jotka houkuttelevat ”Suomea” kahteen eri suuntaan. (Palonen 1997, 79). Tässä kamppailussa ratkaisuvaihtoehtoiksi esitetään se, että joko antaa toisen kulttuurin voittaa tai antaa periksi toiselle – kummassakin tapauksessa kyse on siis jostakin, jonka antaa tapahtua itselle ilman aktiivista omien tavoitteiden asettamista.

Lopulta kaikki riippuu siitä minkälaisen kulttuurin Suomi antaa voittaa: luovuuden, avoimuuden ja luottamuksen kulttuurin – vai antaako se periksi niiden vastakohdalle? (Kkh, 46)

Tässä on tehty pelinavaus esittämällä argumentti, että luovan yrittäjyyden, vahvan yhteisen kansallisen identiteetin ja uuden yhteiskuntasopimuksen määrittämälle kulttuurille on olemassa vaihtoehto, niiden vastakohta, jolle periksi antamisen kerrotaan kuitenkin johtavan tuhoon. Retorinen figuuri ”Suomi”, jonka kerrotaan olevan ratkaisun edessä, ei voi olla kuitenkaan toimiva subjekti sen enempää kuin sisäisesti yhdenmukaisten subjektien analogia, vaan se on kontingentisti muodostunut toimijoiden ja heidän peliensä kompleksi,

Suomi-niminen pelikenttä (Palonen 1997, 101.)

Pelkästään kulttuuritermejä analysoimalla ei kuitenkaan paljastu argumentoinnissa käytetty niiden muodostama laajempi kertomuksellinen rakenne, joten tarkastelen vielä erikseen selonteon luvussa seitsemän (Kkh, 45–46) käytettyä myyttistä vastakkaisten voimien taistelua kuvaavaa tarinaa. Myyteillä voidaan retorisesti pyrkiä korostamaan valinnan tekemisen tärkeyttä, sillä ihmiset eivät useinkaan muuta käytöstään, ellei heitä pakoteta siihen. Myytit dramatisoivat tällaisia muutoksia kuvaamalla hyvän ja pahan välistä dialektista kamppailua, mikä korostaa kyseessä olevan asian tärkeyttä (”polku valoon” vai ”polku pimeyteen”) sekä havainnollistaa vaihtoehtoja (”elämä kahleissa” vai ”mahdollisuus hengittää vapaasti”). Kamppailua voidaan käydä myös rationaalisuuden ja irrationaalisuuden välillä. (Hart 1997, 243–244.)

Selonteossa näyttämölle tuodaan klassinen hyvän ja pahan taistelu, jonka lopputuloksesta koko ohjelman eli kestävän kasvun mallin toteutumisen kerrotaan riippuvan. Kertomuksessa Suomi on asetettu sankarina kulttuuriselle kentälle, jossa hänen täytyy valita suuntansa. Toisen polun päässä on kolme hyveinä esitettyä tekijää: Luovuus (joka tuodaan esiin luovana yrittäjyytenä), avoimuus (joka esitetään asiaa perustelematta vahvana kollektiivisena identiteettinä) sekä luottamus (joka esitetään yhteiskuntasopimuksena). Toisen polun päässä taas on suomalaisten perisynneiksi esitetyt ”luovuuden kulttuuria tukahduttavat vastavoimat”, häpeän ja kateuden kulttuurit. Metaforaa tienhaarasta voidaan pitää pyrkimyksenä ajallistaa politiikka nythetken avulla katkokseksi, jossa on tehtävä päätös suunnasta. Jos Suomi onnistuu tässä tienhaarassa nyt tekemään ”oikean” valinnan, eli tekemään ”parannuksen” ja muuttamaan tähän asti kulkemaansa suuntaa, edessä on *kukoistus* (kasvu, elämä), jos Suomi taas pysyy vanhalla polullaan, se johtaa *kuihtumisen kohtaloon* (lakastuminen, kuolema). Myytin retorisesti pakottava voima lisääntyy, koska sen hallitseva elementti näyttämö tienhaaroineen rajoittaa ”Suomen” toimintamahdollisuudet pelkäksi valinnaksi kahden eri kohtalonomaisen vaihtoehdon välillä. Toimija on pakotettu valitsemaan kumpaa tietä hän jatkaa matkaansa. Palkkiona ”kääntymyksestä” edessä siintee ”hyvän kehä”, jonka määrittäen olevan ”kilpailukykyisen talouden ja kaikki mukaan ottavan hyvinvointivaltion välinen, toisiaan ruokkiva” kehä.

Tämän taikakalun toiminta perustuu kuitenkin uskoon, eli kuten ohjelmassa kerrotaan: ”hyvän kehän” mallin toteutuminen edellyttää sen hyväksyttävyyttä ja ihmisten luot-

tamukseen perustuvaa halua osallistua siihen.” Sitten seuraa varoitus, miten käy, jos usko ei ole tarpeeksi luja: ”monet muut kansainvälisen tutkimushankkeen analysoimista eri maiden kehitysmalleista ovat ongelmissa”, mikä johtuu kirjoittajien mielestä juuri heikosta luottamuksesta ja legitimitetin puutteesta. Mutta Suomea kannustetaan toteamalla sillä olevan ”maailmanlaajuisesti poikkeuksellisen hyvä lähtökohta onnistua yhdistämään yhteiskunnan osapuolet tällaiseen” (kestävän kasvun) ”mallin uudistukseen niin, että ihmiset kokevat kehitysmallin oikeutetuksi.”

Herääkin kysymys, mitä tapahtuu, jos kansalaiset eivät halua hyväksyä mallia tai eivät koe sitä oikeutetuksi tai eivät muuta asenteitaan – tai itse asiassa tunteitaan, koska häpeä ja kateushan ovat tunteita? Suomen entisen hyvinvointimallin jatkamisen ja tulevaisuuden pitäisi silloin johtaa ”tuhoon”, josta kansalaiset saavat sitten syyttää vain itseään?

Burken (1966, 21) mukaan retoriikan muotoa voidaan ajatella eräänlaisena symbolisena pelastuskertomuksena, jonka retorisesti täydellinen lopetus perustuu siihen, että se lupaa jotakin. Kaikkein paras esimerkki tästä on saarna, jossa sen jälkeen, kun meitä on ensin uhattu täydellisellä tuholla, ellemme paranna tapojamme, meille luvataan täyden pelastuksen toivo, jos teemme parannuksen. Tulevaisuusselonteossa tämä pelastus kuvataan ”hyvän kehänä”, jossa ”inhimillinen kehitys tuottaa hyvinvointivaltion kautta osaavia ja hyvinvoivia ihmisiä jatkamaan talouden menestystä” (Kkh 46).

Kulttuurin yhteiskunnallistuessa yhteiskunta on samalla kulttuuristunut, jolloin julkisuudessaakin kaikesta mahdollisesta on tullut kulttuuriksi nimettyä. Tällöin kulttuuri on käypä väline minkä tahansa toiminnan arvon perustelemiseksi ja termi ’kulttuuri’ antaa merkkiarvona symbolisen lisäarvon sisältämilleen käytännöille aina ’tulosvastuullista toimintakulttuuria’ myöten. Kovassa kulutuksessa se kokee kuitenkin varsin nopeasti inflaation ja muuttuu tyhjäksi käsitteeksi. (Ahponen 1999, 85.)

Kulttuuritermistön ilmaukset ja niiden käyttöyhteydet selonteossa kuvaavatkin sitä, että asia esitetään yleisesti vallitsevana ilmiönä, jota ei tällä tasolla yksilöidä, vaan joka koskettaa kaikkia suomalaisia ikään kuin kansallisena ominaislaatuna ja tarjoaa mallia, miten meidän tulisi toimia ja asennoitua. Katkaisun eetoksen ja hallinnan analyttisen lähestymistavan näkökulmasta aikaisempi toimintatapa problematisoidaan ja sen tilalle vaaditaan uusia pelisääntöjä ja mentaalista muutosta uusina tapoina toimia, ajatella ja jopa tuntea.

Raija Julkusen mukaan uuden moraalitalouden ytimenä voidaankin pitää uuden, individualisemman eetoksen ja subjektiviteetin tuottamista, jolloin yksilöt varautuvat riskeihin pikemminkin maksimoimalla omaa kompetenssiaan kuin yhteisöllisiä siteitään (Julkunen 2004, 237). Kun 1800- ja 1900-luvun taitteessa kulttuurilla pyrittiin luomaan yhteistä kansallista identiteettiä ja hyvinvointivaltiota luodessa sillä liimattiin eri sosiaaliryhmiä yhteiseen projektiin (Kangas & Pirnes 2015, 26–27), niin nyt selonteossa pyritään ottamaan yksityisten yrittäjäkansalaisten luova pääoma Suomen taloudellisen kilpailukyvyn resursiksi.

Kulttuuri ymmärretään selonteossa aktiviteettina, jota määrittää toisaalta toiminta, tekeminen, tulevaisuuden mahdollisuudet, työnteke, yrittäjäyys, johtaminen, oppiminen, suunnittelu, Piilaakso (ja sitä määrittävä epäonnistuminen meriittinä) sekä toisaalta taas henkiset tekijät, arvot ja tunteet kuten identiteetti, luottamus, vastuu, luovuus, avoimuus, kunnianhimoisuus, häpeä ja kateus. Kulttuuri nähdään välineenä kasvulle, kilpailukyvyille, uudistusten läpiviemiselle ja talouden menestykselle.

Kulttuurin toimijoiksi, niiksi joihin selonteossa vedotaan määrittyvät työntekijät, yritykset, yrittäjät, toistensa resursseja hyödyntävät ihmiset, julkinen sektori ja personifoitu retorinen figuuri ”Suomi”, jonka ”uudesta mallista” käydään kamppailua. Tällä retoriikalla rajataan samalla kulttuurin ulkopuolelle kaikki ne, jotka ovat työ- ja yritys-elämän ulkopuolella, kuten lapset, opiskelijat, työttömät ja eläkeläiset, sekä ne, jotka eivät hyödynnä oppimisessa monikulttuurisia resursseja.

Tarkastelen seuraavassa näitä selonteosta esiin nousseita kulttuuriin liittyviä merkityksiä jäsentämällä erilaisia näkökulmia niihin. Nämä näkökulmat voidaan ymmärtää retoriikan mukaisesti topoksina, näköalapaikkoina, joista käsin kulttuurin saamia merkityksiä ja niistä käytävää kamppailua voi tarkastella. (Palonen 2008, 202) Erittelen aineistosta esiin nousseita topoksia, jotka olen jakanut kolmeen temaattiseen lukuun. Luvussa viisi käsittelem ”yrittäjäyyskulttuurin” ja ”kulttuurisen identiteetin” yhteydessä esiin noussutta selonteon poikkileikkaavaa teemaa *kestävää kasvua* kulttuurisen kestävyuden sekä kilpailukyvyn ja kansallisen houkuttelevuuden näkökulmista. Aineistosta nousi esiin myös vahva ”työnteon kulttuurin” korostus. Luvussa kuusi tarkastelen tästä näkökulmasta selonteon otsikossakin julkilausuttua päämäärää, *hyvinvointia* ja sitä mitkä tekijät siihen liitetään. Luvussa seitsemän tarkastelen, minkälaisia arvoja selonteossa liitetään ”henkiseen kulttuuriin”, jonka

pitäisi olla ratkaisevassa asemassa Suomen tulevaisuutta ajatellen. Tällöin aineistosta keskeiseksi nousee *sivistyksen* käsite sekä koulutuksen ja elinikäisen oppimisen korostus.

5. KESTÄVYYS JA KASVU

5.1 Kulttuurinen kestävyys

Jo aiemminkin esillä olleessa valtioneuvoston selonteossa kulttuurin tulevaisuudesta kulttuurinen kestävyys merkitsee

kulttuurien, kulttuuriympäristöjen ja kulttuuriperinnön säilymistä, kehittämistä ja hyödyntämistä sukupolvelta toiselle, ihmisten vapaata henkistä toimintaa ja itseilmaisua, kulttuurista yhdenvertaisuutta ja eettistä kasvua sekä kestävästä kulttuurin kulutusta, tuotantoa ja taloutta. Kulttuurinen pääoma on osa sosiaalista pääomaa, jonka keskeisin voimavara on luovuus. Kansakunnan luovasta pääomasta huolehtiminen edellyttää toimintaa ja investointeja lyhytjänteisen politiikan sijaan pitkällä aikajänteellä. Sen perustana ja lähteenä on rikas ja moninainen kulttuuriperintö. (OKM 2010, 20)

Ympäristökysymysten ratkaisun tärkeydestä vallitsee Suomessa periaatteessa laaja yksimielisyys, joka rakentuu kestävä kehityksen retoriikan ympärille syntyneeseen konsensusukseen, jolla on pyritty oikeuttamaan tietynlaista politiikkaa ja lainsäädäntöä, mutta ongelmien takana olevia talouden valintoja, horjumaton uskoa ”kestävään” talouskasvuun ja produktivistista maailmankuvaa, jossa hyvinvoinnin, talouskasvun ja kilpailukyvyn käsitteet liittyvät tiukasti toisiinsa ei ole kyseenalaistettu. Tämän maailmankuvan lähtökohdana on, että talouden jatkuva kasvu turvaa yhteiskunnan vaurauden ja hyvinvoinnin. Talouden kasvu ja kasvun ylläpitäminen ovat retorisisella tasolla ensijaisia tavoitteita ja arvoja. Vaihtoehtona tälle maailmankuvalle voidaan pitää ekologista, vaihtoehtoisia tuotanto- ja kehitysmalleja, asiantuntijavallan ongelmallisuutta, teknologian riskejä ja keskitetyn tuotantotavan haavoittuvuutta korostavaa maailmankuvaa. (Koskinen 1995, 336–351.)

Vastakkaisia kantoja selonteossa esitetyille toimille pyritään ennakoimaan ja esittämään mahdottomina toteuttaa. *Prolepsis* on suostutteluvaikutuksen aikaansaamiseksi muodostettu retorinen kuvio, jossa vastaväitteitä esitetään vain, jotta ne päästäisiin saman tien kumoamaan. (Perelman 2007, 47) Tätä kuviota käytetään, kun selonteossa esitetään kysymys, onko mahdollista pyrkiä ”hallitusti hyvinvointiin ilman taloudellista kasvua?” Vastaukseksi tarjotaan argumenttia, että ”ei ole esimerkkejä hyvinvoinnin säilymisestä taloudellisen kasvun romahdettua” ja vasta-argumentiksi otetaan ”vaikeuksissa olevat EU-maat: mitä hy-

vinvoinnille tapahtuu, kun julkinen talous ja talouskasvu sakkaavat pahasti” (Kkh, 17). Argumentit teesille hyvinvoinnista ilman kasvua eivät siis käsittele ollenkaan hallittua toimintaa, vaan poikkeustilanteita, mutta niitä käytetään kuitenkin argumentteina perustelemaan sitä, että taloudellinen kasvu olisi välttämätöntä.

Julkisen vallan ja kansantalouden näkökulmasta negatiivisen talouskasvun tavoittelu on monella tavoin ongelmallista. Kulutuksen pienentämisen keinot ovat ensinnäkin rajalliset. Mitkä ovat eettisesti ja sosiaalisesti hyväksyttäviä keinoja ohjata kansalaisten kulutuskäyttäytymistä todellisen muutoksen aikaansaamiseksi? (Kkh, 17)

Kansalaisten *kulutuskäyttäytymisen* ohjaaminen sen muuttamiseksi esitetään tässä sitaatissa problemaattiseksi. Kuitenkin esimerkiksi alkoholin ja tupakan suhteen kuluttajan vapautta on rajoitettu hyvinkin järeillä keinoilla, kuten kieltolailla. Tässä voikin nyt kysyä, mitkä sitten ovat eettisesti ja sosiaalisesti hyväksyttäviä keinoja ohjata kansalaisten asenteiden ja identiteetin muuttamista taloudellisten päämäärien vuoksi? Julkisen vallan näkökulma samaistuu tässä kansantalouteen, jolloin niillä ajatellaan olevan yhteiset edut.

Kulttuuristen tekijöiden, kuten yksilöiden ja paikallisten yhteisöjen maailmankuvan, arvojärjestelmien, periaatteiden ja uskomusten merkitys korostuukin kestävyys tavoitteiden saavuttamisessa, kun ymmärretään kulttuurisen muutoksen perustava vaikutus siirtymisessä kestäviin käytäntöihin. Ympäristönsuojeluohjelmat eivät yksin pysty ratkaisemaan ympäristöongelmia, vaan tarvitaan myös muutos arvoissa, tietoisuudessa ja asenteissa, joka saadaan parhaiten aikaan kestäviä käytäntöjä arvostavalla kasvatuksella. Myös ruohonjuuritason aloitteet ja taiteen käyttö on nähty hyödyllisiksi kulttuurisen evoluution edistämiseksi. (Soini & Birkeland 2014, 218–219.)

Suomea asemoidaan selonteossa ”edelläkävijäksi kestävä kehityksen periaatteiden toteuttamisessa, muutosten tarjoamien mahdollisuuksien parhaaksi hyödyntäjäksi ja olemaan maailman kärkijoukossa uuden tiedon luomisessa ja soveltamisessa” (Kkh 7). Näillä määritelmillä vedotaan mielikuvaan tulevaisuuden Suomesta muiden edellä ja kehityksen kärjessä olevana maana. Argumentteina ne voidaan katsoa kuuluvaksi laadun lokukseen, jota käytetään, kun halutaan saada muutoksia vallitsevaa asiantilaan. Esittämällä asia ainutlaatuisiksi, muista erottuvaksi sillä pyritään vahvistamaan argumentin arvoa. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 89–93.)

Myös tulevaisuuden talouskasvun käsitteen voidaan ajatella olevan kamppailun kohteena, kun sitä ei nähdä enää ongelmattomaksi, vaan siihen pyritään nyt sisällyttämään ideologisesti toivottuja elementtejä kuten kestävyys. (Helin 2011, 45)

Kestävän kasvun toteutuminen edellyttää yhteiskunnassa systeemistä kokonaisuuksien ymmärtämistä, valmiutta ottaa käyttöön täysin uusia toimintamalleja ja rakenteellisia uudistuksia. Tämä tarkoittaa sitä, että kansalaiset ja yritykset yhä tiiviimässä yhteistyössä julkisen sektorin kanssa luovat ja ottavat käyttöön uusia ratkaisuja. (Kkh, 15)

Kansalaisten, kolmannen sektorin ja julkisen sektorin yhteistyökumppanuus ja yhteishallinta on yksi kehittyneelle liberalismille ominainen hallitsemisen tapa, jonka argumentoidaan tässä olevan edellytys kestäväälle kasvulle.

Kestävyys ja siihen liittyvän eteenpäin menevän kehityksen retorisenä vastakäsitteenä selonteossa esitetään toistuvasti metafora *kestämättömästä urasta*, jolle talous on tällä hetkellä juuttunut.

Suomen julkinen talous on kestävämmällä uralla [...] Väestön ikääntymisestä aiheutuva ikäsidonnaisten menojen kasvu ajaa julkisen talouden rahoituksen kestävämmälle uralle pitkällä aikavälillä [...] Kestävyysvaje kertoo, kuinka paljon julkista taloutta tulisi sopeuttaa vuoteen 2017 mennessä, jotta julkinen velkaantumisen ei karkaisi kestävämmälle uralle. (Kkh, 13)

Kestävyysvaje muodostuukin selonteossa premissiksi, jonka varaan argumentointi tarvittavista rakenteellisista muutoksista rakennetaan.

Kestävyysvajeen paikkaamiseksi olennaisinta on luoda rakennemuutoksilla edellytyksiä tulevaisuuden taloudelliselle kasvulle. (Kkh, 14)

Kestävyysvajeen määrä riippuu kuitenkin olennaisesti korkotasosta ja työllisyyskehityksestä, jotka molemmat ovat pitkälti politiikan vaikutusmahdollisuuksien ulottumattomissa, joten laskelmat sen suuruudesta vaihtelevat kahden ja viiden prosentin välillä riippuen eri puolueiden arvoista ja näkemyksistä. (Saari 2011, 313.)

Selonteossa tehdään vastakkainasettelu tulevien sukupolvien edun ja hyvinvoinnin, josta on annettu ”lupaus” sekä nykyisen sukupolven hyvinvointipalvelujen välillä. Kyse on arvoihin liittyvästä argumentoinnista, pyrkimyksestä muuttaa nykyisiä hyvinvointivaltion

rakenteita sen perusteella, että niiden argumentoidaan olevan taloudellisesti kestävämmällä pohjalla.

Nykylupaus tuottaa samoja palveluita myös tuleville sukupolville ei toteudu ilman taloudellista kasvua. (Kkh, 12)

Tulevaisuuden kasvun tavoittelu lyhytnäköisesti ja kasvun rajoista välittämättä syö edellytyksiä seuraavien sukupolvien hyvinvoinnilta. (Kkh, 12)

Tuleville sukupolville on annettu lupauksia palveluista, joiden toteuttaminen ei ole nykyisillä rakenteilla taloudellisesti kestäväällä pohjalla. (Kkh, 13)

Kestävyyttä käsitellään selonteossa pääasiassa talouden näkökulmasta eikä uskoa jatkuvan talouskasvun välttämättömyyteen kyseenalaisteta, se kuvataan vain retorisesti ”muodikkaammalla” termillä kestäväna kasvuna. Kulttuurista kestävyttä ei huomioida selonteossa mitenkään kehitykseen vaikuttavana tai sen perustana olevana tekijänä, vaikka ruohonjuuritasonlaite lähtevä kulttuurinen evoluutio on nimenomaan se perustava kulttuurisen ”tason” tekijä, joka lopulta vaikuttaa kestävyden tavoitteiden saavuttamiseen. Sen sijaan ylhäältä päin asetetaan kyseenalaiseksi kansallinen identiteetti, joka arvostaa sellaisia ”vanhanakaisia” arvoja kuin tasa-arvo ja solidaarisuus.

5.2 Kilpailukyky ja houkuttelevuus

Globaalin talouden järjestelmässä kansalliset hallitukset eivät kykene hallitsemaan makrotaloutta, jolloin ne voivat toivoa vain parantavansa suoritustaan muihin maihin verrattuna. Tällöin ne alkavat nähdä yhä enemmän tehtäväkseen uudistaa sellaista yksilöiden ja instituutioiden käytöstä, jonka ne katsovat vaikuttavan taloutensa kilpailukykyisyyteen verrattuna muihin kansoihin. Niinpä 1980-luvulta lähtien Britanniassa edistettiin yrittäjyyskulttuuria, jonka tavoitteena oli herättää ja levittää markkinoihin liittyviä arvoja ja normeja, kuten vastuullisuutta, aloitteellisuutta, kilpailullisuutta, riskinottoa ja ahkeruutta. (Dean 2010, 189; 224.)

Anu Kantola (2010) on tarkastellut kansallista kilpailukykyä globaalisti levinneenä valtastrategiana ja hallinnan regiiminä eli rationaalisuuksien, tieteenalojen, tilastojen, mittareiden ja poliittisten strategioiden löyhänä yhteenliittymänä, jolla oikeutetaan poliittista val-

lankäyttöä talouden avulla. Kilpailukyky alettiin 1990-luvulla nähdä ongelmana ja se alkoi käytännössä ulottua politiikan jokaiseen ulottuvuuteen. Kilpailukyky nostettiin myös EU:n tulevaisuusstrategian keskiöön Lissabonin strategiassa vuonna 2000 ja siitä tuli keskeinen tapa, jolla EU pyrkii legitoimaan poliittisia linjauksiaan ja ohjelmiaan. Kamppailussa kilpailukyvyn määrittelemisestä eri toimijat pyrkivät tulkitsemaan sitä strategisesti omien tavoitteidensa mukaisesti ja kansallisesta kilpailukyvystä tuli Suomessa 1990-luvun lopulla politiikkaa metaforisesti hallitsemaan pyrkivä kattokäsite, jonka kautta ja jonka tuottajina yhteiskunnan eri alueiden – niin myös kulttuurin - täytyi määritellä itsensä tullakseen hyväksytyiksi poliittisella agendalla. (Kantola 2010, 97–118.)

Myös tulevaisuudessa ”[v]altiot [...] kilpailevat siitä, kuka tarjoaa parhaat edut ja ympäristön yrityksille.” (Kkh, 31) Suomen omaleimaisiksi menestystekijöiksi ja kilpailueduksi globaaleilla markkinoilla selontekoon on valittu *vahva luottamus pääoma* (Kkh, 44), *korkea osaamistaso* (Kkh, 27), *yhteiskunnan vakaus, toimivuus ja turvallisuus* (Kkh, 29) sekä *nopeasti mahdollisuuksiin tarttuva toimintaympäristö* (Kkh, 24) sekä se, että ihmisistä pidetään huolta (Kkh, 42).

Tulevaisuuden Suomelta vaaditaan ketteryyttä, ripeää toimeenpanoa, uudistumiskykyä, intoa, innostusta, joustavuutta, kansainvälisyyttä, moniarvoisuutta ja yhteisöllisyyttä. Tuotavuuden ja teknologian eturintamassa pysyminen vaatii ponnisteluja jatkossakin. ”Joustoponnettaminen vaatii julkisen sektorin päätöksiä, mutta ennen kaikkea jousto vaatii uusia yhteisiä pelisääntöjä ja uutta asennetta työelämään.” (Kkh, 38). Suomen on myös rakennettava edellytykset ja malli menestykselle. ”Selonteko ehdottaa myös uusille ideoille avoimen kokeilevan toiminnan voimistamista” (Kkh, 7) koska ”[t]aloudellinen kasvu ei toteudu ilman jatkuvaa, läpi yhteiskunnan toteutuvaa uudistumista.” (Kkh, 12).

Kokeilevaa toimintaa kilpailuetuna painotetaankin selonteossa siinä määrin, että joudumme tulevaisuudessa elämään laboratorio-olosuhteissa, tosin maailman huomion kohteena. Suomalaisten luottamusta on tarkoitus hyödyntää tässä toiminnassa kaupallistamalla avointa tietoa ja yhteisöllisyyttä palveluiksi.

Kotimarkkinat voivat olla toimivia kokeilemiselle ja pilotoinnille, jonka merkitys tulevaisuuden innovaatiotoiminnassa kasvaa. Laajan maan hajautettu yhdyskuntarakente on mahdollista kääntää tässä eduksi. Elämme tulevaisuuden hajautettujen ratkaisujen koelaboratoriossa. (Kkh, 34)

Suomella on mahdollisuuksia olla maailmalla tunnettu testilaboratorio, jossa on rakennettu menestyvää liiketoimintaa avoimeen tietoon ja yhteisöllisyyteen pohjautuvilla palveluilla. Suomalainen luottamusyhteiskunta ja sen hyödyntäminen on perustana tämän menestyksen luomiseksi. (Kkh, 48)

Kulttuuriteollisuudesta tai luovasta teollisuudesta ei enää puhuta mitään digitaalitalouden yhteydessä, jossa ”laitekehityksen sijaan kehityksen painopiste on nyt siirtymässä palveluihin, joita tuotetaan tietoa [mm. avointa tietoa ja suuria tietovarantoja] hyödyntämällä” (Kkh, 23). Luovuus esiintyy selonteossa enää yhteydessä, jossa kestävän kasvun toteuttamiseksi ”kansalaiset ja yritykset yhä tiiviimmässä yhteistyössä julkisen sektorin kanssa luovat ja ottavat käyttöön uusia ratkaisuja” (Kkh, 15) sekä ”Suomen pyrkimyksenä uudistaa luovasti taloutensa” (Kkh, 45). Ja kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, luova yrittäjyys määritellään miksi tahansa yrittäjämäiseksi toiminnaksi.

Eturintamassa tapahtuvan muutoksen nopeus käy ilmi siitä, että tuskin on ehditty keksiä uusi termi nykyistä vaihetta kuvaamaan, kun se käy jo vanhentuneeksi. Tietoyhteiskunnasta on siirrytty osaamisyhteiskunnan kautta tietämysyhteiskuntaan ja siitä edelleen oppimisyhteiskuntaan ja merkitysyhteiskuntaan. Elämme myös ”äly”-yhteiskunnassa hyödyntäen erilaisia ”smart” ratkaisuja” (Kkh, 23). Talouden puolella taas ”kehitys” on kulkenut digitaalitaloudesta innostustalouteen ja olemme nyt siis informaationaalisen kehityksen vaiheessa, ellei sekin ole jo tässä vaiheessa selonteon julkaisemisen jälkeen taakse jäänyttä elämää.

Digitaalitalous perustuu korkeaan osaamiseen ja tiedon hyödyntämiseen. Osaamisen ja tiedon hyödyntämisen laajemmasta näkökulmasta katsottuna kattotermiksi on valittavana useita vaihtoehtoja. ”Tietoyhteiskunnan” (information society) sijaan puhumme nykyään useammin ”osaamisyhteiskunnasta” ja ”tietämysyhteiskunnasta” (knowledge society). Tietämysyhteiskunnastakin olemme siirtymässä oppimisyhteiskuntaan, merkitysyhteiskuntaan ja innostustalouteen. Tulevaisuusselonteon valmistelun rinnalla käynnissä olleessa kansainvälisessä tutkimushankkeessa kattotermiksi on valittu ”informaationaalinen kehitys. (Kkh, 23)

Norjalainen antropologi Thomas Hylland Eriksen on kuvannut tätä ajan kiihtymistä teoksessaan *Hetken tyrannia* (2003). Hänen mukaansa aikamme valtava tietotulva täyttää kaiken vapaan ajan ja sen lopputuloksena elämä uhkaa muuttua sarjaksi tupaten täysiä hetkiä, joiden välissä ei ole läsnä- tai poissaoloa tai menneisyyttä ja nykyisyyttä. Lisäksi nopea työaika ahmii hidasta vapaa-aikaa ja niiden ero on häviämässä. Elämän jokaiselle alueelle

levittäytyvän ”uuden työn” joustavuus vie joustavuuden pois elämän kaikilta muilta alueilta ja kun tehokkuus tuntuu olevan talouden, politiikan ja tutkimuksenkin ainoa arvo, aika ja tila ajatteluun ja luovuuteen häviää. Tehokkuus ei johdakaan yhteiskunnalliseen kehitykseen vaan vaihtoehtojen poissulkemiseen. Tässä tilanteessa radikalismiin tulisi olla pikemminkin muutosvastarintaa.

Selonteossa mainitaan myös virkistysmahdollisuudet ja esteettiset arvot, mutta niitä ei pidetä itseisarvoina vaan *ekosysteemipalveluina*, eikä niitä ajatella paikallisten asukkaiden kannalta, vaan ne sijoitetaan hyötydiskurssiin kilpailukykytekijänä ja matkailutulojen tuojana.

Ekosysteemipalvelut tarkoittavat luonnon ekosysteemien toiminnasta ihmiselle aiheutuvia aineellisia ja aineettomia hyötyjä...Tärkeitä ekosysteemipalveluja ovat virkistysmahdollisuudet sekä esteettiset arvot...Suomessa on hiljaisuutta, väljyyttä, puhtautta ja viileyttä, jotka tulevat olemaan mahdollisuus esimerkiksi matkailussa, mutta myös merkittävä kaupunkiympäristöjemme kilpailukykytekijä. (Kkh, 29)

Globaalin talouskilpailun viitekehyksessä hyvän yhteiskunnan ominaisuuksia tarkastellaan pääosin potentiaalisen Suomeen siirtyvän yrityksen tai työntekijän näkökulmasta, eli ulkopuolisen taloudellisen toimijan silmin, sen sijaan että niitä hahmotettaisiin täällä jo asuvien ihmisten hyvän elämän näkökulmasta. Yhteiskunnan keskeisimmäksi tehtäväksi tulee näin houkuttelevan ja menestyksellisen toimintaympäristön rakentaminen yrityksille ja niiden työntekijöille. (Kettunen 2015, 136.) Tällainen houkuttelevuus saakin tulevaisuusselonteossa erityisen voimakkaan painotuksen:

Kun digitaalinen hallinto yhdistetään maailman kadehtimaan suomalaiseseen hyvinvointiyhteiskuntaan, syntyy vetävä brändi. Näin Suomesta tulee houkutteleva maa elämiseen ja yritystoimintaan. (Kkh, 30)

Tulevaisuuden pohjoisen älykkäät ja kestävät yhdyskunnat voivat olla asumisen, yritystoiminnan ja matkailun houkuttelevia yhdistelmiä. (Kkh, 30)

Suomi pystyy tarjoamaan tulevaisuudessa turvallisen ja kannustavan sekä houkuttelevan toimintaympäristön yrityksille ja ihmisille. Tämä edellyttää, että kiinnitetään huomiota toimintaympäristön houkuttelevuuteen ja kannustavuuteen erityisesti globaalisti suuntautuneille ja kasvua tavoitteleville yrityksille. (Kkh, 30)

Kasvua haluaville ja kasvuun kykeneville yrityksille Suomen tulisi olla houkutteleva kohde toimia ja sijoittaa toimintoja. Houkuttelevuuden tulee olla kohdallaan sekä yksilöille että yrityksille, olivat ne sitten suomalaista alkuperää tai muualta tulevia. Kansainvälinen henkinen ilmapiiri sekä avoin ja innostunut asenne tekevät Suo-

mesta houkuttelevan ympäristön kaikkien toimia. (Kkh, 32)

Houkuttelevien kaupunkiympäristöjen merkitys kasvaa kilpailtaessa globaalista markkina-asemasta. Houkuttelevuus tarkoittaa miellyttäviä, turvallisia ja arkielämässä tehokkaasti toimivia yhdyskuntia sekä vireää ja innostunutta ilmapiiriä. (Kkh, 33)

Kansainvälinen houkuttelevuus ja vuorovaikutus maailman kanssa on oltava kohdallaan myös henkisesti. (Kkh, 37)

Kaupunkiympäristöjemme tulee olla tulevaisuudessa kansainvälisesti houkuttelevia innovaatiokeskittymiä yritysten sijoittaa toimintonsa ja osaajien elää. Suomen mainetta maailmalla on edelleen vahvistettava. (Kkh, 53)

Suomen arktinen osaamisyhdistelmä on paketoitava ja myytävä taitavasti maailmalle. (Kkh, 28)

Suomen maineen vahvistamista maailmalla korostetaan, jotta yritykset haluaisivat sijoittaa tänne toimintonsa. Kyse on siis Suomen brändäyksestä houkuttelevaksi muuttokohteeksi sekä kansainvälisille yrityksille että huippuammateissa toimiville kansallisten kilpailutekijöiden avulla. Kansalaisten tulee osallistua tähän luomalla oikeanlainen, vireä, innostunut ja kansainvälinen henkinen ilmapiiri sekä osoittamalla avointa ja innostunutta asennetta.

6. HYVINVOINTI JA TYÖN KULTTUURI

Produktionistisen yhteiskuntaideologian mukaisesti (Koskinen 1995, 339–351) tulevaisuuden hyvinvointi on selonteossa kytketty kiinteästi taloudelliseen kasvuun, jopa niin että ”hyvinvointimme on viennin ja tuonnin varassa.” (Kkh, 30)

Suomalainen osaaminen ja taloudellinen kasvu ovat luoneet perustan hyvinvoinnille. (Kkh, 12)

Kasvu on edistänyt ihmisten hyvinvointia ympäristön kantokyvyn asettamissa rajoissa. (Kkh, 12)

taloudellinen kestävyys siten, että myös tulevien sukupolvien hyvinvoinnin turvaamiseen riittää taloudellisia resursseja. (Kkh, 15)

panostamalla kestävään kehitykseen investoimme tulevaisuuden hyvinvoinnin edellytyksiin. (Kkh, 15)

..sosiaalisen hyvinvoinnin ongelmat...syövät edellytyksiä tulevaisuuden talouskasvulta (Kkh, 15)

Erityisesti aineeton kasvu ja digitaalitalouden eteneminen suhteessa talouteen ja ihmisten ja ympäristön hyvinvointiin edellyttävät uudistettuja käsitteitä ja seurantaa. (Kkh, 16)

Talouskasvu on myös välttämätön julkisten palvelujen tuottamiseksi. Kuinka paljon hyväksyisimme hyvinvoinnin heikkenemistä? (Kkh, 17)

Hyvinvoivat työyhteisöt ovat tuottavia, innovatiivisia ja luovat uutta työtä. (Kkh, 37)

Laadukkaat, kattavat hyvinvointipalvelut ja hyvä hallinto tukevat yhdessä kestävää kasvua ja yhteiskunnan eheyttä. (Kkh, 47)

Kestävän kasvun ja kansalaisten hyvinvoinnin seurantaa on edelleen kehitettävä täydentäen nykyistä seurantaa. (Kkh, 50)

Panostamalla kansalaisten terveyteen sekä terveysongelmien ja syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn luomme perustaa hyvälle elämälle ja tulevaisuuden taloudelliselle kasvulle. (Kkh, 15)

Hyvinvoinnin lähteiksi selonteossa ilmoitetaan seuraavat tekijät:

Työ, yhteisöllisyys, terveys ja luontosuhde ovat merkittäviä yksilön hyvinvoinnin lähteitä. (Kkh, 12)

Ensimmäiseksi hyvinvoinnin lähteeksi on valittu työ ja kulttuuria tai taidetta ei mainita koko selonteossa hyvinvoinnin yhteydessä siihen mitenkään vaikuttavana tekijänä. Sen sijaan muiksi lähteiksi mainitaan julkiset palvelut, henkisesti vireät kaupunkiympäristöt (myös kasvun alustoina) ja jopa ICT. Myös sivistys, jota käsitellen seuraavassa luvussa, mainitaan hyvinvoinnin ja kasvun lähteenä (Kkh, 54) ja perustana (Kkh, 41).

Suomessa hyvinvointia on rakennettu merkittävästi osin julkisin varoin tuotettujen palveluiden avulla, ja julkisten varojen riittävyys on edellytys palvelujen tuottamiseksi tulevaisuudessa (Kkh, 12)

Houkuttelevat, toimivat ja henkisesti vireät kaupunkiympäristöt ovat hyvinvoinnin lähteitä ja kestäväen kasvun innovatiivisen tekemisen alustoja. Kasvun ja hyvinvoinnin ehtona on, kuinka innostavassa ja toimivassa ympäristössä yksittäinen kansalainen, yhteisö tai yritys toimii ja miten on kytkeytynyt myös virtuaaliympäristöihin. (Kkh, 29-30)

ICT keventää hallintoa ja tuottaa hyvinvointia ihmisten arkeen. (Kkh, 48)

Selonteossa on myös omistettu yksi kokosivun ”laatikko” aiheelle ”Voimme ko hyvin?” (Kkh, 16), jossa käsitellään yhteiskunnan, ympäristön, kansalaisten ja ylisukupolvisen hyvinvoinnin tilan määrittelyä ja mittausta sekä niiden indikaattoreita. Yhteiskunnan hyvinvoinnin plussiksi määritellään hyvä kilpailukyky, hyvä koulutus, korkea osaamistaso, yhteiskunnan vakaus ja toimivuus. Ympäristön hyvinvoinnissa ekologinen jalanjälki on liian suuri ja monilla osa-alueilla on paljon parantamisen varaa. Kansalaisten hyvinvoinnin suhteen on selonteon mukaan otettava huomioon myös koettu hyvinvointi ja elämäntyytyväisyys, jolloin hyvinvointi on hyvällä tasolla monien mittarien mukaan ja se on kasvanut viimeisten vuosikymmenten aikana. Eriarvoisuuden katsotaan vähentävän merkittävästi hyvinvointia ja ylisukupolvisen hyvinvoinnin kohdalla tulisi köyhyyteen ja huonosuuteen kiinnittää huomiota. Mutta riittääkö pelkkä huomion kiinnittäminen asiaan parantamaan tilannetta ilman mitään ehdotuksia asian korjaamiseksi?

Muina hyvinvointiin vaikuttavina tekijöinä selonteossa tuodaan esiin se, että ”ilmastonmuutoksella on paljon kytkeitä ihmisten hyvinvointiin” (Kkh, 19), ”digitaalimurros vaikuttaa syvällisesti myös kansalaisten arkeen ja hyvinvointiin” (Kkh, 24), ”sukupolvien välisellä vuorovaikutuksella on suuri merkitys yhteisölliselle hyvinvoinnille” (Kkh, 37) ja ”ihminen voi hyvin, kun hän pääsee hyödyntämään omia vahvuuksiaan. Yksilön on voi-

tava liikkua muuttuvien tilanteiden ja omien toiveidensa mukaan osaamisesta ja työstä toiseen” (Kkh, 38). Myös ”terveelliset elintavat ja terveyden ylläpito ovat olennaisia hyvinvoinnin edellytyksiä.” (Kkh, 42)

Adrian Walsh (2014) on erotellut pohjoismaisen ja englanninkielisen alueen hyvinvointimallit niiden taustaoletuksena olevan ihmiskuvan perusteella. Hänen mukaansa ne ovat jyrkästi vastakkaiset, sillä jälkimmäisessä ihmisten oletetaan olevan pääasiallisesti itsekkäitä ja motivoituneita toimimaan ja olemaan tuotteliaita vain kun kaikkein vahvimmat taloudelliset kannustimet ovat voimassa ja niiden mukaan sosiaalisia instituutioita suunniteltaessa pitäisikin välttää yhteisöllisyyteen perustuvia sosiaalisen organisaation muotoja. Pohjoismaisessa mallissa taas katsotaan yhteisen hyvän ja sosiaalisen turvallisuuden motiivoin kansalaisia. Laaja-alainen markkinaistuminen tuo tällöin mukanaan monia vaaroja tämän mallin perustalle, koska voitontavoittelua ja itsekkyyttä yleistävän yrittäjädiskurssin yleistyminen rapauttaa tämän mallin keskeistä tekijää, sosiaalisen yhteistoiminnan henkeä ja markkinat myös eriarvoistavat tulonjakoa ja resurssien saatavuutta.

Suomessa on ollut perinteisesti vahva luottamus yhteiseen sopimiseen, mutta tämä luottamus ei välttämättä säily tulevaisuudessa. Monet tekijät johtavat yhteiskunnan monimuotoisuuden ja sirpaloitumisen lisääntymiseen. Mosaiikkimaisessa yhteiskunnassa yhteistä konsensusta on vaikeampi löytää ja yhteiset suunnitelmat menettävät merkitystään. Luottamuksen ja yhteisen sopimisen ilmapiirin säilyttäminen ja vahvistaminen tulevat siten vaatimaan aiempaa enemmän yhteisiä ponnisteluja. (Kkh, 25)

Kenelle vaatimus yhteisistä ponnisteluista eriarvoistuneessa ja sirpaloituneessa yhteiskunnassa luottamuksen säilyttämiseksi esitetään? Ja millä yhteisellä pohjalla luottamus olisi tällöin tarkoitus säilyttää – pelkkään traditioonko perustuen?

Hyvinvoinnin uhkina tuodaan esille sosio-ekonomisten erojen kasvu, kasvavat terveyserot, koulujen ja koulutuksen erot, asuinalueiden eriytyminen, taloudellinen eriarvoisuus, syrjäytyminen, köyhyys ja huono-osaisuus (Kkh, 16)

Työ saa vahvan painotuksen selonteossa, varsinkin hyvinvoinnin tekijänä. Sana ”työ” esiintyy selonteossa yksinään 50 kertaa, yhdyssana ”työelämä” 22 kertaa ja lisäksi alku- tai loppuosana muissa yhdyssanoissa 81 kertaa.

Työelämä ja oppiminen luovat perustan innostuneelle tekemiselle, joka on hyvinvoinnin lähde ja kestävän kasvun edellytys. (Kkh, 30)

Työ ja muu elämä lomittuvat yhä tiukemmin toisiinsa ja isolla osalla työelämän tahti kiivastuu. (Kkh, 36)

Olennaisinta tulevaisuuteen varautumiseksi on ihmisten ja työyhteisöjen toimintatapojen mukautuminen nopeaan muutokseen työhyvinvointia kasvattaen. (Kkh, 36-37)

Työelämän rakenteiden pitää vastata uutta työn tekemisen tapaa, jossa työntekijällä on useita erilaisia työuria. (Kkh, 37)

Yksilöllinen työura ja tunne, että voi hallita omaa työtään ja elämäänsä, luovat hyvinvointia. (Kkh, 37)

Työn, oppimisen, yrittämisen ja muun elämän, kuten perheen ja muiden läheissuhteiden, joustavan yhteensovittamisen edellytysten on oltava paremmat, jotta työnteon potentiaali on täysimittaisesti käytössä ja jotta kasvatamme hyvinvointia. (Kkh, 38)

Työnteon ja oppimisen erilaisten jaksojen tulee limittyä ja vuorotella paljon nykyistä joustavammin ja tehokkaammin läpi elämänvaiheiden työn tarjonnan kasvattamiseksi. (Kkh, 53)

Työ luo edellytykset hyvinvoinnille ja kestävälle kasvulle. (Kkh, 53)

Pyykkönen (2014, 39) kuvaa, kuinka yhteiskunnallinen velvoite on kääntynyt toisinpäin: kun hyvinvointivaltioajatteluun kuului työllistäminen yhteiskunnan velvollisuutena kansalaisiaan kohtaan, niin nyt yksilön on työllistytävä täyttääkseen velvollisuutensa yhteiskuntaa ja sen keskeisiä (markkina)rationaalisuuksia kohtaan. Työetiikka pystyy oikeuttamaan sosiaalisten ja taloudellisten erojen kasvua, mutta se tuottaa myös hallintaa. Sekä klassinen liberalismi että uusliberalismi suosivat työvoiman ulkopuolella olevien pakkotyöllistämistä. Uusliberalismissa ei selitetä köyhyyttä ja työttömyyttä rakenteilla tai instituutioilla vaan yksilön moraalilla, yrittämisellä ja kunnollisuudella. Kehittyneen liberaalin hallinnan pyrkimyksenä onkin uuden individualistisemmän eetoksen ja subjektiviteetin tuottaminen, jossa tärkeää on oman kompetenssin maksimoiminen yhteisöllisten siteiden sijaan. Tällöin riippuvuudesta tulee suurin moraalittomuus, johon ihminen voi joutua. Sosiaalinen diskurssi on sulautettu taloudelliseen, jolloin keskustelussa oikeudenmukaisuudesta vedotaan pärjäämiseen kilpailussa ja kun halutaan vedota johonkin vielä arvokkaampaan, vedotaan hyvinvointiyhteiskunnan säilyttämiseen, mutta keskitytään kuitenkin vain sen rahoitetta-

vuuteen. 1990-luvulla tämä diskurssi vaati sosiaaliturvan ja julkisten palvelujen säästökuuria, mutta myös verotuksen kevennystä voidaan perustella kilpailukykyisyydellä ja talouden dynaamisuudella eikä oikeudenmukaisuuskysymyksiä tarvitse tällöin ottaa esiin. (Julkunen 2004, 233–247; Dean 2010, 259.)

Työteliääseen elämään liittyy myös vastuun kasvaminen. Julkunen (2006) kuvailee nykyisin vallitsevaa vastuudiskurssia, jossa kaikkia puhutellaan yhä enemmän vastuun nimissä. Aiemmin vahva yhteiskunta ja luottamus valtioon ja kanssaihmiin ovat mahdollistaneet sen, että hyvinvointivastuuta ja hyvinvointipolitiikan vaikuttavuutta ei ole tarvinnut todistaa. Kasvavat vaatimukset vaikuttavuuden todistamisesta ja vastuutahojen yksilöimisestä liittyvät toisiinsa hallinnan tilivelvollisuuden tekniikoissa ja ne ovat osa läpinäkyvyyden ja epäluottamuksen kulttuuria. Pohjoismaisen hyvinvointimallin sisältämä yhteisvastuu, joka perustuu valtiovälitteiseen välittämiseen muista ihmisistä, onkin tullut uhanalaiseksi. Tämän mallin mukaisella politiikalla on haluttu puuttua pikemminkin kansalaisten tilanteisiin kuin muuttaa heitä itseään ja politiikan tehtävänä on ollut vääryyksien korjaaminen, jolloin ihmiset ovat voineet syyttää vääryyksistä yhteiskunnan rakenteellisia epäoikeudenmukaisuuksia eikä itseään ja toisiaan. Nykyinen vastuudiskurssi pyrkii murtamaan tämän eetoksen, tekemään omasta ja toisten hyvinvoinnista läpinäkyvää, henkilökohtaisen eettisen vastuun ja sankarillisten tekojen paikan. Poliitikka puuttuu suoraan kansalaisten moraaliin ja minuuteen, kasvattaa heitä, vaikka ei pystyisikään muuttamaan heidän tilanteitaan. (Julkunen 2006, 280–282.)

Sana ”vastuu” esiintyykin selonteossa 26 kertaa, kun taas sen vastapari ”vapaus” vain kerran jo aiemmin mainitussa yhteydessä vapautena suunnittelusta ja tekemisestä sekä kerran tavaroiden ja palveluiden vapaana liikkuvuutena (Kkh, 35). Yksilöiden vastuun lisääntyminen pyritään argumentoimaan positiivisena mahdollisuutena ja haluna ottaa itse lisää vastuuta hyvinvointivaltion aiemmista tehtävistä.

Kansalaisen ja julkisen sektorin välinen työnjako ja vastuut tarvitsevat uutta määrittelyä tulevaisuuden digitaloudessa, jossa kansalaiset pystyvät toimimaan kaikkialla. Kansalaisilla on oltava mahdollisuudet vaikuttaa ja ottaa omalle vastuulleen osa tehtävistä. Yksilöt yhdessä kantavat vastuuta ja osallistuvat yhteisen tulevaisuuden luomiseen. (Kkh, 44)

Hyvinvointivaltion universaalisuutta vähennettäessä kansalaisten vastuu hyvinvoinnistaan

kasvaa, mutta samalla esitetään, että yhteisöllisyydestä voisi tulla sen korvaava tekijä.

Kansalaisten vastuu itsestään ja lähimmäisistään tulee kasvamaan ja sen tueksi tarvitsemme yhteisöllisyyttä, joka tarjoaa jokaiselle turvaa ja huolenpitoa. (Kkh 54)

Uuden regiimin rakentaminen sisältää aina pyrkimyksen rakentaa myös uusi moraalitalous. Työn ideologia on uuskonservatiivisen ajattelun ydin ja työnteosta on vähitellen tullut absoluuttinen arvo, jolloin sen ja ihmisarvon välille muodostuu jännite, kun uusi hyvinvoinnin moraalitalous korostaa aktiivisuutta ja mahdollisuuksia. Tällöin politiikassa tapahtuu siirtymä *welfaresta workfareen*, painopisteen siirtymä hyvinvointivaikutuksista kannustus- ja aktivointipolitiikkaan, oikeutuksista velvollisuuksiin. Myös aktivointikeinot voivat sisältää suoraa pakkoa ja pakottamista, kun yksilöitä pakotetaan osallistumaan erilaisiin ”ohjelmiin” ehtona resurssien saamiselle. Ihmisarvo alistuu näin työnteolle tai ainakin työhalukkuuden esittämiselle. Uusi moraalitalous vaatii mentaalisten mallien ja eetoksen vaihtamista, mutta myös uusien subjektiviteettien tuottamista, mikä tapahtuu retorilla taktikoilla pienten askelten hiipivänä muutoksena, kun asiantuntijavalta selittää, miksi vanhat moraaliset tunteemme ovat vääriä ja miksi tuloerojen kasvulle ei voida mitään. (Julkunen 2004, 233–247; Walsh 2014.)

Kun tulevaisuusselonteko vaatii työnteon potentiaalin täysimittaista käyttöönottoa hyvinvoinnin kasvattamiseksi (Kkh, 38), on Mika Ojakangas (2007) puolestaan tarkastellut hyvinvoinnin suhdetta joutilaisuuteen, luovuuteen, taiteeseen ja oman potentiaalin toteuttamiseen vertaamalla Pekka Kuusen suunnitelmaa hyvinvointivaltioista ja nykyisin yleistä kritiikkiä sen aiheuttamasta passiivisuudesta. Molemmissa on kyse kansalaisten mobilisoimisesta aktiivisiksi kansalaisiksi ja taloudellista hyötyä tuottaviksi työntekijöiksi. Kuusi näki tälle esteenä köyhyyden, joka johti toivottomuuteen ja passiivisuuteen ja joka tuli poistaa valtion sosiaalipoliittisen tulontasauksen avulla, kun taas nykyään lähtökohtana on yksilö, jonka yritteliäisyyttä valtion nähdään liialla huolenpidollaan rajoittavan. Ojakankaan mukaan todellinen hyvinvointiyhteiskunta ei pyrkisi organisoimaan kaikkia inhimillisiä potentiaalisuuksia, etenkin taloudellisesti tuottavaan toimintaan, vaan loisi puitteet - luovuuden tarvitseman tilan ja ajan - tuon potentiaalin vapaalle aktualisoitumiselle. Hän näkee taiteen merkityksen tällaisesta mobilisoinnista vapaana vyöhykkeenä siinä, että jokainen yhteiskunta *perustuu* näille vyöhykkeille – ainakin sellainen yhteiskunta, joka pitää ihmisen hyvinvointia päämääränään. Vain näillä vyöhykkeillä ihminen voi nauttia elämästään. Taiteen ”tehtävänä” hyvinvointiyhteiskunnan uudistamisessa on toisaalta näiden vyöhykkeiden

puolustaminen vain olemalla oma itsensä, sillä taide *on* itsessään tällainen vyöhyke, vapaa tila, ja toisaalta myös sen paljastaminen, että kaikella ei tarvitse olla jotain tehtävää. (Ojakangas 2007.)

Burken (1966, 483) mukaan toisin kuin liikettä, toimintaa ei voi olla ilman tarkoitusta tai päämäärää. Mutta nykyajan yhteiskunta on muodostunut sellaiseksi, että käytännössä ihmiset eivät ensi sijassa vaadi elämälleen tarkoitusta, päämäärää ja merkitystä, vaan he vaativat työtä. Monen vuosisadan koulutuksen jälkeen ”työ”, ”merkitys” ja ”elämän tarkoitus” ovat nyt vallitsevassa poliittisessä rationaliteetissa alkaneet tarkoittaa samaa. Taide voi tarjota mahdollisuuden herättää ja ylläpitää tämän rationaliteetin ylittävää mielikuvitusta. Se on myös tapa ottaa etäisyyttä ja kieltäytyä hyväksymästä oman aikansa vallitsevaa järjettä. (van Heertum 2009, 110). Hyvinvoinnin osatekijöinä luovuus, taide ja oman vapaan potentiaalın toteuttaminen voidaan siis politisoida vaihtoehdoksi työn eetokselle. Voisiko tämä tarjota kilpailukyvyen edistämistä paremman perustan myös kulttuuripolitiikalle? Pirnes (2007) kuvaa tätä luovuuden politiikkana, jossa olisi kyse ”valinnaisuuden ja elävyyden mahdollisuuksien näkemisestä, tuottamisesta, vaalimisesta ja tarvittaessa puolustamisestakin sosiaalisessa toiminnassa riippumatta siitä, millä sosiaalisen toiminnan alueella ne ilmenevät” (2007, 285).

7. SIVISTYS, KOULUTUS JA IDENTITEETIPOLITIikka

Kielellisen ohella myös ajallista distanssia tutkimuskohteeseen ja sen kulttuuriin liittyviin käsitteisiin voidaan saada palaamalla 1970-luvun lopun sivistysyliopistokeskusteluun ja tarkastelemalla Palosen (1981) tavoin sivistyskäsitteen poliittista merkitystä Aristoteleen ”*praksiksen*” ja ”*poieksiksen*” käsitteiden vastakkainasettelun avulla. Praksiksessa toimintaa ja sen päämäärää ei eroteta toisistaan kun taas poiesiksessa instrumentaalinen toiminta ja sen päämäärä ovat käsitteellisesti erillään. Sivistystä voidaan pitää praksiksen äärimmäisenä muotona ja näin poiesiksen vastakohtana, jolloin sivistyksellä ei ole ulkoista päämäärää eikä se myöskään itse ole mikään päämäärä, jossa keinojen valinta olisi tarkoituksenmukaisuuskysymys, vaan sivistysprosessi toimintana on oma päämääränsä. Sivistys ei ole mikään ihmisten ominaisuus tai saavutettu tila, vaan suhdekäsite, tapa orientoitua maailmaan ja elämään. Sivistys ei myöskään johda mihinkään oikeaan tai valmiiseen ”tietoon” vaan sekä tradition että oman ennakkokäsityksen muuntumiseen, jossa tärkeää ei ole muuntumisen tulos vaan omakohtainen toiminta sivistysprosessina, sivistys praksiksena. Kaikki sivistys ilmenee viime kädessä yksilöiden tietoisuudessa ja toiminnassa eräänlaisena arvostelukykyinä, refleктоivana suhtautumistapana. Tämä sivistyksen peruuttamaton yksilöpohjaisuus merkitsee myös sitä, että tarkkaan ottaen ei voi puhua toisten sivistämisestä vaan jokaisen on niin halutessaan itse sivistyttävä ja tultava osalliseksi sivistysprosessista. Samalla sivistyksen dialogi- tai diskussio-ominaisuus kuitenkin edellyttää toisia yksilöitä kritiikin lähteinä ja kohteina. (Palonen 1981, 109–120.)

Kasvatuksen – jonka määritän tässä yhteydessä opetuksena ja koulutuksena – ja sivistyksen erona voidaan pitää sitä, että kun kasvatusta on tietoisuutta, usein ennalta tehdyn suunnitelman mukaista, koulutuksena mitattavaa ja tutkintoon johtavaa vaikuttamista kasvatettavaan, sivistys puolestaan on ihmisen omaa ja sellaisenaan yksilöllistä ja ennakoimatonta toimintaa, jonka edellytyksenä on ajattelun ja muun luovan toiminnan vapaus. Kasvatuksen voidaan ajatella tuottavan ihmiselle ainesta, kulttuuripääomaa, jolla sivistysprosessi voi työskennellä. Sivistysajattelun pohjalta demokratia toimii hyvin, jos yhteinen päätöksenteko perustuu keskusteluun, jonka taustana ovat relevantit tiedot ja jossa päätöksentekoon osallistuvat itsenäisesti ja luovasti ajattelevat ja samalla kansalaisina yhteistyökykyiset ihmiset. Nämä demokratian tiedolliset ja sivistysedellytykset perustelevat kansalaiskasvatuksen tärkeyttä,

mutta herättävät myös kysymyksen siitä, kenellä on oikeus määrätä kasvatuksen sisällöistä. Onko demokratiaa, jos valtio ja vallanpitäjät käyttävät kasvatusta ja aikuiskasvatusta tavoitteisiinsa ja ylläpitävät näin alamaisuutta itsenäisesti toimivan kansalaisuuden sijaan? (Niemelä 2009, 278–280.)

Humanismilla voidaan tarkoittaa sivistyksen käsitteeseen nojaavaa kokonaisvaltaista tiedon ja toiminnan muotoa, joka tarjoaa vaihtoehdon jäljittelyyn ja soveltamiseen perustuville yhteiskunnallisen käytännön muodoille. Tällöin sivistyskäsitteen kautta voidaan aktivoida ihmisten luovaa ja kriittistä potentiaalia, mikä esimerkiksi yliopisto-opiskelun yhteydessä merkitsisi sitä, että opiskelija olisi oman opiskelunsa subjekti, jonka toimintaa ohjaa hänen oma tulkintansa itseymmärryksensä syventämisen suunnasta ja muodoista. Tällainen opiskelu mahdollistaisi luovan ja kriittisen asenteen sekä omaan työhön että yhteiskuntaan yleensä, jolloin tulkintani mukaan myös intellektuaalinen distanssi suhteessa hallinnan rationaliteetteihin ja käytäntöihin voisi tulla mahdolliseksi. (Palonen 1981, 26–29.)

Leena Koski ja Karin Filander (2012) ovat tutkineet yhteisöllistä kertomusta aikuiskasvatuksesta, jonka ytimessä on Lyotardiin viitaten ”valistuksen ´suuri kertomus´ sivistyksestä, joka johtaa yksilöiden ja kansakunnan jalostumiseen” (2012, 121) ja jossa oli aikoinaan kyse koko yhteiskunnan sosiaalisen ja moraalisen perustan muuttamisesta. Heidän mukaansa kansan sivistämisen aate perustui uskoon, jonka mukaan sivistystä lisäämällä edistetään kansakunnan elämää ja valtion vaurautta sekä tehdään yksilöiden elämästä rikasta ja syvälistä. Sivistysajattelun sisältöön vaikuttaa se, ketkä nähdään sivistämisen, eli kasvatamisen, kouluttamisen ja oppimisen kohteena ja millä lailla tiedollisesti tai taidollisesti puutteellisina heitä pidetään. Näyttää siltä, että hallituksen mielestä suomalaisia täytyy valistaa ja patistaa erilaisuuden hyväksymisen, toisten ihmisten arvostamisen ja jatkuvan oppimisen suhteen. (Koski & Filander 2012, 121–150.)

Kestävän kasvun ja kansalaisten hyvinvoinnin perustana on sivistys, yhteisöllisyys ja osallisuus... Sivistys auttaa arvostamaan ja ymmärtämään erilaisuutta... Yhteisöllisyyden ja sivistyksen perustat ovat tulevana vuosikymmeninä muutosten edessä. (Kkh, 41)

Kestävän kasvun edistämiseksi on olennaista, että yhteiskunnan kansainvälisyys- ja monimuotoisuus lisääntyvät. Meidän on myös kyettävä arvostamaan ja hyödyntämään erilaisuutta. Erilaisuuden hyväksyminen ja jokaisen arvostaminen auttavat vahvistamaan yhteiskunnan yhtenäisyyttä. Arvostuksen ja keskinäisen kunnioituksen lähtökohtana on korkea sivistys, jonka perusteita luodaan jo

varhaiskasvatuksessa. (Kkh, 43)

Korkea sivistys ja osaaminen ovat tulevaisuuden kasvun ja hyvinvoinnin keskeinen lähde, jota on vaalittava. Sivistystä on jokaisen ihmisen arvostaminen, erilaisuuden hyväksyminen ja avoin asenne sekä halu oppia. (Kkh, 54)

Sivistyksen taso ja osaamisen pohja kasvun ja hyvinvoinnin lähteinä osoittautuvat kuitenkin uusiutumiskyvyn kannalta riittämättömiksi, sillä ne perustuvat menneisyyden vaatimuksille, kun taas tulevaisuuden argumentoidaan vaativan uusia taitoja.

Osaamisohjamme ja sivistystasomme ovat uusiutumiskykymme kannalta äärimmäisen kriittistä. Tulevaisuudessa tarvittavat taidot eroavat menneisyyden vaatimuksista. Aiempaa tärkeämpiä taitoja ovat kokonaisuuksien näkeminen, toteutusosaaminen, luova ongelmanratkaisu, tunne-, yhteistyö- ja kommunikaatiotaidot sekä valmius ottaa jatkuvasti käyttöön uusia ajattelun ja kommunikaation välineitä. (Kkh, 39)

Mitähän voisivat olla ne uudet *ajattelun välineet*, joita pitäisi ottaa jatkuvasti käyttöön? Tehostaisivatko ne mahdollisesti ajattelua vai toisivatko ne uusia ja innostavia ajatuksia niitä käyttäville?

Sivistyksen käsite siis linkittyy selonteossa erilaisuuden ymmärtämiseen, hyödyntämiseen ja suvaitsevaisuuteen sekä valmiuteen elinikäiseen oppimiseen. Siihen liitetään myös yhteisöllisyys ja osallisuus sekä yhteiskunnan yhtenäisyys. Sivistys on kuitenkin väline – tai *menestystekijä* kuten selonteko sen määrittelee – talouskasvun ja sen myötä hyvinvoinnin turvaamiseksi. Mutta minkä tai kenen eheydestä menestystekijänä mahtaa olla kysymys?

Sinnikkyys, sivistys ja eheys ovat tulevaisuuden menestystekijöitä, joihin on nyt panostettava hyvän tilanteen takaamiseksi tulevaisuudessakin. (Kkh, 30)

Selonteossa sivistys määrittyykin praksiksen vastakohtana, kansan ”sivistämisenä”, pyrkimyksenä vaikuttaa kasvatettavaan kouluttamalla häntä kilpailukyvyn ja talouskasvun ”vaatimiin” taitoihin ja asenteisiin. Kun kilpailukyky ja talouskasvu eivät käsitteinä pysty itse vaatimaan mitään, voidaan kysyä, kuka nämä vaatimukset esittää pyrkimällä depolitisoimaan asia välttämättömyysretoriikan avulla.

Myös kansainvälisyys nähdään vain välineeksi kilpailukyvyille.

Yhteiskunnan kansainvälisyyttä on vahvistettava, jotta pärjäämme globaalissa kilpailussa. Suomen on lisättävä työperäistä maahanmuuttoa, ulkomaisten

opiskelijoiden määrää ja suomalaisten kansainvälistä liikkuvuutta. (Kkh, 53)

Kestävän kasvun edellytyksenä on henkinen läheisyys muun maailman kanssa. (Kkh, 31)

Kansainvälisyyttä ei määritellä kuitenkaan ihan *pelkäksi* viennin edistämiseksi vaan siihen liittyy enenevässä määrin myös tuontia, maabrändäyksen avulla jopa koko maailman tuomista Suomeen.

Kansainvälisyytemme ei ole vain viennin edistämistä, vaan yhä enemmän investointien houkuttelua ja positiivisen maakuvan luomista maailman tuomiseksi Suomeen. (Kkh, 33)

Tulevaisuuden suomalaisten osaaminen ja koulutus ovat siis tärkeitä nimenomaan talouden, työelämän ja yritysten tarpeiden kannalta ja niiden tulisikin selonteon mukaan toimia läheisemmässä yhteistyössä.

Kilpailukykyämme on ollut erittäin hyvä ja perustan tulevaisuudelle luo mm. hyvä koulutus ja kansakunnan korkea osaamistaso. (Kkh, 16)

Digitaalitalous edellyttää kaikilta hyviä perusvalmiuksia, erityisosaamista ja mahdollisuuksia kehittää omaa osaamista elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti (Kkh, 22)

Yksi ilmeinen edellytystekijä on yritysten tarpeita vastaava korkea osaamisen taso ja riittävä työvoiman tarjonta. (Kkh, 34)

Syyksi siihen, että koulunkäynti ei innosta oppilaita esitetään todellisuuden rakenteen kausalisuhteisiin perustuva argumentti, että koulussa ei käytetä yhtä paljon tietotekniikkaa kuin vapaa-ajalla. Oppimisesta innostuminen määritellään pakolliseksi hyveeksi.

On [...] syntynyt valtava kuilu nuorten tietokäytäntöjen ja koulun tietokäytäntöjen välillä. Suomessa onkin huomattu, että oppilailta on ongelmia erityisesti koulumotivaatiossa. (Kkh, 39)

Jokaisen on opittava oppimaan ja innostuttava oppimisesta. Tämän hetken yksi huolestuttava kehityssuunta on mm. kouluviihtyvyyden lasku ja koulujen eriarvoistuminen. Tulevaisuuden taitojen ja kykyjen oppiminen edellyttää myös koulutusjärjestelmän uudistumista ja mukautumista muutoksiin. (Kkh, 39)

Selonteon oppimis- ja tiedonkäsitteessä korkealaatuinen koulutus ja laadukas osaaminen nähdään osana maabrändiä ja kilpailukykyä sekä myös kansallista identiteettiä. Selonteon

mukaan niitä uhkaa kuitenkin se, että informaatioteknologiaa ei hyödynnetä ihan maailman huipputasolla ja tuleviin tarpeisiin vastaaminen taas pakottaa koulutusjärjestelmän jatkuvaan uudistamiseen. Kuka kuitenkin kykenee määrittelemään yhä nopeammin muuttuvassa maailmassa nämä tulevaisuuden tarpeet?

Kasvun edellytykset luodaan hyvällä koulutuksella ja perustutkimuksella yhdessä vakaan ja kannustavan talouspolitiikan kanssa. Tutkimus- ja innovaatio toiminnalla tulee edelleen olemaan kriittinen rooli. (Kkh, 31)

Osaamisen vaatimukset muuttuvat kiihtyvällä tahdilla. (Kkh, 39)

Korkealaatuinen koulutusjärjestelmä on keskeinen osa suomalaista identiteettiä ja Suomen myönteistä kuvaa ulkomailla. ...Monet tutkimukset ja vertailut osoittavat myös, että emme ole kärkimaita hyödynnettäessä ICT:tä opetuksen ja oppimisen tukena. (Kkh, 40)

Laadukas osaaminen on ollut Suomen perinteinen vahvuus ja emme saa menettää tässä kilpailukykyämme. Jotta koulutus vastaa tuleviin tarpeisiin, tarvitaan jo nyt koko koulutusjärjestelmän kriittistä tarkastelua ja jatkuvaa uudistamista. (Kkh, 54)

Kapea-alaiset erikoisasiantuntijat ovat selonteon mukaan mennyttä aikaa ja tulevaisuudessa tarvitaan työelämän tarpeisiin ja useisiin rooleihin paremmin soveltuvia taipuisia ja aktiivisia yksilöitä. Koulutus määrittyy näin lähinnä ”työvoiman uusintamisena” ja työntekijät työelämän kulloiseenkin tarpeeseen muokattavana resurssina.

Vaikka suomalainen koulutusjärjestelmä on menestynyt hyvin kansainvälisissä vertailuissa, se vaatii osittaista uudistusta. Meidän on kyettävä kouluttamaan monipuolisia ja moniin rooleihin taipuvia, aktiivisia yksilöitä kapea-alaisen erikoisasiantuntijoiden sijaan. Tarvitaan myös työelämän ja koulutuksen tiiviimpää yhteistyötä. (Kkh, 38)

Miten jonkin selonteossa tarkemmin määrittelemättömän alan asiantuntemus ja huippuosaaminen voisi yhdistyä laaja-alaisuuteen? Vai onko tiede- ja yliopistopolitiikassa tarkoitus erotella muutama tieteenala huippututkimusta varten ja kouluttaa muut nopeasti monialaisella perustutkinnolla työelämän muuttuviin tarpeisiin?

Joillakin tieteenaloilla on kyettävä olemaan tutkimuksessa kansainvälisesti houkutteleva ja huipulla... Yliopistoilla, ammattikorkeakouluilla ja tutkimuslaitoksilla on tärkeä tehtävä paitsi houkuttelevien tutkimus-, työskentely- ja innovaatioympäristöjen luojina, myös kansainvälisen henkisen ilmapiirin rakentajina. (Kkh, 31–32)

Ratkaisuja pitää etsiä tieteellisen monialaisuuden sekä yritysten ja yliopistojen

kautta. Myös koulutus tulisi uudistaa monialaisuutta tukevaksi. (Kkh, 49)

Vaatimuksia ja velvoitteita ei esitetä opiskelun, opetuksen ja tutkimuksen vapauden ja toimintaedellytysten turvaamiseksi vaan rajoituksia ja velvoitteita asetetaan opiskelijoille, laitoksille ja yliopistoille, näiden vapaudelle ja toimintaehdoille. Opiskelijaa ei nähdä opiskelunsa subjektina vaan koulutettavana. (Palonen 1981, 46–48.)

Elinikäinen oppiminen kiinnittyy poliittisena määreenä myös sivistyskertomuksen kausaalilogiikkaan. Se on yksilön yhteiskunnallisesti vastuullinen teko ja valinta, jossa kasvatus irrotetaan yhteisöstä ja sidotaan oppivaan yksilöön henkilökohtaisena tekona, joka vaikuttaa sekä persoonalliseen että yhteiskunnalliseen kehitykseen koulutuksellisena ja sosiaalisena pääomana. Oppimisyhteiskunnan yksilöä korostava eetos oikeuttaa sosiaalisen eriarvoisuuden muuttamalla hyvinvointierot oppimishalujen eroiksi. Poliittisessa diskurssissa elinikäinen oppiminen asettuu myös taloudellisen kasvun edellytykseksi. Kehittyneen liberalismin eetokseen se liittyy ohjatessaan kansalaisia mentaaliseen muutokseen ja asettaessaan yksilön vastuuseen omasta yhteiskunnallisesta asemastaan, politiikassa sen vastuullisuus näyttäytyy aktiivisen kansalaisuuden käsitteistössä erilaisina aktivointeina. (Koski & Filander 2012, 140–142.)

Kaikkien osaaminen lapsista vanhuksiin hyödynnetään mielekkäällä tavalla. Jokainen antaa oman panoksensa yhteiskunnan hyväksi. Peruskoulun päättyessä ihmiset tuntevat omat vahvuutensa ja haluavat oppia lisää, eikä kukaan jää pelkän peruskoulun varaan. Osaamista täydennetään sujuvasti työelämän aikana. Koulutusväyliä on tarjolla kaikenlaisille oppijoille, ja lyhyetkin koulutusjaksot kasvattavat oppimiskokonaisuutta. Koulutusjärjestelmä ja työelämä toimivat joustavasti yhteistyössä, eikä kukaan syrjäydy. Joustava oppimisjärjestelmä mahdollistaa myös ulkomaisen työvoiman tehokkaan käytön. (Kkh, 38)

Erilaisten ryhmien mahdollisuudet oppimiseen eivät kuitenkaan ole yhtäläisiä, eivätkä kyvyt, tieto tai oppimisen suunta ole objektiivisesti tai absoluuttisesti olemassa olevia yksilön synnynnäisesti kiinnittyneitä ominaisuuksia, vaan ne määrittyvät sosiaalisesti ja syntyvät sosiaalisissa suhteissa. Yhteiskunnan rakenteellisten ongelmien seuraukset, kuten työttömyys, köyhyys ja syrjäytyminen näyttäytyvät elinikäisen oppimisen politiikassa yksittäisten ihmisten kykyjen ja soveltuvuuden puutteena, eivätkä taloudellisten ja poliittisten valintojen tuloksina ja jäävät näin ollen yksilön vastuulle. Koulutus yksilöllistää epäonnistumiset kohdistamalla ne yksilön sisäisiin ominaisuuksiin tai perheestä johtuviin kulttuuriin vajavaisuuksiin ja vikoihin, jotka vaikuttavat haluun tai haluttomuuteen ”jäää pelkän

peruskoulun varaan”. (Koski 2004, 87.)

Korkeakoulujen ongelmaksi määritellään huono kilpailukyky, kun taas alemman koulutuksen osalta oppimistulokset, kouluviihtyvyys ja nuorisotyöttömyys esitetään rinnasteisina huolen aiheina. Koulutuksen tasa-arvoisuudella kaikki saadaan kuitenkin samalle lähtöviivalle, jolloin jatko näyttyy olevan kiinni silloin pelkästään omasta innostuksesta.

Korkeakoulujemme kansainvälinen kilpailukyky on heikko. Huolta aiheuttavat myös kasvavat erot koulujen oppimistulosten välillä, heikko kouluviihtyvyys ja kasvava nuorisotyöttömyys. (Kkh, 16)

Koulutuksellista eriarvoisuutta on vähennettävä, jotta jokaiselle lapselle ja nuorelle voidaan taata oikeudenmukaiset ja tasa-arvoiset lähtökohdat. (Kkh, 40)

Keräsen (2008, 57) tavoin voidaan kysyä, miksi niin paljon energiaa ja toimenpideehtoja kohdennetaan juuri kasvatukseen, valistukseen ja koulutukseen, kun kansalaisia halutaan kouluttaa kaikilla tasoilla, kouluissa, aikuiskoulutuksen piirissä ja jopa vapaa-ajalla. Kun koulutustaso on Suomessa verrattain hyvä, pyrkimys väestön jatkuvaan koulutamiseen ja sivistämiseen herättää kysymyksen siitä, kuinka tyhmiä ja tietämättömiä meidän oikeastaan nyt ajatellaan olevan. Miller ja Rose (2010, 293) tarjoavat tähän vastaukseksi sen, että liberaalin hallinnan strategiat ovat riippuvaisia niistä välineistä, esimerkiksi koulutuksesta, jotka tuottavat yksilöitä, joita toisten ei tarvitse hallita, vaan jotka hallitsevat ja hillitsevät itseään ja omaksuvat vapaaehtoisesti vapaiden yksilöiden velvollisuuden elää vastuullisesti. Tässä luodaan myös jako yhteiskunnan ”sivistyneisiin” jäseniin ja niihin, joilla ei ajatella olevan kykyä harjoittaa kansalaisuuttaan vastuullisesti.

Tulevaisuuden ihannekansalainen

Kettunen (2015, 111–115) kuvaa, kuinka hänen tutkimissaan ennakointihankkeissa suomalaisen yhteiskunnan ongelmat individualisoidaan ja määritellään yksilöiden asennevamasta johtuviksi. Huomio suunnataan näin pois laajemmista rakenteellisista ongelmista ja yksilöistä tehdään hyvän tulevaisuuden kannalta keskeisimpiä kehittämiskohteita. Kun yhteiskunnallisten rakenteiden muuttamismahdollisuuksien sijaan tarkastellaan kansalaisten ominaisuuksia ja niiden sopeuttamista olosuhteisiin, tulevaisuuskeskustelu epäpoliittisuutta. Kettunen tunnistaa tämän saman suomalaisia syyllistävän puhettavan jo ainakin

vuoden 1899 helmikuun manifestin yhteydestä, jolloin torppareiden ”tietämättömyyttä” ryhdyttiin korjaamaan valistamalla ja sivistämällä. Kun politiikka katoaa ja muuttuu, valtiosta tulee valmentaja ja politiikka muuttuu henkiseksi valmennukseksi ja terapiaksi. (Kantola 2006, 171; Kettunen 2015, 119.)

Selonteossa esitetyistä vaatimuksista tulevaisuuden ihannekansalaisille hahmottuu lopulta kuva siitä, millaisia subjektiasemia pyritään tuottamaan hallinnan tarpeisiin, mihin kansalaisia mobilisoidaan ja missä kaikissa asioissa kansalaisten käyttäytymiseen, arvoihin ja asenteisiin pyritään vaikuttamaan, jotta he vastaisivat tulevaisuuden tarpeita:

Tulevaisuuden suomalainen on oppinut pienestä pitäen ottamaan toisen ihmisen perspektiivin ja näkemään asioita erilaisista näkökulmista (41). Hänen osaamisensa on hyödynnetty mielekkäällä tavalla ja hän on antanut panoksensa yhteiskunnan hyväksi jo lapsesta lähtien (38). Hänen osaamistaan ja kykyjään on rakennettu varhaiskasvatuksesta lähtien (44). Koulutus on tehnyt hänestä monipuolisen ja moniin rooleihin taipuvan, aktiivisen yksilön kapea-alaisen erikoisasiantuntijan sijaan, hän tuntee omat vahvuutensa peruskoulun jälkeen ja haluaa oppia lisää, eikä jää pelkän peruskoulun varaan. Hän osaa oppia ja innostuu oppimisesta (38–39). Hän omaa hyvät perusvalmiudet, hänellä on erityisosaamista ja hän kehittää omaa osaamistaan elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti (22).

Innovatiivisimmat yksilöt ja yritykset pärjäävät digitaalitaloudessa ja tulevaisuuden innovaatiotoiminta vaatii yksilöiden innostusta, niinpä hänellä on avoin ja innostunut asenne sekä yritteliästä riskin ottoa (32), hänen toimintatapansa ovat mukautuneet nopeaan muutokseen, hän on monitaitoinen, antaa oman panoksensa yhteiskunnan hyväksi ja täydentää osaamistaan työelämän aikana, hänellä on useita erilaisia työuria globaaleilla työmarkkinoilla, hän on kansainvälisesti liikkuva, kansainvälinen, omaa hyvän terveyden ja toimintakyvyn ja hänellä on jouston vaatima uusi asenne työelämään, mutta myös lisääntynyt vastuu tuloksista. Työ, oppiminen, yrittäminen, perhe-elämä ja sosiaalinen elämä ovat loimittuneet yhä tiukemmin toisiinsa ja niiden väliset rajat loiventuneet, jotta työnteon potentiaali on saatu täysimittaiseen käyttöön sekä työn tarjonnan kasvattamiseksi. Työelämän tahti on kiivastunut, mutta hän kykenee kuitenkin sovittamaan eri osa-alueet yhteen joustavasti. (36–38; 53).

Hänellä on myös hallussaan tulevaisuuden taidot ja osaaminen: kokonaisuuksien näkemi-

nen, toteutusosaaminen, luova ongelmanratkaisu, tunne-, yhteistyö- ja kommunikaatiotaidot sekä valmius ottaa jatkuvasti käyttöön uusia ajattelun ja kommunikaation välineitä (39). Hänellä on korkea sivistys, mielen avaruutta ja suvaitsevaisuutta, hän kykenee arvostamaan, ymmärtämään ja hyödyntämään erilaisuutta ja hän kunnioittaa toisia. Hän myös välittää toisista ja luottaa toisiin, arvostaa ja on innostunut monimuotoisuudesta (41; 43–44).

Kansalaisena hän on yhä tiiviimmässä yhteistyössä julkisen sektorin ja yritysten kanssa luomassa ja ottamassa käyttöön uusia ratkaisuja (15) ja hän tukee hyvinvointiyhteiskuntaa ja palvelutuotantoa oman havainnointikykyensä ja osallisuutensa avulla (48). Hänen hyvinvointinsa lähteinä ovat yksilöllinen työura, yhteisöllisyys, terveelliset elintavat ja terveyden ylläpito, luontosuhde sekä tunne, että hän voi hallita omaa työtään ja elämäänsä sekä hyödyntää työssä omia vahvuuksiaan (12; 37–38; 42). Hän haluaa ja pystyy ottamaan suuremman vastuun omien ja lähimmäistensä asioiden hoitamisesta ja julkisen sektorin tehtävistä ja hyödyntämään käytössä olevaa tietoa. Hän osallistuu täysimääräisesti yhteiskuntaan ja työelämään henkisesti ja fyysisesti hyvinvoivana ja kokee elämänsä mielekkääksi ja arvokkaaksi. Turvaa ja huolenpitoa hän saa yhteisöllisyydestä (41–44; 54). Hän ei myöskään kadehdi toisten onnistumista, uskaltaa itsekkin onnistua sekä näkee yrittämisessä epäonnistumisen meriittinä (45).

Minkäänlaiselle kiireettömyydelle ja leppoistelulle, jota *Selonteossa kulttuurin tulevaisuudesta* (2010) ennakoitiin, ei tässä visiossa todellakaan ole sijaa. Kun tarkastellaan hallinnan näkökulmasta millaista käyttäytymistä ja asennoitumista pyritään tuottamaan, eli millaista implisiittistä kulttuuripolitiikkaa harjoitetaan, käy ilmi, että suomalaisen korkein hyvä on ottaa itse vastuu omasta ja läheistensä hyvinvoinnista ja tuottaa yrittäjänä taloudellista kasvua kilpailukyvyn alttarille.

Tässä tulevaisuusvisiossa ne suomalaiset, jotka ovat työelämän ulkopuolella, jotka eivät pysy muutoksen vauhdissa tai sovittamaan kaikkia elämän alueita yhteen joustavasti, marginalisoidaan tai individualisoidaan subjekteiksi, jotka eivät sovi hyväksyttävän, vastuullisen, rationaalisen ja hyvin järjestyneen käytöksen normiin. Hallinnan subjekti voidaan myös pyrkiä yksilöllistämään määrittelemällä hänet tapaukseksi, joka pitää hoitaa tai ongelmaksi, joka pitää ratkaista luonnehtimalla hänen toimintansa lapselliseksi, vääristyneeksi tai epärationaaliseksi. Näin tilanteet, joita leimaa valta ja vastustus, kuten halutto-

muus luopua hyvinvointivaltion universaalisuudesta, voidaan luokitella yhteiskunnallisiksi ongelmiksi ja tarjota niihin ratkaisuja hallinnan ohjelmissa. (Hänninen 1994, 10–11.) Selonteon politikoinnin lähtökohtana onkin syytös nykyisiä suomalaisia kohtaan, jotka pitävät kiinni vanhasta hyvinvointimallista ja saavutetuista eduistaan, asennoituvat ja tuntevat väärin, toisin kuin ”tulevaisuuden” suomalaiset. Selonteossa tehdään näin ero ”meihin” ja ”muihin” suomalaisiin. Pääteesinä on, että suomalaisten on muututtava, sillä vain yritteliäillä on tulevaisuus edessään. (Hänninen 1996, 173.)

Suomen tulevaisuutta käsittelevälle keskustelulle onkin ollut luonteenomaista se, että poliittiset päätöksentekijät syyttävät kansalaisia ongelmista sen sijaan, että he tarkastelisivat kriittisesti omia poliittisia valintojaan ja toteuttamaansa politiikkaa ja tekisivät muutoksia siihen. Tulevaisuudesta tulee näin asennekysymys, jota ratkaistaan ja rakennetaan kasvatuksen, koulutuksen ja valistuksen keinoin. (Kettunen 2015, 126–128.) Problematisoimalla perinteiset yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa tukevat arvot, poliittinen kiista pyritään kääntämään kysymykseksi kansalaisten oikeanlaisista asenteista ja tunteista (vrt. Palola 2010, 185).

8. JOHTOPÄÄTÖKSET: Suomi 2.0 koelaboratorio

Tulevaisuus on jotakin, joka tuotetaan retorisesti narratiivina. Ricoeria lainaten, samoin kuin historia se voi olla merkityksellisesti olemassa vain siinä kertomuksessa, jonka kirjoitamme siitä (Munslow 2007, 9). Millaiseksi kertomus tulevaisuuden kulttuurista ja kulttuurin tulevaisuudesta selonteossa siis määritellään, kun valtioneuvoston visiona oli, että vuonna 2030 kaikkien Suomessa on hyvä elää merkityksellistä ja arvokasta elämää (Kkh 12).

Tarkastelin aluksi sitä, millä tavoilla ja missä yhteyksissä kulttuurista puhutaan selonteossa. Kulttuuritermistö liitettiin toimintaan, joka määrittyi erityisesti työnteoksi ja yrittämiseksi, joilla tulevaisuuden tavoitteet saavutetaan. Toisaalta suurimmiksi haasteiksi näille tavoitteille määriteltiin henkisen kulttuurin ja kulttuurisen identiteetin viat ja puutteet. Kulttuuri ilmeni selonteossa välineeksi taloudelliselle kasvulle ja menestykselle, kilpailukyvyille ja uudistusten läpiviemiselle. Analyysi toi myös esiin sen, kuinka kulttuuriin liittyviä käsitteitä pyrittiin retorisesti määrittämään ja tulkitsemaan uudelleen. Luovuus määriteltiin yrittäjyydeksi, hyvinvointi perustuvaksi työhön ja taloudelliseen kasvuun, eikä taiteella ja kulttuurilla ole siinä enää mitään osaa, sillä kulttuurin on korvannut hyvinvoinnin osatekijänä työ. Sivistystyksestä tuli osa maabrändin luomista, sitä pyritään käyttämään välineenä kilpailussa yritysten ja huippuammattilaisten sijoittumisesta sekä kansan sivistämiseksi ”oikeanlaisiin” taitoihin ja asenteisiin. Myös se on vain väline talouskasvulle.

Selonteossa tulevaisuuden hallintastrategiana tuodaan siis esiin näkemys kulttuurisista tekijöistä suurimpana esteenä talouskasvulle. Syyksi kestävyysvajeelle esitetään kansalaisten haluttomuus ja pelko ryhtyä yrittäjiksi sekä ”vääristynyt” käsitys tasa-arvosta taloudellisena tasa-arvona, jotka kuvataan Suomen henkisen kulttuurin ongelmina, henkisenä kestävyysvajeena. Tällöin kiistat, kansantalouden ongelmat ja kestävä kehityksen saavuttaminen eivät johdu rakenteellisista asioista tai poliittisista valinnoista, vaan pelkästään kansalaisten vääristä asenteista ja tunteista. ”Henkisen kulttuurin taso” pyritään näin problematisoimaan osana hyvinvointivaltion säilyttämisestä käytävää poliittista kamppailua, mikä antaa mahdollisuuden ottaa käyttöön keinoja asian parantamiseksi. Määrittelemällä luovuus yrittäjyydeksi, hyvinvointi pelkästään tuotetuista palveluista riippuvaksi ja henkinen

kulttuuri mielipidemittauksissa esiin tulleiksi asenteiksi, voidaan vaatia paitsi rakennemuutosta julkiselle sektorille ja mentaalista muutosta suomalaisten asenteisiin ja tunteisiin, myös uutta yhteiskuntasopimusta, jossa luovutaan hyvinvointieetoksen universaalisuudesta, yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta ja poliittinen vastuu hyvinvoinnista sekä osa hyvinvointipalveluista siirretään yrittäjäkansalaisen harteille.

Kulttuurisen muutoksen vaikutus kestäviin käytäntöihin siirtymisessä on olennainen. Selonteon produktioistisessa yhteiskuntakäsityksessä ja maailmankuvassa, jossa kansallinen kilpailukyky, kansallinen etu, kestävyysvaje ja hyvinvoinnin turvaaminen liittyvät yhteen, taloudellinen kasvu on kuitenkin ensisijaista toisin kuin kestävä kehityksen ekologisessa maailmankuvassa. Selonteossa kyseenalaistetaan eettisesti ja sosiaalisesti ongelmallisina mahdollisuudet ohjata kulutuskäyttäytymistä kestävämpään suuntaan, mutta ohjataan sen sijaan kansalaisten asenteiden ja identiteetin muuttamista taloudellista kasvua ja kilpailukykyä palveleviksi. Tulevia sukupolvia ja heidän hyvinvointiaan käytetään tässä pelkkänä selonteon toimintaa legitimoivana figurina samalla kun kestävyteen liittyviä globaaleja ongelmia pyritään ratkaisemaan yksilöiden tai yritysten sisällä.

Kulttuurin perinteinen tehtävä yhteiskunnassa näyttäisi muuttuneen, kun yhteisen kansallisen identiteetin vahvistamisesta on siirrytty yksilöiden yrittäjäidentiteetin vahvistamiseen hallinnan tekniikkana ja kansan sivistämisestä työvoiman kouluttamiseen yritysten tarpeisiin. Selonteossa painottuukin jatkuva uudistaminen, varsinkin opetuksen ja koulutuksen alalla. Siinä tulee esille myös ristiriita sen välillä, pyritäänkö tuottamaan erikoistuneita huippuosaajia kansainvälisen kilpailukykyyn hyväksi vai kaikille aloille notkeasti taipuvia yleisosaajia yrityselämän tarpeisiin. Samoin syntyy ristiriita autonomisen subjektin ja vavaiseksi kasvatuksen alaisuuteen määrittävän kansan välillä, kun kaikille esitetään kasvatuksen osallistumisen vaatimus. Selonteossa painotetaan jatkuvaa paremmaksi ja tehokkaammaksi tulemistä, mutta unohtuuko tässä vauhdissa hyvinvointi? Kun hyvinvoinnista puhutaan vain talouden kehityksessä, se pyrkii asettamaan myös rajat mahdollisuuksien suhteen.

Selonteossa ilmeni myös työn kaikenkattava eetos pyrkimyksenä redusoida ihmiselämä työntekoon ja siihen valmentautumiseen, kun kaikista on tarkoitus tehdä oman elämänsä yrittäjiä tai ainakin käytettävissä olevaa työvoimaa ja työn arvo ohittaa näin myös ihmisarvon. Miettiessäni työni loppuvaiheessa nimeä gradulleni mieleeni nousi aluksi useita

eläinmetaforia alkaen kiivastahtisesta oravanpyörästä aina ahkeriin ja tulevaisuuteen varautuviin työmuurahaisiin ja ehkä osuvimpana vertauksena kulttuurin tulevaisuudessa saamasta asemasta sadussa varoittavana esimerkkinä esitettyyn leppoistelevaan muusikkoheinäsirkkaan, joka ei ymmärrä talouden kovia realiteetteja ja joutuu siksi kipeästi oppimaan, että soittaminen ei ole tuottavaa työtä. Päädyin kuitenkin nimeen, joka kuvaa mielestäni selonteon tulevaisuudelle tarjoamaa ”henkistä maisemaa”.

Kehittyneen liberaalin hallinnan mukaisesti asiantuntijoiden tehtäväksi tulee kertoa kansalaisille, mikä on oikeanlainen tapa orientoitua tulevaisuuteen. Tulevaisuuden Suomi esitetään kansallisena projektina, jossa toimijat sidotaan osallisuudella yhteisiin päämääriin ja jossa kansallinen etu ymmärretään itsestään selväksi, jolloin sisäisiä eturistiriitoja ei tunnusteta. Tämä tilanteen tulkinta johtaa politiikan häivyttämiseen ja sen pelivaran rajoittamiseen. Selonteosta käy ilmi myös pyrkimys politiikan ”tieteellistämiseen” tulevaisuuden asiantuntijoiden alaksi, jotta se näyttäisi vastaansanomattomalta objektiiviselta totuudelta. Kun poliittisista kysymyksistä tulee pelkästään toimenpiteitä koskevia, asiantuntijavalta muodostuu myös uhkaksi demokratialle. Parlamentaarinen debatti, tilaisuus perehtyä kysymyksiin ja sen myötä valmius muuttaa omia käsityksiään vaativat aikaa, samoin yhteiskunnallinen osallistuminen.

Tekstinä tulevaisuusselonteon voidaan tämän perusteella katsoa olevan vastaus kysymykseen, mitä rakenteellisia ja mentaalaisia muutoksia tarvitaan Suomen kilpailukyvyyn lisäämiseksi EU:n yhteisen strategian mukaisesti. Tällöin selonteon argumentoinnin premissinä on talous ja kaikki muut arvot on alistettu välttämättömyysretoriikan avulla taloudelle. Tämä ei olekaan mikään yllätys, olihan selonteon tarkoituskin keskittyä kestävän *kasvun* avaimiin hyvinvoinnin takaamiseksi. Talous ilmenee kuitenkin ensisijaiseksi myös hyvinvointiin ja merkitykselliseen ja arvokkaaseen elämään nähden, kun kaikkien poliittikkatoimenpiteiden tulisi asettua tukemaan kansantalouden kasvutavoitetta yhteisenä kasvua tukevana tahtotilana. Poliittinen järki määrittyy taloudellisen diskurssin kautta, sosiaalisen lisäksi myös kulttuurinen sulautuu siihen ja kansantaloudellinen etu ilmenee korkeimpana moraalisen arvona. Tämä on myös se vallitseva käsitys todellisuudesta, jota selonteko pyrkii muodostamaan.

Näyttäisi siis edelleenkin siltä, että jos kulttuurialan edustajia ei oteta mukaan tulevaisuusohjelmien valmisteluun, kulttuuri itseisarvoisena toimintana putoaa kokonaan pois agen-

dalta ja luodaan tulevaisuuden kuvia, joissa kulttuurille taiteena, luovana toimintana tai sivistymiselle omaehtoisena toimintana ei löydy minkäänlaista sijaa ja joissa työ, vastuu sekä jatkuva kouluttautuminen pelkästään talouden ja kilpailukyvyn ehdoilla täyttävät elämän niin, että se vaikuttaa pikemminkin hiostukselta kuin antaa minkäänlaisia mahdollisuuksia leppoisteluun ja kiireettömyyteen, elämästä nauttimiseen. Tällöin myöskään taiteen ja sivistyksen praksisominaisuudelle, niiden itseisarvon luovalle potentiaalille ja kriittisen distanssin mahdollisuudelle ei jää tilaa. Kulttuuripolitiikalla olisikin tässä tilanteessa tärkeä tehtävä markkinoiden vastapainona toimimisen ohella asettua Pirneksen (2008) kuvaamalla kulttuurin hallinta – luovuus akselilla selkeästi luovuuden puolelle ja siksi pyrkiä turvaamaan ja mahdollistamaan myös luovuuden tarvitsema hallinnalta vapaa tila. Jotta kulttuuriin liittyvistä asioista voitaisiin päättää demokraattisesti eikä antaa päätösvaltaa markkinoille, kulttuuripolitiikan tulisikin mielestäni puolustaa vahvemmin muita arvoja kuin talouden ensisijaisuutta.

Lopuksi tarkastelen vielä millaisia filosofisesti ja poliittisesti merkittäviä teoreettisia sitoumuksia käsittelemieni selonteon argumenttien taustalta voidaan löytää. Sen ihmiskuva on esineellistävä ja välineellistävä, yhteiskuntakäsitys on epäpoliittinen ja ”asiantuntijoiden” auktoriteettia legitimoiva, minkä voidaan tulkita olevan uhka demokratialle. Historiankäsitely taas on deterministinen ja teknis-ekonomistinen, johon liittyy harmonisoiva yhteiskuntakuva, jonka symbolina on yhteiskuntasopimus. Tiedon ideaali on sosiaaliteknologinen eli tietoa käytäntöön soveltava ja tiedonkäsitely näin ollen instrumentaalinen. (Palonen 1981, 50-54.)

Politiikan tutkijalle tapahtumisen kontingenssin ymmärtäminen – niin perusteettomuuden, toisin tekemisen kuin toiminnan seurausten kontrolloimattomuuden suhteen – on sekä tutkimuskohteen että oman toiminnan edellytys. (Hänninen & Palonen 2004, 11.) Käsitteellisillä valinnoilla ja sanontatapoihin liittyvillä monikerroksisilla piilo- ja muilla merkityksillä myös tutkija muokkaa ja ”luo” aina tahtomattaankin tutkimuskohdettaan. Tosiasiat eivät puhu itse puolestaan, vaan tosiasioita koskevien väitteiden uskottavuus pitää perustella. Myös tieteellinen teksti on aina kirjoitettu jonkun yleisön odotukset huomioon ottaen. (Summa 1995, 67–71.) Tutkimuskin on argumentointia teeseistä ja poliittisen ajattelun *in utramque partem*-periaatteen mukaan mitä tahansa väitettä vastaan voi argumentoida. Näkemykseni mukaan tieteen tehtävä ei olekaan vastaansanomattomien argumenttien vaan tieteellisen puheenvuoron esittäminen (Palonen 1997, 63; 178). Olen pyrkinyt tekemään

analyysistäni ”läpinäkyvää” esittämällä kattavasti ne tekstikohdat selonteosta joihin viitataan, jotta lukijalla on mahdollisuus arvioida johtopäätöksieni pätevyyttä omasta näkökulmastaan.

Vaikka aineistonani oli vain yksi asiakirja, se osoittautui kuitenkin oikeaksi runsaudensarveksi mielenkiintoisten tutkimusaiheiden suhteen. Valitsemalla näkökulmakseni kulttuurin ja analyysini kohteeksi kulttuuritermistön jouduin rajaamaan joitakin sinänsä kiinnostavia aiheita, kuten esimerkiksi laajemman tiedepolitiikan käsittelyn pois ja valitsemaan jatkokäsittelyyn vain keskeisimmät analyysistä esiin nousevat aiheet. Totesin selonteon myös relevantiksi tutkimuskohteeksi kulttuuripolitiikan kannalta, koska mielestäni kulttuurin näkökulma toi selonteon tulevaisuusvisiosta esiin monia sellaisia tekijöitä, joista olisi syytä keskustella laajemmin, esimerkiksi siitä, onko selonteon käsitys hyvinvoinnista se, mitä me haluamme.

Selonteon kontekstia lisää avaavana oheisaineistona ja vertailun mahdollistavana olisi voinut käyttää selonteossa mainittua taustamateriaalia, mutta tämän työn yhteydessä se täytyi jättää pois, koska muuten työni olisi laajentunut liikaa. Samoin vertailu selonteosta julkaistuun englanninkieliseen versioon olisi voinut tuoda työhön lisää mielenkiintoisia näkökoh-
tia käsitteiden käytöstä. Jatkotutkimuksen kannalta kiinnostavaa olisi tutkia myös eduskunnan käymää lähetekeskustelua ja miten kulttuuri tuli esiin siinä yhteydessä, kun selonteko annettiin eduskunnalle. Retorinen lukutapa ja argumentaatioanalyysi osoittautuivat toimiviksi menetelmiksi tekstin yksityiskohtien analysoinnissa, mutta laajemman kertomuksellisen rakenteen analyysissä tarvitsin niiden lisäksi avuksi myyтин käsitettä.

Teoreettisella tasolla tieteellinen tutkimus eroaa selvityksestä muun muassa käsitteellisten perusteiden reflektion vaatiman ja tuottaman kriittisen etäisyyden vuoksi (Palonen 1981, 2). Johtuen omista kiinnostuksen kohteistani päätin tässä maisteriohjelman loppuvaiheessa käyttää tätä tutkimusta myös tilaisuutena itseymmärrykseni syventämiseen käsitteiden suhteen. Olenkin tässä työssä paneutunut erityisesti sekä käsitteellisiin erotteluihin että käsitteellisten yhteyksien tutkimiseen muodostaakseni itselleni käsityksen, mistä kaikesta puhun, kun puhun kulttuuripolitiikasta. Johtuen kulttuurin, politiikan, vallan ja hallinnan käsitteiden monista eri tulkintamahdollisuuksista ja kun otetaan vielä huomioon niiden suhde kieleen, tämä tutkimusprosessi lukemisena, kirjoittamisena ja varsinkin ajatteluna onkin ollut haastava, mutta myös erittäin mielenkiintoinen.

LÄHTEET

- Aarnio, Eeva (2004): Ohjelmatutkimus ja poliittisesti lukemisen muutos. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Vastapaino, Tampere, 147–165
- Aarnio, Eeva & Palonen, Kari (toim.): Puolueiden periaateohjelmat 1995. Jyväskylän yliopisto, valtio-opin laitos
- Ahearne, Jeremy (2009): Cultural policy explicit and implicit: a distinction and some uses, *International Journal of Cultural Policy*, 15:2, 141–153
- Ahlman, Erik (1976): Kulttuurin perustekijöitä. Kulttuurifilosofisia tarkasteluja. Gummerus, Jyväskylä
- Ahponen, Pirkkoliisa (1999): Kulttuurin kierreportaikossa. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 62, Jyväskylän yliopisto.
- Alasuutari, Pertti (2009): Art and Cultural Policy in the World Culture of the Moderns. Teoksessa: Pyykkönen, Miikka, Simanainen, Niina & Sokka, Sakarias (eds.) (2009): *What about Cultural Policy? Interdisciplinary Perspectives on Culture and Politics*. SoPhi 114, Jyväskylän yliopisto, 99–115
- Aristoteles (2012): Retoriikka. Gaudeamus, Helsinki
- Bardy, Marjatta, Haapalainen, Riikka, Isotalo, Maija & Korhonen, Pekka (toim.) (2007): Taide keskellä elämää. Kiasma, Helsinki
- Belfiore, Eleonora & Bennett, Oliver (2010): The Social Impact of the Arts. An Intellectual History. Palgrave Macmillan, Basingstoke
- Bergman, Timo (2011): ”Tapahtumien kulkua on mahdotonta ennustaa”. Mahdollisuudet, haasteet ja uhat ministeriöiden tulevaisuusnäkemyksissä koskien väestön ikärakenteen kehitystä Suomessa. Pro gradu –tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto
- Burke, Kenneth (1966): Language as Symbolic Action. Essays on Life, Literature, and Method. University of California Press, Berkeley
- Burke, Kenneth (1969): A Rhetoric of Motives. University of California Press, Berkeley
- Castells, Manuel & Himanen, Pekka (toim.) (2013): Kestävän kasvun malli. Globaali näkökulma. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 22/2013. Saatavilla PDF-muodossa: www.vnk.fi/julkaisut. Luettu 11.2.2015
- Dean, Mitchell (2010): Governmentality. Power and Rule in Modern Society. SAGE, London
- Digester, Peter (1992): The Fourth Face of Power. *The Journal of Politics*, 54:4, 977–1007

Eduskunta (2013): Täysistunnon pöytäkirja 109/2012 vp. 7.11.2013. Saatavilla www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=PTK+109/2013+ke+p+1, luettu 22.9.2014

Eduskunta/ valiokunnat: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/valiokunnat/valiokuntatuv01/index.htx>. Luettu 1.4.2014

Euroopan Unioni (1997): Amsterdamin sopimus Euroopan unionista tehdyn sopimuksen, Euroopan yhteisöjen perustamissopimusten ja niihin liittyvien tiettyjen asiakirjojen muuttamisesta. Saatavilla: www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-fi.pdf

The European Task Force on Culture and Development (1997): In from the margins. A contribution to the debate on culture and development in Europe. Council of Europe Publishing, Strasbourg

Filander, Karin & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) (2012): Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja. Kansanvalistusseura, Jyväskylä

Hall, Stuart (1992): Kulttuurin ja politiikan murroksia. Toimittaneet Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa ja Lawrence Grossberg. Vastapaino, Tampere

Hart, Roderick P. (1997): Modern Rhetorical Criticism. Allyn & Bacon, Needham Heights

Van Heertum, Richard (2009): Moving from Critique to Hope. Critical Interventions from Marcuse to Freire. Teoksessa Kellner, Douglas, Lewis, Tyson, Clayton Pierce & K. Daniel Cho: *Marcuse's Challenge to Education*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 103–115

Heiskala, Risto (2006): Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki, 14–42

Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) (2006): Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Gaudeamus, Helsinki

Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.) (2015): Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö. 2., uudistettu laitos. Tietosanomat, Helsinki

Helén, Iipo (2010): Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucaultlainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim), *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus. Helsinki, 27–48

Helin, Antti (2011): *Mahtavia ydinvoimalaitoksia vai tekniikan ulkomuseoita - käsittekkämpailut eduskunnan debatissa viidennestä ydinvoimalasta*. Pro gradu –tutkielma. yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Himanen, Pekka (2012): Sininen kirja. Suomen kestävä kasvun malli. Luonnos kansalliseksi tulevaisuushankkeeksi. Saatavilla PDF-muodossa: <http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/pdf/2012/sininen-kirja/fi.pdf>, luettu 17.3.2014

Hummastenniemi, Heidi (2014): *Palvelusta hyödykkeeksi. Taiteen käsitteen merkityksen kehittyminen taide- ja kulttuuripoliittisissa selonteoissa 1978-2010. Pro gradu –tutkielma.* Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Jyväskylän yliopisto

Hylland Eriksen, Thomas (2003): *Hetken tyrannia.* WSOY, Helsinki

Hänninen, Sakari (1994): *An Introduction.* Teoksessa: Hänninen, Sakari (red.), *Silence, Discourse and Deprivation.* Stakes, Research Reports 43. Gummerus, Jyväskylä, 7–18

Hänninen, Sakari (1996): *Puhe on hyvinvoinnista – ja ehdollistamisen retoriikasta.* Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) (1996): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat.* Vastapaino, Tampere, 161–174

Hänninen, Sakari (2001): *Pohjoismaisen hyvinvoinnin poliittinen eetos.* Tiede & Edistys 1/2001, 19–33

Hänninen, Sakari (2010): *Politiikka hallinnan analytiikassa.* Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.), *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä.* Gaudeamus. Helsinki, 71–94

Hänninen, Sakari & Palola, Elina (2010): *Johdatus jakojen problematiikkaan.* Teoksessa Hänninen, Sakari, Palola, Elina & Kaivonurmi, Maija (toim.): *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa.* THL, Helsinki, 7–24

Hänninen, Sakari, Palola, Elina & Kaivonurmi, Maija (toim.): *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa.* THL, Helsinki

Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (eds) (1990): *Texts, Contexts, Concepts. Studies on Politics and Power in Language.* The Finnish Political Science Association, Jyväskylä

Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (2004): *Politologian profiloituminen.* Teoksessa Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (toim.), *Lue poliittisesti, Profiileja politiikan tutkimukseen.* SoPhi 81, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 4–11.

Jakonen, Olli (2013): *Kilpailu- vai hyvinvointivaltion kulttuuripolitiikkaa? Kulttuuri, nationalismi ja talous Suomen eduskuntapuolueiden ohjelmien sivistys- ja kulttuuripolitiikassa 2000-luvulla. Pro gradu –tutkielma.* Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Julkunen, Raija (2004): *Suunnanmuutoksen moraalitalous.* Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.) (2004): *Moraalitalous.* Vastapaino, Tampere, 233–251

Julkunen, Raija (2006): *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu.* Stakes, Helsinki

Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) (2010): *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä.* Gaudeamus, Helsinki

Kangas, Anita (1999): *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet.* Teoksessa: Kangas, Anita & Virkki, Juha (toim.) (1999): *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet.* SoPhi 23, Jyväskylän

yliopisto, 156–178

Kangas, Anita (2013): Kulttuuripolitiikan tyypit ja järjestelmät. Luentomoniste, sivu 6, Jyväskylän yliopisto, Maisteriseminaari I, 15.10.2013

Kangas, Anita & Pirnes, Esa (2003): Kulttuuri kehittyy yhteiskunnan osana – yhteiskunta kulttuurin. Teoksessa: *Kulttuurin aika. Kulttuurin ja kulttuuripolitiikan merkityksestä yhteiskunnassa*. Opetusministeriön julkaisuja 13/2003, 65–74

Kangas, Anita & Pirnes, Esa (2015): Kulttuuripoliittinen päätöksenteko, lainsäädäntö, hallinto ja rahoitus. Teoksessa: Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita & Mitchell, Ritva (toim.): *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö*. 2., uudistettu laitos. Tietosanomat, Helsinki, 23–108

Kangas, Anita & Virkki, Juha (toim.) (1999): Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet. SoPhi 23, Jyväskylän yliopisto

Kantola, Anu (2006): Suomea trimmaamassa. Suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki, 156–178

Kantola, Anu (2010): Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.), *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 97–118

Kauppinen, Ilkka (toim.) (2004): Moraalitalous. Vastapaino, Tampere

Keränen, Marja (2008): Poliittisen osallistumisen epäpolitisoituminen. Teoksessa Korvela, Paul-Erik & Lindroos, Kia (toim.): *Avauksia poliittiseen ajatteluun*. Minerva Kustannus, Jyväskylä, 35–59

Kettunen, Anu (2015): Aika-, yksilö- ja yhteiskuntäkäsitykset suomalaisessa tulevaisuuspolitiikassa. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 514, Jyväskylä

Korvela, Paul-Erik & Lindroos, Kia (toim.) (2008): Avauksia poliittiseen ajatteluun. Minerva Kustannus, Jyväskylä

Koski, Leena (2004): Yksilöllisyyden moraalisuus koulutuspolitiikassa. *Kasvatus* 1/2004, 79 – 90

Koski, Leena & Filander, Karin (2012): Aikuiskasvatuksen jaettu kertomus: yhteisen hyvän tulkintoja. Teoksessa Filander, Karin & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.), *Yhteisöllisyys liikkeessä*. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja. Kansanvalistusseura, Jyväskylä, 121–156

Koskinen, Keijo (1995): Ympäristöpolitiikan hallittu rakennemuutos? Ympäristöpolitiikan rintamalinjat eduskuntakeskustelussa 1980-luvulla. Teoksessa Massa, Ilmo & Rahkonen, Ossi (toim.): *Riskiyhteiskunnan talous. Suomen talouden ekologinen modernisaatio*. Gaudeamus, Helsinki, 335–354

- Kurumäki, Jussi (2004): Ulkomaiset mallit ja poliittinen traditio 1860-luvun alun suomalaisessa keskustelussa valtiopäivistä. Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Vastapaino, Tampere, 193–236
- Känkänen, Janne, Lindroos, Pekka & Myllylä, Martti (2013): Elinkeino- ja teollisuuspoliittinen linjaus: Suomen talouskasvun eväitä 2010-luvulla. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 5/2013. Saatavilla www-muodossa: http://www.tem.fi/files/35777/TEMjul_5_2013_web.pdf, luettu 14.5.2015
- Lehtonen, Mikko & Koivunen, Anu (2010): Kansalainen minä: Median ihannesubjektit ja suostumuksen tuottaminen. Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.): *Valta Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki, 229–250
- Leskinen, Jaakko (toim.) (1995): Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki
- Lindroos, Kia (1996): Nykyisyyden lumo. *Niin & näin*, 3/1996, 44 – 52
- Lindroos, Kia & Palonen, Kari (toim.) (2000): *Politiikan aikakirja*. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia. Vastapaino, Tampere
- Lindroos, Kia & Palonen, Kari (2000): Aika politiikan kohteena. Teoksessa: Lindroos, Kia & Palonen, Kari (toim.): *Politiikan aikakirja*. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia. Vastapaino, Tampere, 7–24
- Linstone, Harold A. (2010): On terminology. *Technological Forecasting and Social Change* 77:9, 1426-1427. Saatavilla www-muodossa: http://ac.els-cdn.com/S0040162510001824/1-s2.0-S0040162510001824-main.pdf?_tid=9c676f42-ba7d-11e3-a242-00000aab0f26&acdnat=1396453620_c729408ea66702ae1dc648132ba2bca3, luettu 2.4.2014
- Massa, Ilmo & Rahkonen, Ossi (toim.) (1995): Riskiyhteiskunnan talous. Suomen talouden ekologinen modernisaatio. Gaudeamus, Helsinki
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (1990): Political Rationalities and Technologies of Government. Teoksessa: Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (eds.): *Texts, Contexts, Concepts*. Studies on Politics and Power in Language. The Finnish Political Science Association, Jyväskylä, 166–183
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010): Miten meitä hallitaan. Vastapaino, Tampere
- Munslow, Alun (2007): *Narrative and History*. Palgrave Macmillan, London
- Mällinen, Janne (2014): Näkökulma: Kulttuuripolitiikan näivetystilä. Julkaistu 9.5.2014 Saatavilla www-muodossa: http://yle.fi/uutiset/nakokulma_kulttuuripolitiikan_naivetystila/7228164, luettu 9.5.2014

Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim) (2011): Poliitiikan polut ja hyvinvointivaltion muutos. Kelan tutkimusosasto, Helsinki

Niemelä, Seppo (2009): Alamaaisesta kansalaiseksi: kansalaisopinnot ja sivistyspedagogiikka. Teoksessa Filander, Karin & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.), *Yhteisöllisyys liikkeessä*. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja. Kansanvalistusseura, Jyväskylä, 273–298

Ojakangas, Mika (2007): Passiivisuus – hyvinvointiyhteiskunnan vihollinen? Teoksessa Barty, Marjatta, Haapalainen, Riikka, Isotalo, Maija & Korhonen, Pekka (toim.): *Taide keskellä elämää*. Kiasma, Helsinki, 12–20

Opetus- ja kulttuuriministeriö (1995): Unescon kulttuurista moninaisuutta koskeva yleismaailmallinen julistus. Saatavilla http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaeliset_asiat/kansainvaeliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/kulttuurisenmoninaisuudenjulistus, luettu 2.9.2014

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2010): Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kulttuurin tulevaisuudesta. Saatavilla http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/linjaukset_ohjelmat_ja_hankkeet/kulttuuriselonteko/liitteet/kulttuuriselonteko, luettu 10.12.2014

Palola, Elina (2010): Kuilua sulkemassa. Kommunikaatio Euroopan ja eurooppalaisten välillä. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.), *Hallintavalta. Sosiaalisen politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 166–189

Palonen, Kari (1981): Yliopisto poliittisena yhteisönä. Puheenvuoroja yksilöllisen sivistyksen ja joukkotoiminnan suhteista politiikan muotoina. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 1/1981, Jyväskylä

Palonen, Kari (1988): Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon. Vastapaino, Tampere

Palonen, Kari (1997): Poliittiset kielet ja käsitteet ohjelmateksteissä. Teoksessa Palonen, Kari (1997), *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta*. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 11. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 33–59

Palonen, Kari (2008): Kaksi politiikan käsitettä: Tulkinta historiasta ja nykytilanteesta. Teoksessa Korvela, Paul-Erik & Lindroos, Kia (toim.), *Avauksia poliittiseen ajatteluun*, Minerva Kustannus, Jyväskylä, 195-220

Palonen, Kari (2012): Parlamentarismi retorisenä politiikkana. Vastapaino, Tampere

Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) (1996): Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Vastapaino, Tampere

Pekonen, Kyösti (1991): Symbolinen modernissa politiikassa. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 25, Jyväskylän yliopisto

Perelman, Chaïm (2007): Retoriikan valtakunta. Suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere

Perelman, Chaïm and Olbrechts-Tyteca, Lucie (1971): *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation.* (Alkuteos: *La Nouvelle Rhétorique: Traité de l'Argumentation*, 1958). Translated by John Wilkinson and Purcell Weaver. University of Notre Dame Press, Indiana

Pietikäinen, Petteri (2010): *Valta Suomessa.* Gaudeamus, Helsinki

Pirnes, Esa (2007): Kulttuuri – keskellä elämää. Teoksessa: Bardy, Marjatta, Haapalainen, Riikka, Isotalo, Maija & Korhonen, Pekka (toim.): *Taide keskellä elämää.* Kiasma, Helsinki, 279–286

Pirnes, Esa (2008): Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 327, Jyväskylä.

Pirnes, Esa (2010): Kulttuuri ja tulevaisuus. Teoksessa Haapala, Anu & Niemi, Kalevi (toim.), *Tulevaisuustietoinen kehittäminen. Hyvinvoinnin ja kulttuurin ammattikorkeakoulutuksen suuntaviivoja etsimässä,* Mikkelin Ammattikorkeakoulun tutkimuksia ja raportteja 58

Pyykkönen, Miikka (2014): Ylistetty yrittäjyys. SoPhi 127, Jyväskylä
Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/44517/ylistetty-yrittajyys.pdf?sequence=1> , luettu 2.12.2014

Pyykkönen, Miikka, Simanainen, Niina & Sokka, Sakarias (eds.) (2009): *What about Cultural Policy? Interdisciplinary Perspectives on Culture and Politics.* SoPhi 114, Jyväskylän yliopisto

Saari, Juho (2011): Tulevaisuuden hyvinvointivaltio ja pienten askelten politiikka. Eriarvoisuuden vähentäminen politiikan tavoitteena. Teoksessa: Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim): *Politiikan polut ja hyvinvointivaltion muutos.* Kelan tutkimusosasto, Helsinki, 298–328

Saukkonen, Pasi (2006): Tulevaisuusraportit unohtivat kulttuurin. *Helsingin Sanomat* 26.9.2006 C1

Saukkonen, Pasi (2014): Vankka linnake, joustava sopeutuja vai seisova vesi? Suomalaisen kulttuuripolitiikan viimeaikainen kehitys. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen verkkojulkaisuja 2014:23, Helsinki. Pdf-muodossa: www.cupore.fi/documents, luettu 13.12.2015

Savio, Annikki (2010): Euroopan unionin hyvinvointivaltiollistuminen. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim), *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä.* Gaudeamus, Helsinki, 145–165.

Shapiro, Michael J. (1990): *Language and Power. The Genealogical Perspective.* Teoksessa Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (eds.): *Texts, Contexts, Concepts. Studies on Politics and Power in Language.* The Finnish Political Science Association, Jyväskylä, 12–21

Soini, Katriina & Birkeland, Inger (2014): Exploring the scientific discourse on cultural sustainability. *Geoforum* 51: 213–223

Summa, Hilikka (1995): Retoriikka ja argumentaatioanalyysi yhteiskuntatutkimuksessa. Teoksessa Leskinen, Jaakko (toim.): *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki, 67–89

Summa, Hilikka (1996): Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Vastapaino, Tampere, 51–83

Tulevaisuus 2030a: Kansainvälinen tutkimushanke. Saatavissa: [www.2030.fi/externa/kansainvälinen-tutkimushanke](http://www.2030.fi/externa/kansainvalinen-tutkimushanke), luettu 28.11.2013

Tulevaisuus 2030b: Tilaisuudet. Saatavissa: www.2030.fi/tilaisuudet-2013/miten-mukaan. Tulostettu 16.2.2014

Tulevaisuus 2030c: Ministeriöiden kuulemistilaisuus 12.3.2013. Keskustelumuistio 18.3.2013. Saatavissa: www.2030.fi/wp-content/uploads/2013/04/12-3-2013-kuulemistilaisuus-muistio-lopullinen.pdf, tulostettu 16.2.2014

Turun yliopisto: <http://www.utu.fi/fi/yksikot/ffrc/tutkimus/hankkeet/Sivut/tuva.aspx>, luettu 1.4.2014

Valtioneuvoston kanslia (2013): Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko: kestäväällä kasvulla hyvinvointia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2013. Julkaisu pdf-muodossa: www.vnk.fi/julkaisut. Tulostettu 20.11.2013

Valtioneuvoston kanslia: Hankkeet. Luettu 1.4.2014. Saatavilla www.vnk.fi/hankkeet/tulevaisuusselonteko/tutkimushanke/fi.jsp, luettu 1.4.2014

Valtioneuvoston kanslia, Sitra, Suomen Akatemia ja Tekes (2013): Tulevaisuus 2030 ennakointiraportti. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa): <http://tulevaisuus.2030.fi>, luettu 17.11.2013

Virolainen, Jutta (2012): Kulttuuri vientituotteena. Kulttuuriviennin merkitykset ja tavoitteet opetus- ja kulttuuriministeriön ohjelmateksteissä 2000-luvun alussa, Pro gradu – tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Walsh, Adrian (2014): Kansalaisten oikeuksien ja vakaan julkisen talouden yhteensovittaminen: Pohjoismainen tapaus. *Tieteessä tapahtuu*, 32:3, 37–39

Wilenius, Markku (2004): Yhteiskunnallisen ennakkoinnin rooli tulevaisuuden haasteiden tunnistamisessa. Teoksessa Risto Heiskala (toim.): *Artikkelikokoelma tutkimushankkeesta Sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys*. Sitra, Helsinki. Verkkojulkaisu <http://sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>, luettu 30.3.2014

Wilenius, Markku (2006): Yhteiskunta, tulevaisuus ja ennakointi. Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.), *Uusi jako, Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*, Gaudeamus, Helsinki, 218–237

LIITE 1: Tulevaisuusselonteon valmistelun ohjaus

Hankkeen ministerityöryhmä 26.1.2012 – hankkeen päätyminen

Elinkeinoministeri Jyri Häkämies, TEM, puheenjohtaja (16.11.2012 asti)
Elinkeinoministeri Jan Vapaavuori, puheenjohtaja (16.11.2012 alkaen)
Hallinto- ja kuntaministeri Henna Virkkunen, VM
Opetusministeri Jukka Gustafsson, OKM (24.5.2013 asti)
Opetusministeri Krista Kiuru, OKM (24.5.2013 alkaen)
Kehitysministeri Heidi Hautala, UM (17.10.2013 asti)
Sisäasiainministeri Päivi Räsänen, SM
Valtiovarainministeri Jutta Urpilainen, VM
Puolustusministeri Stefan Wallin, PLM (5.7.2012 asti)
Puolustusministeri Carl Haglund, PLM (5.7.2012 alkaen)
Liikenneministeri Merja Kyllönen, LVM
Pääsihteeri Pekka Lindroos, valtioneuvoston kanslia, sihteeri
Neuvotteleva virkamies Riitta Kirjavainen, valtioneuvoston kanslia, sihteeri

Hankkeen ohjausryhmä 20.3.2012 – hankkeen päätyminen

Valtiosihteeri Jouni Hakala, TEM, puheenjohtaja (1.1.2013 asti)
Valtiosihteeri Marja Rislakki, TEM, puheenjohtaja (1.1.2013 alkaen)
Pääsihteeri Pekka Sinko, valtioneuvoston kanslia
Finanssineuvos Outi Honkatukia, VM
Opetusneuvos Marja Pulkkinen, OKM
Ylijohtaja Veli-Pekka Talvela, MMM
Liikenneneuvos Petri Jalaste, LVM
Finanssineuvos Marja-Liisa Parjanne, STM
Ympäristöneuvos Jarmo Muurman, YM
Yliasiamies Mikko Kosonen (varalla strategijohtaja Paula Laine), Sitra
Pääjohtaja Heikki Mannila (varalla strategijohtaja Leena Treuthardt 1.1.2013 asti,
ylijohtaja Marja Makarow 1.1.2013 alkaen ja ylijohtaja, tutkimus, Riitta Mustonen
24.4.2013 asti, 24.3.2013 alkaen Pentti Pulkkinen), Suomen Akatemia
Pääjohtaja Veli-Pekka Saarnivaara (varalla johtaja Hannu Kemppainen), Tekes (26.9.2012
asti)
Pääjohtaja Pekka Soini (26.9.2012 alkaen)
Pääsihteeri Pekka Lindroos, valtioneuvoston kanslia, sihteeri
Neuvotteleva virkamies Riitta Kirjavainen, valtioneuvoston kanslia, sihteeri

Lähde: Valtioneuvoston kanslia (2013): Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko: kestäväällä kasvulla hyvinvointia, Liite 2, 67

LIITE 2: Ennakointihankkeen kuulemistilaisuudet

- 6.3.2013 Kansalais- ja nuorisojärjestöt (26 henkilöä, järjestöjä ei ole ilmoitettu)
- 12.3.2013 Ministeriöt (19 henkilöä eri ministeriöistä, OKM:stä Esa Pirnes)
- 13.3.2013 Ministeriöt (13 henkilöä eri ministeriöistä, OKM:stä Kirsti Laine ja Ville Heinonen)
- 14.3.2013 Ministeriöt (12 henkilöä eri ministeriöistä, OKM:stä Jari Rajanen)
- 18.3.2013 Etujärjestöt (14 henkilöä *)
- 21.3.2013 Tulevaisuuden tutkijat (ei ilmoitettua henkilömäärää)
- 22.3.2013 Maakuntaliitot ja ELY-keskukset (28 henkilöä)

*Etujärjestöt: Ammattiliitto PRO ry, Finanssialan Keskusliitto, Metsäteollisuus ry, MTK ry, Opetusalan ammattijärjestö OAJ, PALTA ry, Palvelualojen ammattiliitto PAM ry, STTK ry, Suomen Ekonomiliitto ry, Suomen Yrittäjänaiset ry, Tekniikan Akateemiset TEK, Teknologiateollisuus ry, Terveyspalvelualan Liitto, Ympäristöasiantuntijoiden keskusliitto YKL ry

Lähde: Valtioneuvoston kanslia, Sitra, Suomen Akatemia ja Tekes (2013): Tulevaisuus 2030 ennakointihanke. Saatavissa <http://2030.fi/tilaisuudet-2013/kuulemistilaisuudet>. Tulostettu 6.11.2014